

AİLE POLİTİKALARI RAPORU

2022

- ◆ Aile Politikalarına Genel Bakış
- ◆ Yaşlılık ve Aile Politikaları
- ◆ Ebeveynlik ve Aile Politikaları

Mutlu Aile Mutlu Çocuk Derneği

AİLE POLİTİKALARI RAPORU 2022

ISBN: 978-605-71356-4-3

tde
yayınları

AİLE POLİTİKALARI RAPORU 2022

Rapor Numarası : 2

AİLE POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ YAŞLILIK VE AİLE POLİTİKALARI EBEVEYNLIK VE AİLE POLİTİKALARI

Mutlu Aile Mutlu Çocuk Derneği Adına İmtiyaz Sahibi

Orhan ÇOKÇA

Hazırlayan

Mutlu Aile Mutlu Çocuk Derneği
Aile Politikaları Atölyesi

Atölye Sorumlusu

Nisa ÖZER

Mutlu Aile Mutlu Çocuk Derneği
Akademik Birim Başkanı

Koordinatör

Dr. Aslıhan NİŞANCI

Marmara Üniversitesi
Öğretim Üyesi

Editör

Nisa ÖZER

Araştırmacılar

Ayşegül YILDIZTEKİN
Emine AKBAŞ
Emine Doğan
Gülsüm ORTAÇ
Huriye ŞANVERDİ
Nisa ÖZER
Şuheda Rukiye OSMANLIOĞLU
Rumeysa GÜNDÜZ

Redakte - Tashih

Rüstem İPEK

Tasarım ve Mizanpaj

Faruk AKTAŞ

Yayınevi

TDE Yayınları

ISBN

978-605-71356-4-3

Basım

ENT Matbaa Yayın Reklam San. ve Tic. AŞ.

Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Cd. No.12/1 Eyüpsultan / İstanbul
T. +90 212 501 31 71 - +90 552 159 86 53
www.mutluaile.org.tr – bilgi@mutluaile.org.tr

Ekibin Takdimi

Dr. Aslıhan NİŞANCI – Marmara Üniv. Öğretim Üyesi

Lisans ve yüksek lisansını Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamladı. 2011’de Chicago Illinois Üniversitesi’nde klinik sosyal hizmet alanında uzmanlaştığı sosyal hizmet yüksek lisansı esnasında Chicago’da bulunan farklı sosyal hizmet kurumlarında staj yaptı, engelli bireyler ve aileleriyle bireysel ve grup terapileri yürüttü. Chicago Illinois Üniversitesi’nde yürüttüğü doktora çalışmasında tezini Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Türk ailelerde ebeveynlik ve ergen iyi olma hali üzerine yazdı.

2014-2019 yılları arasında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü’nde, 2020-21 yılları arasında İngiltere Nottingham Trent Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesidir. Uygulama ve araştırma ilgi alanları ruh sağlığı, ebeveynlik, ergen iyi olma hali ve göçtür. Aile danışmanlığı uygulamalarında sistemik yaklaşımı kullanarak travma odaklı çalışmalar yürütmektedir. Travmaya yönelik EMDR ve Flash tekniği eğitimlerini ABD’de bulunan *Trauma Institute & Child Trauma Institute*’te tamamlamıştır. İngiltere’de sosyal hizmet mesleğinin düzenleyici kurumu olan *Social Work England*’a kayıtlı sosyal hizmet uzmanıdır. İleri düzeyde İngilizce bilmektedir.

Nisa ÖZER

Lisansını 2016 yılında Marmara Üniversitesi Sosyoloji (İngilizce) Bölümünde tamamlayan Nisa Özer, “Çingeneler ve Ayrımcılık: Gültepe’de Yaşayan Çingeneler (Romanlar) Üzerine Niteliksel Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisansını İngilizce olarak İstanbul Şehir Üniversitesinde yapmıştır. Tezini başarıyla savunan Nisa Özer, 2021 yılında ise lisans eğitimini tamamlamış olduğu Marmara Üniversitesinde Sosyoloji (İngilizce) Doktora programına kabul almıştır ve burada akademik çalışmalarına devam etmektedir. İleri düzeyde İngilizce bilmektedir. İlgi alanları: göç, ayrımcılık, kimlik, toplumsal cinsiyet, aile sosyolojisi, etnik azınlıklar ve dezavantajlı gruplar. Ayrıca Mutlu Aile Derneği’nin “*Aile Politikaları Atölyesinde*” hem akademik birim başkanı hem de araştırmacı asistan olarak görev yapmaktadır.

Ayşegül YILDIZTEKİN

2012 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyoloji lisans bölümünü kazandı. Onur belgesi ile lisans eğitimini tamamlayıp 2021 yılında Atatürk Üniversitesi'nde Sosyoloji alanında yüksek lisans programına başladı. İLHAM (İlim ve Hikmet Araştırma Merkezi) üzerinden akademik eğitimler de almış olup, şu anda tez dönemindedir. Orta seviyede İngilizce bilmektedir. Mutlu Aile Derneğinin "Aile Politikaları Atölyesinde" ve yine bu derneğin "Mahremiyet" konulu akademik çalışmalarında araştırmacı asistan olarak görev almaktadır.

Rumeysa GÜNDÜZ

2012 yılında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam ve Din Bilimleri bölümünde üniversite eğitimine başlamış ve 2017 yılında mezun olmuştur. Aynı sene Marmara Üniversitesi Din Sosyolojisi bilim dalında yüksek lisansa başlamış, 2020 yılında "Ceride-i İlmiyye Dergisi Darü'l-Hikme Neşriyatında Toplumsal Sorunlar ve Din" başlıklı tezini savunarak mezun olmuştur. 2021 yılından beri İstanbul Üniversitesi Din Sosyolojisi bilim dalında doktora öğrenimine devam etmektedir. Orta düzeyde Arapça ve İngilizce bilmektedir. Ayrıca Mutlu Aile Derneğinin "Aile Politikaları Atölyesinde" araştırmacı asistan olarak görev yapmaktadır.

Gülsüm ORTAÇ

Lisans eğitimini 2011-2016 yılları arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. 2012-2016 yıllarında dört yıl süresince İLADER'de İslami ilimlere dair eğitim aldı. 2016 yılında aynı üniversitenin İslam Hukuku bölümünde yüksek lisans eğitimine başlayıp "İslam Hukukunda Anne-Baba Hakları ve Sorumlulukları" başlıklı tezi ile eğitimini tamamladı. 2018 yılında yine Marmara Üniversitesinde İslam hukuku bölümünde doktora eğitimine başlamış olup "Şafii Mezhebinin Mal Anlayışı ve İlgili Hükümlerin Analizi" başlıklı tezi üzerinde çalışmaktadır. Orta derecede Arapça ve başlangıç seviyesinde de İngilizce bilmektedir. 2018-2019 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kursunda Arapça fıkıh metni okuttu. Şu anda Mutlu Aile Derneğinin Akademik Biriminde "Aile Politikaları Atölyesinde" araştırmacı asistan olarak görev yapmaktadır.

Huriye ŞANVERDİ

Lisans eğitimini 2022 yılında Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümünde tamamlamıştır. Kırklareli Üniversitesi Sosyoloji ve Çocuk Gelişimi Bölümünün ortak projesi olan “Umutlu Yarınlar” projesine katılım sağlamıştır. Üniversite hayatı boyunca farklı dernek ve kuruluşlarda sosyal sorumluluk projelerinde gönüllü olarak görev almıştır ve almaya devam etmektedir. Şu an özel bir şirkette İnsan Kaynakları Uzmanı olarak görev almaktadır. Ayrıca Mutlu Aile Derneğinin Akademik Birimi “Aile Politikaları Atölyesinde” gönüllü araştırmacı asistan olarak görev yapmaktadır.

Şuheda Rukiye OSMANLIOĞLU

Lisans eğitimini 2019 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. Aynı yıl İslam Mezhepleri Tarihi alanında yüksek lisansa başlayan Osmanlioğlu, “Neşvânü’l Himyerî ve İtikadi-Siyasi Mezhepleri Tasnifi” başlıklı tezini savunarak 2022 yılında mezun olmuştur. Orta düzeyde Arapça ve İngilizce bilmektedir. Osmanlioğlu, çeşitli dernek ve kuruluşlarda din eğitimi vermiştir. Gönüllü çalışmalarıyla beraber şu an Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışma hayatına devam etmektedir. Ayrıca Mutlu Aile Derneğinin “Aile Politikaları Atölyesinde” araştırmacı asistan olarak görev yapmaktadır.

Emine DOĞAN

2020 yılında Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünden mezun olmuştur. 2021 yılında İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde yüksek lisans programına başlamış, 2023 yılında “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı Farkındalık Düzeyleri ile Psikolojik Sağlamlıkları Arasındaki İlişki” başlıklı tezini savunarak mezun olmuştur. Lisans döneminde Üsküdar Belediyesinde ve bir huzurevinde staj yapmıştır. Orta düzeyde İngilizce bilmektedir. Ayrıca Mutlu Aile Derneğinin “Aile Politikaları Atölyesinde” araştırmacı asistanlık yapmaktadır.

Emine AKBAŞ

2016 yılında İstanbul Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde eğitime başlamış ve 2020 yılında mezun olmuştur. 2021 yılında İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesinde Sosyal Hizmet Anabilim Dalında yüksek lisans eğitime başlamış, 2023 yılında "Sosyal Hizmet Uzmanlarında Merhamet Yorgunluğu" başlıklı tezini savunarak mezun olmuştur. Lisans eğitimi ve sonrasında çeşitli öğrenci topluluklarında ve derneklerde koordinatörlük görevleri üstlenerek gönüllü faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca Mutlu Aile Derneğinin "Aile Politikaları Atölyesinde" araştırmacı asistan olarak görev yapmaktadır.

Takdim

Toplumun her biriminde olduğu gibi, aile devamlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Dünyadaki ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimler, her alanda etkili olduğu gibi, aile yapısının ve aileye ilişkin yaklaşımların değişiminde de etkili olmuştur. Aile içi rollerin değişmesi, çocuklara ve kadınlara yönelik tehditlerin artması, ortalama evlilik yaşının yükselmesi, boşanmaların artması ve bu gibi sebepler ve tehditler aileye ilişkin yaklaşımı değiştirdiği gibi aile politikalarının da daha ciddiye alarak hizmetlerin çeşitlenmesine ve yoğunlaşmasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de aile politikaları, ailelerin korunması, desteklenmesi ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi amacıyla yürütülen politika ve programları içermektedir. Bu politikaların odak noktaları arasında çocukların sağlığı, eğitimi ve korunması, ebeveynlerin desteklenmesi, doğum oranlarının artırılması ve aile içi şiddetin önlenmesi yer almaktadır. Bu politikaların uygulanması, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün işbirliği ile gerçekleştirilir. Aile politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, ailelerin güçlendirilmesi, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması, toplumun refahının artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için büyük önem taşımaktadır.

Rapor, Türkiye’nin aile politikalarının mevcut durumunu analiz ederek ailelere sağlanan desteklerin etkinliği ve kapsamını değerlendirmektedir. Ayrıca, ailelere yönelik sunulan hizmet ve programların erişebilirliği, çeşitliliği ve kalitesi üzerinde de durulmaktadır. Raporun amacı, Türkiye’nin aile politikalarının güçlü yönlerini vurgulamak, zayıf noktalarını belirlemek ve politika yapıcılarına rehberlik etmektir. Ayrıca, aile politikalarının daha da geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktır.

Türkiye’de aile politikaları, birçok konuyu kapsayan önemli bir raporun konusudur. Aile politikaları hedefleri, aile birliğini desteklemek, ebeveynlerin ve çocukların refahını arttırmak, eşitlik ve adaleti sağlamak gibi noktalara odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’de aile politikalarını değerlendiren bir rapor, mevcut durumu ve hedeflenen gelişmeleri ele alarak önemli bir kaynak olacaktır. Bu rapor, Türkiye’nin aile politikalarının etkilerini ve gelecekteki hedeflerini değerlendirmek için kullanılabilir. Özetle bu rapor Türkiye’deki aile politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, ailelerin güçlendirilmesi ve toplumsal kalkınmanın desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu raporu sizinle paylaşarak, Türkiye’nin aile politikalarının güçlendirilmesi ve ailelerin refahının artırılması konusundaki çabalarınıza katkıda bulunmayı umuyoruz. Raporun, politika yapıcılarına yol gösterici bir kaynak olacağına inanıyoruz ve aile politikalarının Türkiye’nin toplumsal kalkınmasında oynadığı kritik rolü vurgulamak istiyoruz.

Nisa Özer
Editör

İçindekiler

1. AİLE POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ	10
1.1. Sosyal Politikalar Bağlamında Aile Politikaları	11
1.2. Aile Politikası Modelleri	15
1.3. Türkiye Aile Politikaları Tarihi	24
1.4. Türkiye’de Aile Politikaları	27
1.4.1. Ekonomi Politikaları	27
1.4.2. Sağlık Politikaları	41
1.4.3. Eğitim Politikaları	48
1.4.4. Aile Planlaması Politikaları	50
1.4.5. Hukuk Politikaları	51
1.4.6. Kadın Politikaları	55
1.4.7. Çocuk Politikaları	57
1.4.8. Yaşlı Politikaları	61
2. YAŞLILIK VE AİLE POLİTİKALARI	63
2.1. Yaşlılık ve Sosyal Hayata Katılım	63
2.1.1. Aktif Yaşlanma	65
2.1.3. Yaşlılık ve Dijitalleşme	71
2.2. Sağlık	72
2.2.1. Aile İçerisinde Bakım	72
2.2.2. Evde Sağlık Hizmetleri	75
2.2.3. Evde Palyatif Bakım	76
2.3. Yaşlı İhmali ve İstismarı	78
2.3.1. Aile İçinde Yaşlı İhmal ve İstismarı	79
2.4. Yaşlılık ve Sosyal Politikalar	81
2.4.1. Emeklilik Sistemleri	81
2.4.2. Yaşlılıkta Çalışma Şartları	87
2.5. Kuşaklararası Dayanışma	92

3. EBEVEYNLİK VE AİLE POLİTİKALARI.....	97
3.1. Psiko-Sosyal Destek Politikaları	98
3.1.1. Aile Danışmanlığı Uygulamaları.....	98
3.1.2. Babalık Uygulamaları.....	102
3.1.2.1 Diğer Ülkelerde Babalık Uygulamaları.....	106
3.1.3. Aile İçi Şiddet Politikaları.....	108
3.2. Ekonomik Destek Politikaları	117
3.2.1. Tek Ebeveynlik Politikaları	117
3.2.2. Eğitim ve Doğum Yardımları	129
3.2.3. Çocuk Bakım Hizmetleri	132
3.2.4. Göçmen Ebeveyn Hizmetleri.....	134
5. KAYNAKÇA.....	138
Elektronik Kaynaklar	150

1. AİLE POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ

Bu raporda sosyal politika bağlamında, dünya genelinde ve Türkiye yerelinde aile politikalarının dün, bugün ve geleceği ele alınacaktır. Başka bir deyişle, dünyada ve Türkiye’de geçmişte ne tür aile politikalarının uygulandığı, bugün hangi aile politikalarının izlendiği ve gelecekte aile için ne tür politikaların üretilebileceği üzerine bir inceleme yapılacaktır.

Her olguda ve kurumda görüldüğü gibi, aile devamlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Dünyadaki ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimler, toplumun her alanında etkili olduğu gibi, aile yapısının ve aileye ilişkin yaklaşımların değişiminde de etkili olmuştur. Aile içi rollerin değişmesi, çocuklara ve kadınlara yönelik tehditlerin artması, ortalama evlilik yaşının yükselmesi, boşanmaların artması gibi sebepler ve tehditler aileye ilişkin yaklaşımı değiştirdiği gibi aile politikalarında hizmetlerin çeşitlenmesine ve yoğunlaşmasına sebep olmaktadır.

Aile politikalarının temelinde, toplumda büyük önem taşıyan ailenin işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için sosyal devlet tarafından desteklenmesi yatmaktadır. Genellikle sosyal politikalar içerisinde ele alınan aile politikalarının amacı; toplum içerisindeki eşitsizlikleri azaltmak, adaleti sağlamak, ailenin işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmesi için aileyi ve bireyleri desteklemek, güçlendirmek, geliştirmek, korumak ve bu noktada çeşitli hizmetler sunmaktır. Bu bağlamda, aile ve bireylerin ihtiyaçları gözeticilerle hareket etmek ve bakıma, korunmaya ihtiyacı olan, dezavantajlı kesimlere öncelik tanıyarak tüm topluma yönelik çeşitli programlar geliştirmek ve hizmetler sağlamak oldukça önemlidir.

Toplumsal bir kurum olarak görülen aile, yaşam serüveninde başlangıç noktası olarak nitelendirilmektedir. Anne ve babalar çocuklarına en iyi imkanları sunmak, kendi tecrübelerini aktarmak, kültürel aktarımı sağlamak ve çocukluktan yetişkinliğe doğru adım adım ilerleyecekleri bu yaşam serüveninde çocuklarına destek olabilmek için uğraşmaktadırlar. Ancak ailelerin çocuklarına sunmaya çalıştığı ve çocukların ve gençlerin hayallerini gerçekleştirmelerini sağlayacakları imkanlar, kaynaklar, beceriler ve ortamlar aileden aileye değişmektedir. Sosyal sınıf, bu fırsat ve farklılıkların önemli bir belirleyicisidir. Fakat bu raporda yalnızca sosyal sınıfı vurgulamak yerine, daha çok sosyal dezavantaj, sonuçların eşitsizliği, fırsatlara ve kaynaklara farklı erişim gibi terimler kullanacağız. Çünkü bu terimlerin, kaynakların dağıtımını ve fırsatlara erişimi iyileştirmekle görevli politika yapımcılar ve hizmet sağlayıcılar arasında daha kolay yankı bulduğuna inanmaktayız.

Aile politikası kavramı, aileleri bir şekilde etkileyen tüm sosyal ve ekonomik po-

litikaları içermektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği, barınma, işgücü piyasası, evlenme ve boşanma, yaşlı bakımı, çocuk bakımı, sağlığı ve eğitimi gibi diğer birçok politikalarda da aile boyutu vardır. Geniş kapsamlı bakıldığında, aile politikası terimi, aileleri hedefleyen ve onları sosyal ve ekonomik olarak desteklemeyi amaçlayan çok çeşitli hükümet programlarını, planlarını ve yasalarını kapsamaktadır (Eydal & Rostgaard, 2018). Dolayısıyla, aile politikalarını en genel ifadeyle aileye yönelik gerçekleştirilen tüm hizmetler olarak tanımlamak mümkündür. Aile kurumunu koruma ve geliştirme adına yapılan başlıca hizmetler; aile ve çocuk yardımları, yaşlı bakımı, evliliğe ve boşanmaya ilişkin düzenlemeler ve kadın erkek eşitliğini sağlama adına hayata geçirilen düzenlemeleri içermektedir. Diğer politikalarla birlikte yürütülen istihdam, konut ve gelir politikaları da aileye yönelik politikaların iskeletini oluşturmaktadır.

Toplumların temel birimi olan aile için, farklı disiplinler içerisinde çeşitli yaklaşımlar ile farklılaşan tanımlamalar yapılmaktadır. Aile tanımlamaları ve aileye bakış açısı şüphesiz aile politikalarının yönünü ve kapsamını etkilemektedir. Ayrıca, aileye yönelik yaklaşımlar sosyo-ekonomik ve siyasi konjonktürden etkilenmekte; hem ülkeden ülkeye hem de dönemden döneme değişiklik göstermektedir. Bu raporda ise aile tanımı, bireyleri ve onların içinde olduğu çeşitli durumları da kapsayacak şekilde oldukça geniş tutularak dünyada ve Türkiye’de mevcut aile politikaları incelenecektir. Bu politikaları incelerken, özellikle bazı ana başlıklar üzerinde durulacaktır. Raporun birinci bölümünde aile ve aile politikaları kavramları üzerine genel bir giriş yapılacak, ardından aile politikaları modelleri ele alınacak ve sonrasında Türkiye’deki mevcut aile politikaları incelenecektir. İkinci bölümde, Türkiye’deki yaşlılık ve yaşlanma üzerine geliştirilen aile politikaları detaylı olarak tartışılacaktır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise ebeveynlik kavramı ve alt başlıkları aile politikaları bağlamında ele alınacaktır.

♦ 1.1. Sosyal Politikalar Bağlamında Aile Politikaları

ABD nüfus sayımı bürosuna göre, kadınlarda 1900’de 21,9 olan ortalama evleniş insanlık tarih boyunca çeşitli değişim ve dönüşümlere şahit olmuştur. Bu durum insanlar ve toplumlar için tabiidir. Ancak son birkaç yüzyılda teknik alanda çeşitli buluşların gerçekleştirilmesinden sonra özellikle de Avrupa toplumu için Sanayi Devrimi tecrübesi yaşanmış ve normal şartlarda uzun yıllar içinde gerçekleşebilecek olan değişimler çok kısa bir süre içerisinde meydana gelmeye başlamıştır.

Bu devrim teknik alandaki bir gelişme görünümünde olsa da beraberinde çok köklü değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Zira devrimle birlikte iş gü-

cüne ihtiyaç duyulduğundan kırdan kentlere göçler artmış, kadın erkek, çoluk çocuk tüm fertlerin, günümüz manasıyla, çalışma hayatına atıldığı bir döneme geçiş yapılmıştır. Makineleşmenin de bir getirisi olarak makine gibi çalışması beklenen insan bu ağır şartlar altında ezilmiş; çeşitli bedensel, psikolojik ve sosyal sorunlar baş göstermeye başlamıştır (Hendvarı, 2019: 9).

Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan kentleşme, kadının iş sahasına atılması, modernizm ve küreselleşme gibi gelişmelerden sosyal hayat da payına düşeni almış, klasik toplum ve aile yapısında birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır: Aileler küçülmeye başlamış, evlenme ve doğum oranlarında ciddi düşüşler yaşanmış, boşanmalar artmış, evlilik dışı birliktelikler çoğalmış ve neticede aile kurumu ciddi bir krizle burun buruna gelmiştir (Farrugia & Abela, 2007: 455, 459-460; Çelik, 2007: 355-356; Turgut, 2016: 416-417; Çoban & Özbesler, 2009: 32). Üstelik bu değişimler ve sorunlar sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış küreselleşme gibi çeşitli faktörlerin de etkisiyle az veya çok dünyanın geri kalan bölgelerini de etkisi altına almıştır.

Tam da bu noktada devletlerin yaşanan bu sorunlar karşısında hem toplumu hem de aileyi korumak için çeşitli önlemler almasına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Zira tüm bu sorunlarla kişilerin tek başlarına mücadele etmeleri çok daha zor görünmektedir. Bundan dolayı birçok devlet söz konusu sorunlarla baş edebilmek ve bu sorunların olumsuzluklarını bertaraf edebilmek, toplumu, bireyi ve aileyi koruyup geliştirebilmek için çeşitli politikalar oluşturmuşlardır. Bu durum Avrupa toplumu için sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Hendvarı, 2019: 3, 9; Çelik, 2007: 357; Turgut, 2016: 414-415).

Türkiye açısından bakıldığında sosyal devlet anlayışının benimsenmesini doğuran etmenler Avrupa'dakinden biraz daha farklı olmuştur. Avrupa'daki seviyede bir Sanayi Devrimi tecrübesi yaşanmamakla birlikte Cumhuriyet dönemiyle birlikte savaştan yeni çıkan bir toplum olarak birçok sorunla karşılaşmış, süreç içinde birçok ekonomik kriz ve buhranla burun buruna gelmiş, devrimler yaşanmıştır. Bu tür gelişmeler devletin bireyi ve toplumu koruması için elini taşın altına koymasını gerektirmiş ve zamanla ülkemizde de sosyal devlet anlayışı benimsenmeye başlamıştır (Turgut, 2016: 416-417; Karagöz, 2015: 3-9; Baş, 2017: 166-167, 182; Can, 2010: 26).

Ancak devlet müdahalesini gerektiren sorunlar bunlarla sınırlı kalmamıştır. 1950'li yıllarda kırdan kentlere yoğun bir göç yaşanmış fakat toplum bu yeni yaşam düzenine uyum sağlamakta büyük zorluklar yaşamıştır. Ayrıca kadının günümüz manasıyla çalışma hayatına atılmasının da etkisiyle aile içindeki roller ve ilişkilerde değişiklikler yaşanmış ve çeşitli sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Yine küreselleşmenin de etkisiyle bizim toplumumuzu da etkisi altına alan bireyselleşme ve özgürleşme gibi çeşitli akımlar ve söylemler neticesinde geleneksel aile yaşam ve değerlerinin önemi azalmış ve aile kurumu bundan olumsuz etkilenmiştir (Hedvarı, 2019: 9; Karagöz, 2015: 4; Baş, 2017: 167, 182; Can, 2010: 23, 26-27; Özgür: 9-10).

Neticede meydana gelen çeşitli değişim ve dönüşümlerin etkisiyle hem toplum hem de aile bundan ciddi manada etkilenmeye başlamıştır: Aileler küçülmüş, evlilik yaşı ilerlemeye başlamış, doğum oranları düşüş eğilimi göstermiş, çocuksuz çiftler artmış, boşanmalar artarak aileler dağılma eğilimi göstermeye başlamış ve tek ebeveynli aileler ve nikâhsız birliktelikler artmıştır (Özgür: 9-10). Tüm bu durumlar karşısında dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de aileyi korumak için önlemler alınma ihtiyacı duyularak devlet eliyle çeşitli politikalar üretilmeye başlanmıştır.

Zikredilen bu gibi nedenler devletlerin toplumu, aileyi ve bireyi yaşanan bu gelişmelerin doğurduğu olumsuzluklardan muhafaza etmeye ve daha da geliştirmeye dair adımlar atmaya itmiştir. Bu gibi itici güçlerin etkisiyle Türkiye dâhil birçok devlet, sosyal devlet anlayışını benimseyerek aile ve topluma dair çeşitli politikalar geliştirmeye ve uygulamaya başlamışlardır.

Bu bağlamda sosyal politika ve aile politikası kavramlarının analiz edilmesi gerekmektedir ancak buna geçmeden önce “politika” ile ne kastedildiğinin açıklanması gerekmektedir ki bu kavram kelime anlamı itibariyle bir hedefi gerçekleştirebilmek için takip edilen yol manasına gelmektedir. Bu hedef yaşamın her alanı için söz konusu edilebilir. Yalın ifadesiyle de herhangi bir kurum veya toplumda sorun olarak tespit edilen konular/konu için çözüm üretmeye çalışmaktadır. Politikalar toplumun burun buruna geldiği sorunlarının giderilmesinde kullanılan bir araç olduğundan toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir (Özgür: 4).

Politikalar yaşamın her alanına dair olabildiğinden insan hayatı da ekonomik, sosyal ve siyasi birçok katmanı bünyesinde barındırdığından politikalar da sosyal, siyasi ve ekonomik şeklinde çeşitlenecektir. Ancak konumuz itibariyle bizi burada asıl ilgilendiren şey genel olarak sosyal politika kavramı ve özelde de aile politikalarıdır. Buna göre; *“Sosyal politika genel anlamda devletin eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve bireysel sosyal hizmetleri içeren plan, proje ve hizmetlerinin bütünü olarak ifade edilmektedir.”* (Çoban & Özbesler, 2009: 33; Buz & Ayyıldız, 2020: 529).

Devlet sosyal politikalar geliştirerek eğitim sağlık ve barınma gibi mevzularda topluma çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Bu politikalar korunmaya ihtiyacı olan bireylere yönelik olduğu gibi geri kalan vatandaşlara da hitap etmektedir. Vatandaşların tamamının bu imkânlardan eşit miktarda yararlanması sağlanmaya çalışılarak toplumda sosyal adalet ve eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Böylelikle sosyal hayatta var olan veya olabilecek olan sorunlara çözüm üretilmeye çalışılmakta, karışılması muhtemel olan tehlikelere karşı toplum korunmaya çalışılmaktadır. Ayrıca toplumun gereksinimleri karşılanmakta ve yaşam standartları geliştirilerek toplumsal refahın sağlanması ve artırılmasına gayret edilmektedir. Neticede toplumun korun-

ması ve güçlendirilmesi gerçekleştirilmektedir (Hendvarı, 2019: 9; Başı, 2017: 177-180; Buz & Ayyıldız, 2020: 529, 547).

Sosyal politikaların önemli bir bölümünü esas konumuz olan aile politikaları oluşturmaktadır. Zira aile kurumunun son dönemde bahsi geçen bazı sorunlar ve krizlerle burun buruna gelmesi belki de sosyal politikaların aileye yönelik politikalara ağırlık vermesini gerektirecek boyutlara ulaşmıştır (Turgut, 2016: 415-416). Aile politikası şöyle tanımlayabiliriz: *“Ailenin bir kurum olarak korunması, güçlendirilmesi, temel fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve karşı karşıya kaldığı sorunların çözülmesi için ulusal ve uluslararası resmi kurum ve kuruluşlar tarafından ortaya konan her türlü yasal düzenlemelerin, idari kararların ve uygulamaların aile politikaları olarak tanımlanması mümkündür.”* (Çelik, 2007: 355).

Başka bir deyişle aileyi ilgilendiren tüm alanlarda devletin/toplumun ürettikleri politikaların bütününe aile politikası dememiz mümkündür (Hendvarı, 2019: 25; Karagöz, 2015: 3).

Böyle bakıldığında aile politikalarının sosyal politikaların çok önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Ancak aile politikası ile sosyal politikaların bazı noktalarda birbirlerinden farklılaştıkları görülmektedir. Aile politikaları devlet tarafından planlanıp yürütülen ve özel olarak aile yaşamına etki etme amacıyla olup bu doğrultuda uygulamalar/politikalar üretirken sosyal politikalar ise sağlık, konut, gelir dağılımı gibi aile politikalarının sınırlarını aşan çok daha geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Sosyal politikalar bu yönüyle aile politikalarına etki eden bir güce de sahiptir. Ancak aile politikası; doğum hızı, aile büyüklüğü, çalışan anne babalara yönelik olarak çocuk ve yaşlı bakımına dair hizmetler ve koruyucu aile programları gibi doğrudan aileyi amaç edinen politikalarla ilgilenmektedir. Bu noktada sosyal politikadan daha özeldir (Çoban & Özbesler, 2009: 33; Başı, 2017: 180). Buradan hareket edilince sosyal politikaların aile politikalarını da içine dâhil eden üst bir şemsiye olduğu söylenebilir.

Ancak burada ifade edilmelidir ki sosyal politikalar ile aile politikası arasında fark olduğu gibi aile politikası ile aile sosyal politikaları arasında da fark bulunmaktadır. Bu iki kavram çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte aile sosyal politikalar daha geniş bir muhtevaya sahiptir. Zira aile politikası ailenin büyüklüğü, çocuk sayısı, doğum hızı, doğum izni, aile ve çalışma hayatının uyumlu hale getirilmesi, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi konulara daha çok eğilirken, aile sosyal politikaları ise bu hususlara da değinmekle birlikte gelir dağılımı, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik ile hukuksal koruma ve sosyal yardımlar gibi konuları da içerisinde barındırmak suretiyle daha geniş bir muhtevaya sahiptir (Hendvarı, 2019: 4). Böylelikle aile sosyal politikası muhteva açısından sosyal politika kavramına aile politikasına nazaran daha çok yaklaşmış olmaktadır.

Devlet aile politikaları üretmek suretiyle ailelerin maruz kaldıkları sorunları gidermeyi ve maruz kaldığı/kalabileceği risklere karşı aileyi korumayı amaçlamaktadır. Yine yürüttüğü politikalar aracılığıyla ailenin gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Bireyin, ailenin ve toplumun gelişimini destekleyerek yaşam kalitelerini de iyileştirmeyi hedeflemektedir (Özgür: 5-6).

Son olarak ifade edilebilir ki bugün toplumun ve ailenin burun buruna gelmiş olduğu krizleri atlatabilmeleri için devletlerin yürüttükleri politikalar hayati bir öneme sahiptir. Aile kurumunun nereye doğru evrileceğine biraz da bu politikalar yön verecektir. Bundan dolayı bu politikaların toplumların, ailelerin ve bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde şekillendirilmesi çok önemlidir ve üzerinde titizlikle ve ciddiyetle durulmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

♦ 1.2. Aile Politikası Modelleri

Raporun bu kısmında dünya genelinde geliştirilmiş refah devlet modelleri ile bağlantılı olarak çeşitli aile politikası modelleri (tipolojileri) ele alınacaktır. Bu tipolojileri anlatmaya geçmeden önce, aile politikalarını birkaç başlık altında kısaca özetlemek oldukça faydalı olacaktır. Konu ile ilgili farklı kaynakların incelenmesi sonucunda aile politikalarının altı başlık altında toplandığı görülmüştür:

1. Evlilik ve Doğurganlık Politikaları: Burada, evlilik ve doğurganlık ile ilgili politikalar ele alınmaktadır. Bu politikalar, evlilik yaşının belirlenmesi, çocuk sayısı ve doğum aralıkları gibi konuları içermektedir.

2. Çocuk Bakımı Politikaları: Burada, çocukların bakımı ile ilgili politikalar ele alınır. Bu politikalar, okul öncesi eğitim, kreşler, evde bakım, çocuk bakımı izni gibi konuları içerir.

3. Aile İçi Şiddet Politikaları: Burada, aile içi şiddetin önlenmesi ve mücadele edilmesine yönelik politikalar ele alınmaktadır. Bu politikalar, aile içi şiddetin tanımı, önlenmesi, müdahale edilmesi ve cezalandırılması gibi konuları içerir.

4. Aile Planlaması Politikaları: Burada, doğum kontrolü ve aile planlaması ile ilgili politikalar ele alınmaktadır. Bu politikalar, doğum kontrolü yöntemleri, aile planlaması danışmanlığı, üreme sağlığı hizmetleri gibi konuları içerir.

5. Boşanma Politikaları: Burada, boşanma ve ayrılık sürecinde ailelere yardımcı olmak için politikalar ele alınır. Bu politikalar, boşanma sürecinde çocukların hakları, mal paylaşımı, velayet gibi konuları içerir.

6. Göçmen Aile Politikaları: Burada ise, göçmen ailelerin entegrasyonu ve uyumu ile ilgili politikalar ele alınmaktadır. Bu politikalar, göçmen ailelere iş, eğitim ve sağlık hizmetleri sağlama, dil eğitimi, kültürel uyum gibi konuları içermektedir.

Ayrıca, Dünyadaki aile tipolojilerini/modellerini ele almaya başlamadan önce, yukarıdaki gruplandırmayı da destekler nitelikte, aile destek politikalarını özetlemek oldukça yerinde olacaktır. Thevenon'nın yapmış olduğu gruplamaya göre aile destek politikalarını altı ana başlık altında toplayabiliriz (Thevenon, 2011: 58):

1. Yoksulluğun azaltılması ve gelirin korunması: Bu amaca yönelik olarak, çocuklu düşük gelirli ailelere özel yardımlar tahsis edilmektedir. Örneğin, barınma yardımları, bu amaca hizmet etmektedir.

2. Çocukların ekonomik maliyeti için doğrudan tazminat: Burada ise, ailelere yapılan nakit yardımlar ve/veya mali transferler ile çocuklu ve çocuksuz aileler arasındaki yaşam standardı farkı kapatılmaya çalışılmaktadır.

3. İstihdamı teşvik etmek: Son yıllarda aile politikaları, kadınların işgücüne katılımındaki artışı sürdürmek için, iş ve aile yaşamını uzlaştırmaya çalışmaktadır. Bu teşviğin sebeplerinden biri, iş yaşamına daha yüksek bir katılım oranının refah devletin ekonomik ve finansal sürdürülebilirliğine katkıda bulunduğunun düşünülmesidir. Aile dostu bir ortamın sağlanması tipik olarak üç tür önlemi birleştirir: bir çocuğun doğumundan sonra garantili gelir ve istihdam güvenliği ile birlikte ebeveyn izni hakkı, küçük çocukları olan ebeveynlerin çalışma saatlerine uyarlanmış çocuk bakım hizmetleri ve çalışmaya teşvik içeren bir vergi ve yardım sistemi.

4. Cinsiyet eşitliğini geliştirmek: Cinsiyet eşitliğini esas alan aile politikaları, çocuk bakımı da dahil olmak üzere eşler arasında hem ücretli hem de ücretsiz işin eşit paylaşımını teşvik eder. Doğum izni, işgücü piyasasından uzun süre geri çekilmeyi önleyecek şekilde tasarlanabilir. Eşitliği teşvik için vergi ve yardım sistemlerinde de düzenlemeler yapılabilmektedir. Örneğin hanenin birinci ve ikinci kazananına uygulanan vergi oranları farklılaştırılabilir.

5. Erken çocukluk gelişimi için destek: Bazı OECD ülkeleri aile politikalarını bu hedefi göz önünde bulundurarak tasarlamıştır. Erken çocukluk çağındaki çocuklar için genellikle iki faktörün yararlı olduğu düşünülür: ebeveynlerin çocuklarına bakmak ve onları eğitmek için harcadıkları zaman ve çocukların resmi çocuk bakımı ve okul öncesi eğitime kaydolmaları. Aynı zamanda, her iki ebeveynin de istihdam edilmesi yoksulluğu azaltır, bu da çocuğun refahı ve gelişimi için olumludur. Resmi çocuk bakımının uygun başlama yaşı ve süresine ilişkin normlar ülkeler arasında oldukça büyük farklılıklar gösterir, ancak okul öncesi eğitimin değeri konusunda daha fazla fikir birliği vardır.

6. Doğum oranlarını yükseltmek: Nüfusun yaşlanması ve bunun başlıca nedeni olan çok düşük doğurganlık, ekonomik büyüme ve refah devletinin sürdürülebilirliği üzerindeki uzun vadeli sonuçları nedeniyle çoğu OECD ülkesi için bir endişe kaynağıdır. Olumlu bir potansiyel yan ürün olarak görülmesine rağmen, doğurganlığı artırmak nadiren aile desteğinin açık bir hedefi olmuştur. Bununla birlikte, en azından Avrupa’da, daha yüksek doğurganlığa duyulan ihtiyaç konusundaki farkındalık ve bunun nasıl teşvik edilebileceği konusundaki tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmada iki husus ön plandadır. İlk olarak, gerçek doğurganlık, ebeveynler tarafından bildirilen istenen çocuk sayısının altında kalmakta ve bu, politika önlemlerinin kapatabileceği bir boşluk oluşturmaktadır. Bu durumda politikalarda yapılacak düzenlemelerle ailelerin daha fazla sayıda çocuk sahibi olmasının sağlanabileceği öne sürülmektedir. Yani kadın istihdamı ile doğurganlık arasında doğrudan bir ilişki olmadığını öne sürülmekte ve buna gerekçe olarak kadın istihdam oranlarının da yüksek olduğu bazı OECD ülkelerinde doğurganlık seviyesinin nispeten yüksek olduğu gösterilmektedir (Thevenon, 2011: 58). Bu ülkeler arasında özellikle 0-14 yaş arası çocuğu olan annelerin %75’ten fazlasının çalıştığı altı OECD ülkesi, Avusturya, Danimarka, Portekiz, Slovenya, İsveç ve İsviçre bulunmaktadır (OECD, 2016).

Aile politikaları farklı “modellere” yani farklı kurumsallaşmış politika hedefleri ve araçları arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Belirli bir aile politika modeli, belirli bir refah rejimine, yani refah sağlamada aile, devlet ve market arasında belirgin bir rol dağılımına bağlıdır. Bu nedenle, zıt politika tasarımları, aile kurma süreci sırasında meydana gelen nispeten kalıcı iş ve bakım arasındaki koordinasyon modlarındaki farklılıkları yansıtmaktadır (Thevenon, 2011).

İskandinav ve Anglo-Sakson ülkeleri, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla hem daha yüksek kadın istihdam oranlarına hem de daha yüksek doğurganlık oranlarına sahip ülkeler olarak bilinmektedir (Thevenon, 2011). İskandinav modelinde, çalışan anneler için sağlanan uzun süreli ve çeşitli destekler, kadınların iş hayatına tam zamanlı olarak katılmalarını teşvik etmektedir. Devletin ebeveyn izni ödemeleri ve ev gelirinin güvence altına alınması, iş-aile dengesini korumaya yardımcı olmaktadır (Thevenon, 2011). Bu dengenin sağlanmasına, uygun fiyatlı çocuk bakım hizmetleri ve doğrudan ailelere yapılan gelir transferleri de katkıda bulunmaktadır. Vergi yükü yüksek olsa da bu destekler, özellikle kadınların istihdamını ve iş hayatına devam etmeyi teşvik etmektedir (Thevenon, 2011). Bu tür yatırımlar -çocuk bakımı, gelir desteği ve ebeveyn izni sırasında gelir güvencesi sağlama- yoksulluk oranlarını azaltabilir ve kadın istihdamını artırabilir. Ayrıca, esnek çalışma saatleri uygulaması, iş-aile dengesine katkı sağlamaktadır (Thevenon, 2011). Ancak, İskandinav ülkelerinde belirgin bir mesleki ayrım mevcuttur ve tüm Kuzey Avrupa ülkelerinde politikalar istihdamı aynı ölçüde teşvik etmeyebilir; örneğin, Finlandiya’da 3 yaşın altındaki çocukları olan ebeveynlere yönelik politikalar bu hedeflere daha az odaklanmaktadır.

Anglo-Sakson politika modelinde, okul yaşının altında çocukları olan kadınlar için yarı zamanlı çalışma, iş ve aile hayatı arasındaki dengede önemli bir parametredir. Burada denge daha az kamu yatırımı ve çocuk bakımını özel bir tercih meselesi olarak gören politikalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda, efektif vergi oranının sınırlandırılması öne çıkan amaçlardan biridir; böylece hane halkı, çocuk bakımı tercihlerinde seçme özgürlüğünü korurlar (Thevenon, 2011: 57-87). Bu nedenle aile desteği, işgücü piyasasına girmeye teşvik edilen yoksulluk riski altındaki ebeveynlere odaklanan büyük ölçüde gelir testi ve/veya iş testi transferleri yoluyla işlev görür. Düşük etkili vergi oranları ile, mali bir işe dönüşten elde edilen kazanç ve işgücü piyasası esnekliğinin sağlanması amaçlanmakta ve dolayısıyla, hane halklarına aile yükümlülüklerini yönetmeleri için etkili araçlar sağlanmış olmaktadır (Thevenon, 2011: 57-87). Buradaki işgücü piyasası esnekliği, yarı zamanlı çalışmanın artan uygulamalarını ve iş değiştirme ve zaman içerisinde işe girip çıkma fırsatlarını içermektedir. Resmi çocuk bakımı genellikle yalnızca sınırlı kamu ortak finansmanının sağlandığı “piyasalaştırılmış” hizmetler tarafından sağlanmaktadır. Haneler, işgücü arzı kararlarına bağlı olarak çocuk bakımı sübvansiyonları alabilir. Yine de resmi hizmetler pahalı olmaya devam ediyor ve mevcut çocuk bakımı arzı (gayri resmi desteğin bir kısmı ile birlikte) yalnızca annelerin yarı zamanlı çalışmasına izin vermek için yeterlidir. Bununla birlikte, Anglo-Sakson ülkeleri hala OECD ortalamasından daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir.

Kıta Avrupası ülkelerinin çoğunda durum daha karmadır. Çocuklu ailelere mali destek sağlanması, hane bütçesindeki çocukların maliyetinin karşılanmasına yönelik açık bir politika vurgusunu temsil etmektedir (Thevenon, 2011: 57-87). Bununla birlikte, Kıta Avrupası ülkeleri, küçük çocukları olan çalışan ebeveynlere sağlanan ek desteğin kapsamı, izin hakkı ve çocuk bakım hizmetleri bakımından farklılık göstermektedir. Bazı ülkeler 3 yaşın altındaki çocuklara sahip ebeveynlere çalışmak veya çocuklara bakmak için mali destek ve uzun süreli ebeveynlik izni gibi daha fazla fırsat vermeye isteklidir. Resmi çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması hem nüfus kapsamı hem de günün saatleri açısından sınırlıdır. Fransa iki açıdan bir istisna olarak durmaktadır: ev bakım parası çocuğun doğum sırasına göre değişen bir süre için ödenir ve resmi bakım, çok küçük çocuklar da dahil olmak üzere, tam zamanlı olarak geniş çapta mevcuttur (merkez tabanlı yerler potansiyel olarak çocuğun 3 aylık olmasından itibaren mevcuttur) (Thevenon, 2011: 57-87). Ancak iş veya bakım için ikili destek, resmi bakımı karşılayabilen ebeveynler ile evde bakım ödeneğinden yararlanmak ve işgücü piyasasından çekilmenin sonuçlarını kabul etmek dışında başka seçeneği olmayanlar arasında eşitsizlikler yaratmaktadır. Eğer ebeveynler işe dönmeye karar verdiklerinde tam çocuk bakımı desteği alırlarsa, seçme özgürlüğü için etkili koşullar sağlanmış olur. Bunu sağlamak için, izin hakkı ve resmi bakım hizmetlerinin şartları uygun zamanlarda sunulmalı ve çalışan anne babalar çocukluk dönemi boyunca bu

destekten sürekli olarak yararlanabilmelidir. Bu bağlamda, Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri ile Japonya ve Kore, diğer ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Bu ülkelerdeki ailelere verilen genel kamu desteği hala oldukça sınırlıdır ve oldukça parçalıdır yani ülkeler içinde heterojendir ve aile yaşamı boyunca süresizdir (Thevenon, 2011). Uzun çalışma saatleri, çalışan ebeveynlerin aile sorumluluklarıyla başa çıkmaları için resmi çocuk bakımı desteği eksikliğini arttırmaktadır. Bu bağlamlarda doğurganlık, kadın istihdam ve yoksulluk oranları açısından bu ülkelerin en az iyi performans göstermesi şaşırtıcı değildir; bu ülkeler, doğurganlık ve kadınların işgücü piyasasına katılımı açısından oldukça kutuplaşmış davranışlar sergilemektedir.

Refah devleti tipolojileri veya kategorileri inşa etmek, son on yılda sosyal politika araştırmalarını karakterize etmektedir. Esping-Andersen'in Refah Kapitalizminin Üç Dünyası (1990) bir tipoloji bolluğunu başlatmaktadır. Uluslararası karşılaştırmalara olan ilgi, Batı sanayi ülkelerinde uygulanan çağdaş aile politikalarındaki benzerlikleri ve farklılıkları yakalayabilen veya özetleyebilen teorik modeller oluşturmaya yönelik çeşitli girişimlerle kolaylaştırılmıştır. Ancak, refah devleti sınıflandırmalarının aksine, şimdiye kadar herhangi bir aile politikası tipolojisini destekleyen kurumsal veya bireysel düzeyde çok az ampirik kanıt vardır (Hiilamo, 2002).

Esping-Andersen'in tipolojisi ve aynı alanda daha sonraki araştırmaları, İskandinav refah devletlerinin Batılı sanayi ülkeleri gruplamalarında en güçlü durumu/örnek olayı oluşturmaktadır. Ne tür bir yaklaşım kullanılırsa kullanılsın, bu ülkeler aynı refah devleti kategorisine girmektedirler. 1970'lerde İsveç, ardından Finlandiya, aile politikasının geliştirilmesindeki ayırt edici özellikleri benimsemeye başlamıştır. Kuzey ülkeleri aile politikasına kadın istihdamını teşvik eden ve böylece kadın dostu refah devletleri olarak ün kazandıran programlara büyük yatırım yapmıştır (Hiilamo, 2002). Diğer birçok sanayileşmiş ülkenin aksine, İskandinav ülkelerindeki aile politikası programlarının çoğu evrensel bir karaktere sahiptir. İskandinav ülkelerinin aile politikası hususunda benzersiz hedefler izlediği açıktır. Ancak, ampirik bulguların yokluğunda, tüm bu hedeflere bireysel düzeyde ulaşıp ulaşılmadığı da açık değildir.

Daha önceki bazı çalışmalar; aile politikası programlarının kapsamına, bazıları devlet-aile ilişkilerine, bazıları aile politikası retoriğine, bazıları politika yapma tarzlarına, bazıları aile politikasının tarihsel gelişimine ve son olarak da toplumsal cinsiyet rollerine dayanmaktadır.

14 farklı ülkenin aile politikalarını karşılaştırırken Amerikalı Sheila B. Kamerman ve Alfred Kahn (1978), ülkeleri aile politikası oluşturma tarzlarına göre üç farklı kategoriye ayırmaktadır. Bu sınıflandırma, aile politikasının açıklığına, aile politikası alanının kapsamına ve aile politikası programlarında koordinasyona dayanmaktadır (Hiilamo, 2002). İlk kategori, açık ve kapsamlı bir aile politikası uygulayan ülkele-ri içermektedir, burada İsveç, Norveç, Macaristan, Çekoslovakya ve Fransa örnek

olarak verilmiştir. Aile politikasının çeşitli politikaları kapsayan bir alan olarak görüldüğü ülkeler, ikinci kategoridedir, örneğin Finlandiya, Danimarka, Avusturya, Batı Almanya ve Polonya. Üçüncü kategorideki ülkelerde, aile politikasının uygulanması, etkileri diğer politikalarda kapalı olduğu kadar isteksizdir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere ve İsrail 'görünmez' aile politikasına örnek olarak gösterilebilir (Hiilamo, 2002).

İngiliz kökenli Lorraine Fox Harding (1996: 201), devlet ile aile arasındaki ilişkileri incelemiş ve buna bağlı olarak yedi farklı teorik model geliştirmiştir. Yazara göre, sınıflandırmanın her iki ucundaki modeller, otoriter model ve bırakınız yapsınlar modeli, gerçek bir ülkeyi yansıtmamaktadır. Bununla birlikte, aile politikasına karşı isteksiz veya olumsuz tutumuyla ABD'nin bırakınız yapsınlar modelinin bir örneği olarak seçilebileceğini iddia etmek için bazı gerekçeler bulunmaktadır (aktaran Hiilamo, 2002). Diğer bazı ülkelerde katı sağcılar ve anarşistler de bırakınız yapsınlar modelini hayal edebilirler. Bazı totaliter ülkelerde devlet-aile ilişkisinin otoriter modeli için çabalanmaktadır. Nazi Almanyası, otoriter modeli temsil eden bir ülke olarak adlandırılabilir. Bu uç modeller arasında kalan beş model, belirli ülkelerin politikalarını tanımlamaktadır (Hiilamo, 2002). Harding'e (1996: 205) göre, kategorizasyonu Kameron ve Kahn (1978) tarafından sunulan bölünmeye benzetilebilir. Net ve geniş bir aile politikası, otoriter devlet-aile ilişkisi modelini ifade ederken; görünmez ve gönülsüz aile politikası ise bırakınız yapsınlar modeli ile uyumludur.

Bir Alman teorisyen olan Franz-Xaver Kaufmann (1993: 142-144), Batı Avrupa'daki aile politikasını Lüscher ve diğerleri (1989) tarafından geliştirilen bir kavram olan "aile retoriği" yardımıyla tipoloji haline getirmiştir. Kaufmann'a göre her ülkedeki kültürel gelenekler ve kurumsal farklılıklar aile retoriği üzerinde etkilidir (aktaran Hiilamo, 2002). Ayrıca retorik, toplumsal değer sistemlerine de bağlıdır. Kaufmann, aile retoriğinde, devlet-aile ilişkilerine ilişkin bakış açıları sunan yedi farklı tartışma türünü ayırır. Kaufmann, üç farklı devlet-aile ilişkisi tanımlamıştır. Refah devleti konumunda devlet, ailelerin korunması konusunda geniş bir sorumluluk üstlenir ve belirtilen amaçlara uygun olduğu sürece devlet müdahalesine herhangi bir sınırlama getirmez (Hiilamo, 2002). İkinci ilişkide devlet müdahalesi sınırlıdır. Üçüncü ilişkide devlet, sosyal kriterlere göre seçilen ailelere, örneğin işsiz ailelere ve tek ebeveynli ailelere müdahale etmeyi hedefler.

Kaufmann (1993: 154-155), Fransa'yı, aile politikasının uzun ve çok yönlü bir geleneğe sahip olduğu ve Belçika ve Lüksemburg'da aile politikası geliştirmede örnek olarak öne çıkan açık bir 'mühendis' ülke olarak tanımlamaktadır (aktaran Hiilamo, 2002). İskandinav ülkeleri cinsiyetler, sınıflar ve yaşam koşulları arasındaki eşitliği vurgular. Almanca konuşulan ülkeler, erken bir aşamada, ailelerin devletin korunması hakkını ilan ederken, -Nazi dönemi dışında- Fransa'daki aile politikasına özgü

pronatalist yönelimi benimsemediler. Anglo-Sakson ülkeleri aileye müdahale etme konusunda isteksizdir. Aile politikaları, yalnızca zayıf ailelerin ihtiyaç ve taleplerine cevap vermektedir (Hiilamo, 2002).

Franz Schultheis (1990: 74), AB ülkelerindeki politika oluşturma tarzlarına dayanan tamamlayıcı bir sınıflandırma yöntemi sunmaktadır. Sınıflandırma, aile politikasının içeriğini değil, uygulanmasını değerlendirir (aktaran Hiilamo, 2002). Schultheis üç kategoriye ayırır: uzun bir açık ve meşru aile politikası oluşturma geleneğine sahip ülkeler, kapalı aile politikalarına sahip ülkeler ve olumsuz bir aile politikasına sahip ülkeler (aktaran Hiilamo, 2002). Birinci kategorideki ülkelerde aile politikası, genel olarak aile meseleleri üzerinde yüksek derecede sosyo-politik kontrol ile karakterize edilen yeniden dağıtım ilkesine dayanan, sosyal güvenliğin belirli ve özerk bir koluna bağlanmıştır. Aile politikası, ailelerin çok çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışır. İkinci kategorideki ülkelerde, aile politikası, özerk bir politika bloğu oluşturmadan, ailelerin bazı ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Bu tür aile politikası daha seçicidir ve diğer sosyal politika programları ile entegre edilmemiştir (Hiilamo, 2002). Negatif aile politikası, hükümetlerin ailelerin yaşamlarına müdahale etme konusunda isteksiz olduğu ancak yine de onlar üzerinde etkisi olan kararlar aldığı ülkeleri ifade etmektedir (Hiilamo, 2002). Bu, kategorinin adlandırmasında aile politikası yokluğunun da bir politika olduğunu ima ettiği bir durumdur. Bu ülkelerde devlet-aile ilişkisi, Harding'in (1996) bırakınız yapsınlar modeline yaklaşır. Schultheis (1999), Almanya ve Fransa'daki aile politikasının gelişimini, politika yapma tarzındaki farklılıklara, nüfus politikası hedeflerine yönelik tutumlara, yetki ikamesine, finansmana, aile normlarına, dağılımın doğasına ve cinsiyet rollerine odaklanarak karşılaştırmıştır (aktaran Hiilamo, 2002).

Hantrais (1995: 92-93), politika oluşturma ortamının, ülkelerin aile politikası hedeflerine göre sınıflandırılmasında önemli bir bileşen olduğuna işaret etmektedir. Hantrais, her AB ülkesinde aile politikasının nasıl organize edildiği, nasıl finanse edildiği, kabinde aile politikasından sorumlu bir bakan var mı ve aile bakanının kabinde siyasi nüfuzu nedir bu konuları incelemektedir (aktaran Hiilamo, 2002). Hantrais (1995: 98-99), Schultheis (1990) ve Kamerman & Kahn'a (1978) atıfta bulunarak, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'yı açık ve göreceli olarak tutarlı aile politikaları olan ülkeler olarak adlandırır. Danimarka, Almanya ve Hollanda, aile odaklı politikaların daha az açık olduğu ülkeler arasında sayılmaktadır. Yunanistan, İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya, Birleşik Krallık ile birlikte, nispeten daha az tutarlı veya kapsamlı aile politikalarına sahip görünen AB üye ülkeleri olarak sıralanmaktadır (aktaran Hiilamo, 2002).

Kanadalı kuramcı Anne H. Gauthier (1996), denetim altındaki ülkelerde izlenen aile politikasının tarihsel bir incelemesine dayanarak OECD ülkelerini (Türkiye ve

eski Yugoslavya hariç) dört farklı modele göre sınıflandırmaktadır (aktaran Hiilamo, 2002). İlk kategori, düşük doğum oranını artırmayı amaçlayan aile yanlısı ve pronatalist modeldir. Bu modelde doğum yardımı ve gündüz bakım hizmetlerine çok para harcanmaktadır. Motivasyon, annelerin ücretli iş ve aile yaşamını birleştirmelerine yardımcı olmaktır. Pronatalizm, diğer şeylerin yanı sıra, doğum primlerinde ve ödeneklerin ardışık çocuk sayısına göre sıralandığı çocuk yardımı sistemlerinde ifade edilmektedir: daha geç çocuklar daha fazla yardım alır (aktaran Hiilamo, 2002). Aile merkezli ve pronatalist modelin örnekleri, Fransa ve Kanada'nın Québec eyaletidir. Geleneksel aile kalıplarının korunması, geleneksel modelin (ikinci model) merkezinde yer alır (aktaran Hiilamo, 2002). Devlet, çocuklu ailelerin desteklenmesi konusunda bir miktar sorumluluk üstlenir, ancak daha önemli destek kaynakları ailelerin kendileri ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarıdır (Hiilamo, 2002). Yasal aile desteği, diğer modellere kıyasla orta düzeydedir. Bununla birlikte, çocuk bakımına yönelik mütevazı destek, kadınların ücretli iş ve aile yaşamını tam olarak birleştirmesine izin vermemektedir. Almanya buna iyi bir örnektir. Cinsiyetler arası eşitlik üçüncü eşitlikçi modelde ana temadır (aktaran Hiilamo, 2002). Hem erkekler hem de kadınlar para kazanan ve bakım sağlayıcı olarak kabul edilir. Aile politikasının amacı, her iki eşin de ücretli çalışmasını desteklemektir. Model, liberal evliliğin, boşanma ve evlat edinme yasaları, insanların uygun bir aile biçimini nasıl seçebilecekleri konusunda yalnızca birkaç kısıtlama getirmektedir (Hiilamo, 2002). Model, gönüllü ebeveynlik ilkesi ile açıklanmaktadır. Bu modelin en iyi örnekleri İsveç ve Danimarka'dır. Dördüncüsü, aile yanlısı ama müdahaleci olmayan, model aile desteği yalnızca ihtiyaç sahibi aileleri hedef alır, bu nedenle bu yaklaşımı karakterize eden çok sayıda gelir testi vardır (aktaran Hiilamo, 2002). Model, kadınları evde kalmaya teşvik etmemektedir, ancak kadınların işgücüne katılımını desteklemek için devlet tarafından sınırlı faydalar sağlanmaktadır (Hiilamo, 2002). Ailelerin kendi kendine yeterliliğine ve düzenlenmemiş bir piyasanın erdemine olan inanç, çok düşük destek seviyelerine sahip bir sistemle sonuçlanmıştır. Modelin en iyi örnekleri İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Gauthier, Sainsbury ve Korpi'nin sınıflandırmalarında toplumsal cinsiyet konusu merkezi bir rol tutar (Hiilamo, 2002). Bu modeller cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğine inanır ve cinsiyet eşitliğinin desteklenmesinde aile politikasının belirleyici önemini vurgularlar. Arka planları, Esping-Andersen'in üç refah rejimi tipolojisinin feminist eleştirisinde yatmaktadır.

İngiliz kuramcı Diane Sainsbury (1994), refah modellerini toplumsal cinsiyet rollerine göre iki farklı grupta sınıflandırır: "evin geçimini sağlayan model" ve "bireysel model" (aktaran Hiilamo, 2002). Eve ekmek getiren model ile bireysel model arasındaki ayrım, aile ideolojisine ve bu ideolojinin sosyal politika programlarındaki pratik tezahürüne dayanmaktadır. İdeoloji, hem faydaların niteleyici koşullarında hem de

karakterlerinde yansıtılır. Eve ekmek getiren model, ailenin ana destekçisi olarak erkeğin idealine dayanmaktadır (aktaran Hiilamo, 2002). Eve ekmek getiren modelde aile ideolojisi, geleneksel evliliği ve eşler arasında net bir iş bölümünü güçlendirmeye çalışır. Bu model, erkeğin görevinin tüm ailenin, yani karısının ve çocuklarının geçimini sağlamak olduğu “geleneksel aile modeli” olarak tanımlanabilir (Hiilamo, 2002). Kadının görevi, iyi bir yuva yaratmak ve hem erkeğe hem de çocuklara hizmet etmektir. Bu modeldeki aile ideolojisine göre, anne evde kalıp onlarla ilgilenirse çocuklar daha mutlu ve kendilerini daha güvende hissederek (aktaran Hiilamo, 2002). Aile hukuku, sosyal politika programları, iş mevzuatı ve vergi sistemi, açıklanan iş bölümünü desteklemektedir. Bireysel modelde her iki eş de kendi geçimlerinden sorumludur (Hiilamo, 2002). Çocuk bakımı ve ev işlerini aşağı yukarı eşit olarak paylaşırlar. Sosyal yardımlar ailelere değil, bireylere ödenir. Vergilendirmede bireysel bir değerlendirme kullanılır ve çocuklar veya ev işlerini yapan eş için aileye dayalı kesintiler yapılmaz. İşgücü piyasası politikasında cinsiyetler eşit muamele görür (Hiilamo, 2002). Özel ve kamusal alan arasındaki sınırlar belirsizdir. Kamu sektörü çeşitli yeniden üretim görevlerini yerine getirir ve sonuç olarak bakım işi tamamen veya kısmen ödenebilir ve sosyal güvenlik hakkı sağlayabilir.

İsveçli akademisyen Walter Korpi (1999: 53-56), eşler arasındaki iş bölümünü kurumların karakterine göre ayrılan üç kategori yardımıyla incelemektedir (aktaran Hiilamo, 2002). Kategoriler arasındaki farklar, ya geleneksel eve ekmek getiren modeli ya da iki kazanan modelini destekleyen kurumsal siyasi eylem biçimlerine dayanmaktadır. Korpi’nin adlandırdığı kategoriler “genel aile desteği”, “piyasa odaklı politikalar” ve “çifte kazanç desteği”dir (Hiilamo, 2002). Korpi, bu ayrımı, Batı ülkelerindeki eşitlikçiliğin derecesini, başka bir deyişle farklı kurumların toplumsal cinsiyet eşitliğini ne ölçüde desteklediğini veya engellediğini incelemek için oluşturmuştur. Birinci model olan “Genel aile desteği”, erkeğin ailenin destekçisi olarak konumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Hiilamo, 2002). Bu modelle ilişkili kurumlardan bazıları vergiden muaf çocuk yardımları (çocuk yardımları), aileye özel vergi indirimleri ve üç yaşından büyük çocuklar için kamu gündüz bakımındır. İkinci model olan Çift kazanan modeli, her iki ebeveynin de işgücü piyasasına katılımını savunur. Kamu gündüz bakımını, üç yaşından küçük çocukların anneleri için ücretli doğum iznini, ücretli babalık iznini ve biraz şaşırtıcı bir şekilde yaşlılar için kamu bakımını içermektedir (yaşlılar için kapsamlı kamu hizmetleri ile kadınlar yaşlı ebeveynlerine ve akrabalarına bakmakla yükümlü değildir) (Hiilamo, 2002). Üçüncü model olan Piyasanın egemen olduğu aile politikası modelinde, yukarıda belirtilen aile politikası kurumları gelişmemiş veya hiç yoktur. Başka bir deyişle, düzenlemeye tabi olmayan piyasalar, cinsiyetler arasındaki iş bölümüne ilişkin kararlar almaktadır (Hiilamo, 2002). Genel aile desteği kategorisi, Sainsbury’nin eve ekmek getiren modeline karşılık gelir. Aynı şey çift gelirli ailelere verilen destek kategorisi ve Sainsbury’nin bireysel modeli için

de geçerlidir (Hiilamo, 2002). Toplumsal cinsiyet rolleri söz konusu olduğunda, aile politikası yalnızca ücretli iş bölümünü değil, aynı zamanda yeniden üretim işini de ele almaktadır.

Montanari (2000: 19), ücretsiz çalışmanın ekonomik kaynakların ve sosyal hakların cinsiyete göre dağılımındaki rolünü analiz etmiştir. İskandinav ülkelerinde, kamu sektörünün büyümesi yeniden üretim işinin bir kısmını aileden uzaklaştırmış, bu da kadınların işgücüne yüksek düzeyde katılımıyla sonuçlanmıştır (aktaran Hiilamo, 2002). Pazarın hakim olduğu ülkelerde, ailenin ekonomik konumu boyunca yeniden üretim işinin odağında bir kayma vardır (Hiilamo, 2002). En genç ve en yaşlı aile üyelerinin bakımında kamu desteğinin olmaması, daha yoksul ailelerden gelen kadınların veya yetersiz eğitilmiş kadınların piyasanın sunduğu hizmetlerden yararlanamaması anlamına gelmektedir. Bunun nedeni ya yüksek maliyet ya da hizmet kalitesinin düşük olmasıdır. Üçüncü seçenek, yeniden üretim işine ilişkin “geleneksel” kurumsal dengeyi güçlendirmek için siyasi araçlar kullanmaktır (Hiilamo, 2002).

Tüm bu aile politikaları modelleri ve alt gruplandırmaları incelendiğinde, Türkiye’nin net bir şekilde herhangi bir kategoriye dahil edilemeyeceği görülmektedir. Türkiye ne bazı ülkelerdeki gibi katı ve uç bir kategoride değerlendirilebilir ne de oldukça gelişmiş aile politikalarının bulunduğu ve uygulandığı bir ülke olarak nitelendirilebilir. Bu noktada, bazı modellerdeki kimi noktalar Türkiye’deki aile politikalarına benzerlik göstermektedir. Ancak başta da dediğimiz gibi Türkiye’nin aile politikalarını tek bir modele ya da alt kategoriye indirmek oldukça zordur. Ayrıca, Türkiye aile politikaları konusunda her geçen yıl yeni uygulamalara ev sahipliği etmektedir. Ülkemizdeki politikaların yetersizliğinden çok uygulamasında eksiklikler olduğu açıktır. Tüm bunlara rağmen, Türkiye’deki aile politikaları aileler arası eşitsizlikleri azaltmak ve dezavantajlı (çocuklu, yaşlı, engelli birey bulunan) ailelere çeşitli yardım ve uygulamaları desteklemektedir.

◆ 1.3. Türkiye Aile Politikaları Tarihi

Aile politikaları toplumun tüm fertlerini etkilemekte ve gelecek nesiller üzerinde etkiler bırakmaktadır. Bu sebeple, doğru ve sistematik aile politikaları üretmek ve uygulamak oldukça önemlidir. Aynı zamanda, aile politikalarının analizini kapsamlı bir şekilde yapmak ve bu politikaların değişim ve dönüşümünü doğru bir şekilde incelemek ve aktarmak elzemdir. Bu bağlamda, raporun bu bölümünde, Türkiye’de geçmişten günümüze üretilen, geliştirilen ve uygulanmaya çalışılan aile politikaları üzerinde durulacaktır.

Aile politikalarının ne olduğuna dair temel bir tanım yapacak olursak, ailenin sadece içsel dinamikleriyle değil aile üzerinde etkisi olan hükümetin alanına giren tüm konuları kapsadığını ifade edilmektedir. Bu konular arasında ticaret düzenlemeleri, vergilendirme, göç, iskan, enerji, inşaat gibi çeşitli alanlar yer alır. Aile politikası, bahsedilen bu etkilere karşı önlemler olarak ailelerin sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli politikaları belirler ve uygular. Bu politikalar genel olarak, ailelere destek sağlamak, aile içi şiddeti önlemek, çocukların korunması ve refahını artırmak, ebeveynlerin aile ve iş hayatını uyumlu hale getirmesine yardımcı olmak gibi birtakım hedeflere yönelik olabilir (Hartman & Laird 1983: 44-45).

İlgili literatür incelendiğinde, Türkiye’de tarih boyunca sosyal politikaların eğitim ve sağlık politikaları üzerinden yürütüldüğü ve dolayısıyla, sistemli bir aile politikasına sahip olunamadığı görülmektedir. Türkiye’de aile politikalarına yönelik merkezi bir kurumun bulunmaması, farklı kaynaklardan farklı politikaların üretilmesine ve bu husustaki boşluğu yıllarca sivil toplum örgütlerinin doldurmasına sebep olmuştur. Bu noktada aile politikalarını Türkiye’de iki farklı başlık adı altında değerlendirmek gerekmektedir. Aileye yönelik bakanlığın bulunmaması durumunda uygulanan politikalar kapalı, ilgili bakanlığın bulunduğu takdirde uygulanan politikalar açık aile politikaları olarak tanımlanmaktadır.

Kapalı Aile Politikaları: Çeşitli politikaların aileyi dolaylı olarak etkilediği politikalar. Göç, mülteci, ekonomi, siyaset, çalışma hayatı vb. alanlar bu tür politikaların ana konusunu oluşturmaktadır. Burada aileye yönelik direkt bir politikanın varlığından ziyade aileyi etkileyen dolaylı politikalardan söz edilebilir (Hartman & Laird, 1983: 44-45).

Açık Aile Politikaları: Aileyi ilgilendiren çeşitli konularda açık ve belirlenmiş hedeflere ulaşmak için tasarlanmış olan yasalar, programlar ve yönetmelikleri içeren bir bütündür. Ülkede doğrudan aile ile ilgili bir bakanlık bulunduğu için devletin direkt aileyi hedef alan politikaları yer almaktadır. Bu politikalar; aile planlaması, gelirin sürekliliği, boşanma, koruma, gündüz bakımı ve evlat edinme kayıtları gibi pek çok alanda uygulanmaktadır (Hartman & Laird, 1983: 44-45).

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar uygulanmış olan aile politikalarının büyük bir kısmı, kapalı aile politikaları olarak üretilmiştir. Türkiye’deki aile politikaları kronolojik olarak ele alındığında Cumhuriyet Dönemi başta gelmektedir. Cumhuriyet Dönemi’nde Medeni Kanun’un kabulüyle başlayıp zaman içinde değişerek geliştiği görülmektedir. İlk yıllarda aile politikaları, modernleşme sürecinde kadınların toplumsal ve siyasal hayata dahil olmasını sağlamak amacı ile tasarlanmıştır. Bu politikalar, kadınların eğitimi, çalışma hayatına katılımı ve de aile planlaması gibi konularda desteklenmesini hedeflemiş olup kapalı aile politikaları olarak şekillenmiştir. Yani, bu dönem üretilen politikaların çoğunun birincil hedefinde ailenin yer almadığı; sosyal,

iktisadi, kültürel vb. alanlardaki politikaların ya da planlamaların aileyi dolaylı olarak etkilediği görülmektedir. 1950’li yıllarda Türkiye’de yaşanan yoğun göç nedeniyle ortaya çıkan sorunları çözmek için hükümet programları ve beş yıllık kalkınma planları uygulanmıştır. Bu dönemdeki aile politikaları, kentleşme, konut sorunu, istihdam problemleri, suç oranlarındaki artış ve eğitim problemlerini çözmeye yönelik olmuştur. Ayrıca, milli geliri artırma hedefleri doğrultusunda nüfus politikaları ve aile planlaması çalışmalarına da büyük bir önem verilmiştir. 1960’lı yıllarda ise, sosyal devlet anlayışının benimsenmesiyle birlikte aile politikaları genişlemiş ve sosyal yardım ve koruma programları da içermeye başlamıştır. Bu dönemde aile politikaları, yoksullukla mücadele, sosyal yardımlar, sağlık hizmetleri, çocuk bakımı, aile planlaması gibi konularda çalışmalara odaklanmıştır.

1980’li yıllarda Türkiye’de yaşanan ağır ekonomik krizler ve darbeler nedeniyle aile politikalarının kalıcılığı sağlanamamıştır. Ancak bu süreçte özellikle dezavantajlı gruplar üzerine yapılan çalışmalar dikkat çekmekte olup aile konusunda yapısal ve kurumsal adımlar da atılmıştır. Bu bağlamda 1989 yılında kurulan Aile Araştırma Kurumu, aile bütünlüğünün korunması, sosyal refahın artırılması ve toplumsal gelişmelerin aile üzerinde etkilerinin belirlenmesi amacı ile çalışmalarını sürdürmüştür; ancak bu kurumun hükümetin danışma organı olarak kalması nedeniyle, çalışmaların kuşatıcı bir aile politikasına dönüşmesi gerçekleşmemiştir. Özetle, 1982 yılına kadar Türkiye’de devletin aileye dair görüşünde bir kırılma olmamış ve aile konusu genellikle diğer konularda (nüfus, sağlık, ekonomi gibi) yapılan düzenlemelerde araçsal olarak ele alınmıştır. Ailenin bütün olarak geçirdiği değişimler ve karşı karşıya kalmış olduğu tehlikeler ise göz ardı edilmiştir (Turgut, 2016: 417).

Türkiye’de Cumhuriyet Döneminden 2000’li yıllara kadar olan süreçte aile politikalarının bütüncül bir yaklaşım yerine dönemsel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ve sürekliliği olmayan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Aile politikaları genellikle nüfus, sağlık, ekonomi gibi diğer konularla bir araç olarak ele alınmış olup kapalı aile politikaları olarak uygulama alanına sahip olmuştur. Bu bağlamda aile politikalarında, kalıcı bir stratejik yaklaşım benimsenmemiştir. 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve darbeler de aile politikalarının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak son yıllarda aile politikaları daha açık ve kapsayıcı bir anlayışla yeniden ele alınmıştır. Bu politikalar, kadınların işgücüne katılımının artırılması, aile içi şiddetin önlenmesi, çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi gibi konulara odaklanmaktadır.

2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de uygulanan aile politikaları alanında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde aile, devletin politika yapımı sürecinde merkezi bir konuma yerleştirilmiş olup, aile politikalarının daha bütüncül bir yaklaşım ile ele alınmasını sağlamıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde aile politikala-

rının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi de oldukça önemli bir hedef olarak belirlenmiştir. Bu dönemde aile politikaları alanında yapılan çalışmalar arasında özellikle kadın istihdamını artırmak, evlilik öncesi danışmanlık hizmetleri sunmak, çocukların eğitime erişimini kolaylaştırmak, aile içi şiddetle mücadele etmek gibi önemli konular yer almaktadır. Bununla bağlantılı olarak, 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın faaliyetleri ile de aile politikalarının daha etkin bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Bu bakanlığın kurulması ile Türkiye'de aile politikaları sistemli hale getirilmeye çalışılmış ve kurumsal faaliyetler bakanlık çatısı altında toplanmıştır.

Kapalı aile politikalarından açık aile politikalarına bir geçiş olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kuruluş tarihine bakmak önemlidir. Türkiye'de, aile birliğinin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi ve sosyal refahın artırılması amacıyla çalışmalar yürütmek üzere 1989 yılında 396 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Aile Araştırma Kurumu kurulmuştur. Bu kurum, 2004 yılında 5256 sayılı Kanunla yine Başbakanlığa bağlı olarak Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Daha sonra 2011 yılında; Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2004), Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (1990), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1983), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (2004), Özürlüler İdaresi Başkanlığı (1997) ve Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğünün faaliyetleri ile birleştirilmiş olup, 633 sayılı KHK ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında yer almıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilerek 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ismini alırken, 21 Nisan 2021 tarihinde yapılan son değişiklik ile 31461 Sayılı Resmi Gazete yayınlanıp Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır¹.

♦ 1.4. Türkiye'de Aile Politikaları

Raporun bu kısmında, Türkiye'de mevcut aile politikaları çeşitli başlıklar altında tartışılarak ve dünyadaki örneklerle karşılaştırılarak ele alınacaktır.

♦ 1.4.1. Ekonomi Politikaları

Yoksulluk ve ekonomik sıkıntılar tüm dünyanın maruz kaldığı ciddi bir sorun haline gelmiştir. Zira maddeleşen dünyada toplumun bir kesiminin zenginleşirken geri kalan bir kısmının ise fakirleşmesi ve yoksulluk sınırı altında yaşaması sonucu doğmuştur (Salim, 2020: 1663-1664). Yaşanan ekonomik sorunlar aile kurumunu da ciddi

¹ <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/>

manada etkilemektedir. Bundan dolayı hem genel olarak toplumların hem de özelde ailelerin maruz kaldığı ekonomik problemlere çözümler üretilmeye çalışılmakta ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmektedir.

Türkiye, sosyal devlet anlayışını benimseyen bir ülke olarak dünyadaki gelişmelere de paralel bir şekilde aileye yönelik çeşitli ekonomik politikalar geliştirmiştir. Benimsenen bu anlayış doğrultusunda sosyal yardıma ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının giderilmesi anayasal bir hak olarak tanımlanmaktadır (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 136). Ülkemizdeki mevzuatın da bu anlayış doğrultusunda şekillendiği ve kalkınma planlarında da bu çerçevede çeşitli önlemler alınması yönünde kararlar alındığı görülmektedir. Buna göre ailelerin gelir sahibi kılınması, aileye yönelik projelerin geliştirilerek istihdamın sağlanması ve aile üyelerinin iş sahasına atılmasının kolaylaştırılması öngörülmüştür. Yine muhtaç durumdaki ailelere ayni ve nakdi yardımların yapılması da yaygın olan bir politika olarak belirlenmiştir (Hendvarı, 2019: 51-53). Aile ve çalışma yaşamının esnek çalışma, kreşlerin ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve aile izinlerinin düzenlenmesi suretiyle uyumlaştırılmasına çalışılmasını da ailenin istihdamının sağlanmasına bir vurgu olarak okumak mümkün görünmektedir (Hendvarı, 2019: 53).

Buradan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nin aile politikaları sahasında aileyi gelir sahibi kılmayı, aile üyelerinin iş sahibi olmasını ve muhtaç durumdaki ailelerin ihtiyaçlarının karşılanarak istihdama yönlendirilmesi şeklindeki bir politikayı mevzuat planında esas aldığı ifade edilebilir. Ancak bunların uygulanması noktasına gelindiğinde ekonomi politikalarının daha çok sosyal yardım alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyal yardımı şöyle tarif etmemiz mümkün görünmektedir: *"Sosyal yardım, temel gereksinimlerini karşılayabilme durumundan yoksun olan kişilere yönelik bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanıdır. Muhtaçlık tespitine göre yoksullara karşılıksız olarak verilen ve onları kendilerine yeterli duruma getirmek amacıyla yapılan ayni ve nakdi yardımlardır."* (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 134).

Başka bir tanımda ise şöyle ifade edilmektedir: *"Daha ayrıntılı bir tanıma göre sosyal yardım; "yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan, kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacını taşıyan parasal ve nesnel sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır"* (Yuvalı, 2018: 389).

Sosyal yardımlar, devletlerin ve toplumların yoksulluğun doğurduğu olumsuzlukları veya doğurabileceği riskleri en az seviyeye indirmek için başvurdukları sosyal politika araçlarındandır. Bu yardımlarla amaçlanan ise yardım alan kişilerin olabilecek

en yakın zamanda hayatlarını kendilerinin idame ettirebilecekleri bir duruma gelmeleridir (Salim, 2020: 1676).

Sosyal yardım uygulamaları Osmanlı döneminde de yaygın bir şekilde yürütülmekteydi. Devlet halkının hizmetinde olan ve onların güvenliği için çalışan bir kurum olarak görüldüğünden topluma ve tabiatıyla da ailelere yönelik çeşitli sosyal yardım ve hizmetler sunulmakta idi. Bunların mali kaynağı ise devlet hazinesinden, sadaka, zekât ve fitre gibi dini amaçlarla verilen meblağlardan ve lonca teşkilatı ile vakıflardan temin edilmekte idi. Osmanlı toplumunda sosyal yardımları yürüten ve Türkiye uygulamasında da devam eden birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Darüşşafaka, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Daruleytam ve Darülaceze gibi kuruluşlar zikredilebilir (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 136; Türkoğlu, 2013: 277-278).

Ancak dünyanın geri kalan birçok toplumunda olduğu gibi yaşanan savaşlar, kıtlıklar gibi olayların doğurduğu olumsuz koşullar nedeniyle sosyal hizmet alanında devletlerin kurumsal olarak alana müdahalesi gerekmiştir. Osmanlı uygulamasında da devletin bizatihi bir aktör olarak alana müdahalesi 19. yüzyıla dayanmaktadır (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 134; Salim, 2020: 1676).

Türkiye uygulamasında ise 1950'li yıllarda kırdan kentlere göçlerin artması ile yoksulluk sorunu giderek derinleşmeye başladığından bu durum devletin alana kurumsal bir yapı olarak bizatihi müdahale etmesini gerektirmiştir (Salim, 2020: 1676). İşte ülkemizde günümüz manasıyla sosyal yardım sisteminin doğması bundan sonraki süreçlerde mümkün olabilmektedir. 1977 yılında 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ile muhtaç durumdaki yaşlı ve özürliülere aylık bağlanmış oldu. 1982 yılına gelindiğinde Milli Eğitim Bakanlığına muhtaç durumdaki öğrencilere burs bağlayabilme ve ücretsiz yatılı hizmeti vermek üzere yetki verildi. 1983 yılında SHÇEK'e öncelikli olarak çocuklar olmak üzere muhtaç kişi ve ailelere yardım yapılması için görev verildi. 1984 yılında ise Vakıflar Genel Müdürlüğüne çeşitli yardım faaliyetleri yürütme yetkisi verildi. Yine aynı yılda 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunuyla, muhtaç durumdaki kişilere yardım ile ilgili faaliyetleri yürütmek için bir genel sekreterlik olan Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (DYDTF) ve ülke çapında her ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV'ler) kurulmuştur. 2004 yılında Yurtkur'a yükseköğrenim öğrencilerine burs verme görevi, 2005 yılında da il özel idarelerine ve belediyelere sosyal yardım yapma görevi verilmiştir. (Metin, 2011: 186; Hacımahmutoğlu, 69-70; Türkoğlu, 2013: 288, 295) 9 Aralık 2004 tarihine gelindiğinde 5263 sayılı kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü oluşturulmuş ve 2011 yılında ise sosyal hizmetler ile sosyal yardımları yapan kurumları bir çatı altında toplamak gibi bazı gayelerle 633 sayılı kanun ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur (Türkoğlu, 2013: 287).

Türkiye’de sosyal yardımları gerçekleştiren birçok kurum bulunmaktadır:

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yurtkur, il özel idareleri ve belediyeler (Türk & Ünlü, 2016: 99). Ancak bu kurumlardan kuruluş amacı sosyal yardım faaliyetlerini yürütmek olan SYDTF Genel Sekreterliği ile SYDV’lerdir. Bu vakıflar aile, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda sosyal faaliyetler yürütmek suretiyle ülkemizdeki yoksullukla mücadelede en kapsamlı sosyal faaliyetleri gerçekleştirmektedirler (Hacımahmutoğlu, 2009: 70, 95; Salim, 1668; Türk & Ünlü, 2016: 99).

Türkiye’de SYDV’ler başta olmak üzere zikredilen bu kurumların topluma yönelik olarak gerçekleştirdikleri birçok sosyal yardım faaliyeti bulunmaktadır. Bu yardımların bir kısmı doğrudan aile kurumu esas alınarak yapılırken birçoğu ise özel olarak aile kurumu hedeflenmediği halde toplumdaki yoksulluğu azaltmaya yönelik gayretlerdir. Ancak bunlar dolaylı yoldan da olsa aile kurumunu ekonomik bakımdan etkileyip desteklediğinden burada zikredilmesinde bir sakınca görülmemektedir.

Bahsi geçen kurumlar tarafından muhtaç durumdaki kişilere ve ailelere nakdi veya aynı yardımlar yapılmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 147). Nakdi yardımlar geçici veya süreli olarak farklı şekillerde verilmektedir. Geçici olan nakdi yardımlar en fazla iki defa olacak şekilde verilen yardımlar iken süreli olanlar ise kişilerin maruz kaldıkların sorunları giderebilmek için yardımı yapan kurumun imkânları ölçüsünde yapılan yardımlardır. Aynı yardımlar ise yiyecek, giyim, kırtasiye, yakacak ve tıbbi ihtiyaç malzemeleri gibi muhtaç durumdaki bireyin veya ailenin ihtiyacına göre verilen mal ve malzeme yardımlarıdır. Aynı yardımlar genellikle bir defaya mahsus olarak geçici süreliğine yapılmaktadır. (Hacımahmutoğlu, 2009: 119).

Bu kurumlar tarafından verilmekte olan sosyal yardımları kategorilere ayırarak şöyle aktarabiliriz: 3294 sayılı Kanun kapsamındaki ihtiyaç sahibi ailelerin gıda gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla başta Ramazan ayı ve Kurban Bayramı öncesinde olmak üzere ve yıl boyunca ihtiyaç olması halinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından gıda yardımı yapılmaktadır.

a) Gıda yardımları: SYDV’ler, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve belediyeler muhtaç durumdaki ailelere yönelik olarak başta Ramazan ve Kurban Bayramı öncesinde olmak üzere ve ihtiyaç durumunda yıl boyunca bu ailelerin gıda ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için destek sağlamak ve yardımlar yapmaktadırlar.² (Salim, 2020: 1669; Türk & Ünlü, 2016: 99; Hacımahmutoğlu, 2009: 92).

Bu yardımlar kişilere gıda çekleri verilerek ailelerin gıda ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması şeklinde olabileceği gibi ailelere sıcak yemek veya gıda paketleri verile-

² <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/Baninma-Gida>

rek de gerçekleştirilebilmektedir. Gıda paketlerinin içerisinde genelde kuru gıda ve kahvaltılık bulunmakta ve makarna, kuru fasulye, bulgur, sıvı yağ, un, salça, beyaz peynir, zeytin, toz şeker ve çay gibi gıda maddelerini içermektedir. Aynı kurumdan bu yardımı alan kişilere genellikle aynı türden ve miktardan oluşan gıda paketleri verilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 92, 116).

Yine bu çerçevede 3294 sayılı kanun kapsamında muhtaç durumda olduğu mütevellî heyeti tarafından belirlenen yaşlı, hasta, engelli ve evinde yemek yapacak vaziyette olmayan kişi ve hanelere sıcak yemek dağıtım uygulaması yapılmaktadır.³Buna göre günde bir kere olacak şekilde bu yardımı alan kişilerin evlerine 3-4 çeşit yemek götürülmektedir. Bu uygulamada genellikle hanedeki kişi sayısı dikkate alınmadan her haneye aynı miktarda yemek verilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 115).

b) Giyim Yardımları: Bunlar SYDV'ler ile belediyeler tarafından gerçekleştirmekte olup aynı nitelikteki yardımlardır. Yardımın önemli bir kısmı SYDV'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu giysiler birinci el olabildiği gibi ikinci el de olabilmektedir. Ayrıca mali bakımdan iyi durumda olan belediyeler bot, kaban, t-shirt gibi giysilerden de yardımda bulunabilmektedirler. Ancak bu yardımların düzenli bir şekilde ve yılın belli dönemlerinde yapılması gibi bir durum söz konusu değildir (Hacımahmutoğlu, 2009: 94).

Son yıllarda giyim yardımları bazı SYDV'ler tarafından kurulmuş olan sosyal marketler yoluyla da gerçekleştirilmektedir. Bu marketlerde vatandaşlar tarafından bağışlanan birinci veya ikinci el giysiler bulunmakta ve muhtaç durumda olanlara kendi bedenlerine göre yardım yapılabilme imkânı sunmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 94).

c) Barınma Yardımları: Ülkemizde sosyal devlet olmanın bir gereği olarak ailelerin ev sahibi yapılması ve ailelere münasip yaşam alanlarının sağlanması devletin görevi olarak kabul edilmektedir. Konut mevzusu aileler için çok önemli bir konumda olduğundan konut yardımı hükümetler nezdinde gündeme getirilmektedir (Hendvarı, 2019: 59). 1984 yılında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TOKİ) kurulma nedeni de vatandaşların bu ihtiyacına cevap verebilecek düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2014: 22).

Buna göre "1997 ve 2001 yılları arası devlet programlarında "ihtiyacı olan ailelerin iskân ihtiyacının karşılanması, doğu ve güneydoğu bölgesinde yaşamakta olan göçer ailelerin yerleşim yer gereksinimlerinin karşılanması ve iskânlarının sağlanması ve ailelere bina ve inşaat kredisinin verilmesi" hedeflenmiştir. 2014 yılında 62. Hükümet Programında "TOKİ projesiyle dar gelirli ailelere konut yapmayı ve böylece

³ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>

aile bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi” amaçlamıştır. İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planlarında “imkânları sınırlı olan ailelere kredi politikası kapsamında konut yatırımları ve düşük gelirli ailelere uygun kiralık konut projesi” ve dördüncü Kalkınma Programında ailelerin konut gereksinimi karşılamak ele alınmıştır. Sekizinci Kalkınma Programında göçmen ailelerin iskânı hedeflenmiştir. SYGM tarafından da Barınma Yardımları başlığı altında “yoksul vatandaşların bakımsız ve sağlıklı evlerini onarma yardımı” aynı veya nakdi olarak yapılmıştır.” (Hendvarı, 2019: 59-60).

Ülkemizde konut alanında yaşanan sorunların devam etmesi ve artış eğiliminde olmasından dolayı 2003 yılından itibaren kentsel dönüşüm ve toplu konutların yapılmasına hız verilmiştir. Bu meyanda TOKİ, ödeme gücü zayıf olan vatandaşlara uygun koşullarda mali kaynaklar temin etmeye çalışmaktadır. Bunun için de *“piyasa koşullarında ödeme gücü olmayan vatandaşlara uygun koşullu mali kaynaklar sağlanması amacıyla; alt ve orta gelir gruplarına kredi desteği, uzun vadelerde düşük aylık taksitli konut projeleri ve bankaların toplu konut finansmanı alanına girmesini özendirme yönündeki çalışmalarını devam ettirmektedir.”* Dolayısıyla devlet bu tür projeler geliştirerek muhtaç durumdaki kişilerin uygun fiyatlarla ve şartlarda ev sahibi olmalarına imkân tanımaya çalışmaktadır.⁴ (Türk & Ünlü, 2016: 100).

SYDV’lerin bu meyanda sundukları diğer bir hizmet ise “Hane Tadilat, Büyük Onarım ve Yapım Programı” kapsamında evlerin tadilatının sağlanmasıdır. Bu programla sunulan yardımlar; *“oturulamayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıklı evlerde yaşayan ihtiyaç sahibi vatandaşlara evlerinin bakım-onarımı, betonarme ev yapım yardımı, prefabrik ev yapım yardımı ve afet kapsamında ev eşyası alımı için aynı veya nakdi olarak yapılan yardımlardır.”*⁵

Dolayısıyla bu program kapsamında fiziki açıdan son derece bakımsız ve kötü koşullu evlerde barınan muhtaç durumdaki kişilerin evlerinin bakım ve onarımı veya evde ihtiyaç duydukları eşyaların teminine yönelik olarak aynı ve nakdi destekte bulunmaktadır (Salim, 2020: 1669; Türk & Ünlü, 2016: 99). Bu eşyalar birinci el olabildiği gibi ikinci el de olabilmektedir. Ancak bu yardım çeşidi düzenli bir şekilde yapılmamaktadır. Son yıllarda bazı SYDV’ler muhtaç durumdaki vatandaşlar için sosyal marketler kurmuşlardır. Bu marketlerde birinci veya ikinci el ev eşyaları da bulunduğundan hak sahipleri ihtiyaçlarını buradan temin edebilmektedirler (Hacımahmutoğlu, 2009: 94).

Yine SYDV’ler tarafından gerekli şartları taşıyan kişilere ihtiyaca binaen tadilatlarında kullanmaları üzere güncel olarak 35.000 ile 100.000 TL’ye kadar, prefabrik ev yapımında kullanmak üzere 200.000 TL’ye kadar ve betonarme hane yapımları için 300.000 TL’ye kadar mali destek sunulmaktadır.⁶

⁴ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Barınma-Gıda>

⁵ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Barınma-Gıda>

⁶ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Barınma-Gıda>

Bazı belediyeler de barınma yardımı kapsamında muhtaç durumdaki kişilere konut imkânı sağlamakta veya onlara bu amaçla nakit yardımı yapmaktadır. Ancak bu tür yardımlar barınma veya konut yardımı adıyla ve düzenli bir sosyal yardım programı şeklinde yürütülmemektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 93). Dolayısıyla ülkemizde sosyal yardım bağlamında düzenli bir barınma yardımının yapılmadığı müşahade edilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 222).

d) Yakacak Yardımları: SYDV'ler ve belediyeler tarafından muhtaç durumdaki ailelerin özellikle de kış aylarındaki ısınma giderlerinin karşılanması için kömür yardımı yapılmaktadır. Yakacak yardımları 2003 yılından itibaren Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) tarafından temin edilerek ihtiyaç sahibi ailelere dağıtılmaktadır (Salim, 2020: 1669; Türk & Ünlü, 2016: 99; Hacımahmutoğlu, 2009: 93). Bu program kapsamında sosyal güvencesi olmayan muhtaç durumdaki aileler veya sosyal güvencesi olduğu halde hane üyelerinin kişi başına düşen aylık gelir net asgari gelirin 1/3'ünden (2023 yılındaki güncel rakam 2.835,60 TL) az olan haneler bundan yararlanabilmektedir. Kömür yardım miktarı bölgenin iklim koşulları da dikkate alınarak Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenmektedir.⁷

Yakacak yardımları da aynı niteliktedir. Genellikle kömür verilerek gerçekleştirilir. Muhtaç durumdaki kişinin özel durumuna göre doğal gaz veya odun masraflarının karşılanması şeklinde de bazı uygulamalar mevcut olmakla birlikte nadir görülen yakacak yardımı şekillerindendir (Hacımahmutoğlu, 2009: 93). Fakat son yıllarda bu konuda bazı gelişmeler yapılarak yakacak yardımının kapsamı genişletilmeye çalışılmaktadır.

Elektrik Tüketim Desteği: Bu uygulama 2019 yılı itibarıyla başlatılmıştır. Buna göre düzenli bir şekilde sosyal yardım almakta olan ailelerin fatura yüklerini hafifletmek maksadıyla bu ailelerin tükettikleri elektriğin belli bir miktarını devlet karşılamaktadır. Bu kapsamda 2019 yılında 1.343.109 aileye yönelik yaklaşık 687 milyon TL'lik kaynak aktarılmıştır (Salim, 2020: 1670).

Programın diğer bölümü ise "Tıbbi Cihaz Elektrik Sarf Desteği Bileşeni"dir. Buna göre kronik bir hastalığı sebebiyle cihaza bağımlı olan muhtaç durumdaki bireylerin bulunduğu haneler ile evde bakım aylığı alan ve kronik bir hastalık nedeniyle cihaza bağımlı durumda olan muhtaç kişilerin hanelere ve düzenli sosyal yardım alma hakkı devam eden hanelere yöneliktir. Buna göre 1-2 kişiden oluşan ailelere aylık olarak 75 kWh (110,58 TL), 3 kişiden oluşan hanelere aylık olarak 100 kWh (147,44 TL), 4 kişiden müteşekkil hanelere aylık 125 kWh (184,30 TL), 5 ve üzeri kişiden oluşan hanelere aylık olarak 150 kWh (221,16 TL) ödenmektedir. Yine kronik hastaların bulunduğu ailelere hasta başına 150 kWh (221,16 TL) aylık olarak ödenerek desteklenmektedir.⁸

⁷ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Barınma-Gıda>

⁸ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Barınma-Gıda>

Doğalgaz tüketim desteği: “3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında olan veya dönemsel ihtiyaç sahibi olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda oldukları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca belirlenen hanelere doğal gaz tüketim desteği sunulmaktadır.” Doğalgaz destek miktarı bölgenin iklim koşulları dikkate alınarak sunulmaktadır. Bu kapsamda yer alan ailelere 2022 yılında 900 TL ila 2.500 TL arasında bir miktar ödenmektedir. Ödemeler genel müdürlük tarafından belirlenen dönemlerde iki eşit taksit şeklinde yapılmaktadır.⁹

e) Eğitim Yardımları: Bu yardımlar her ne kadar eğitim alanında gerçekleştiriliyor olsa da ailelerin sorumluluğundaki çocuklarının eğitim masraflarını da hafiflettiğinden aileye yönelik ekonomik yardımlar grubunda zikredilebilir. Eğitim yardımları; Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, SHÇEK ve SYDV'ler eliyle yapılmaktadır. (Hacımahmutoğlu, 2009: 91) Bu mevzu ebeveynlere yönelik yardımlar bölümünde ele alınacağından burada ayrıntıya girilmeyecektir ancak bu yardımlara çocukların kırtasiye masraflarının karşılanabilmesi, ailelere çocuklarını okula göndermeleri için mali yardımda bulunulabilmesi ve öğrencilere yurt ile burs imkanlarının tanınıyor oluşunu örnek olarak zikrederek ailelerin üzerindeki mali yüküm hafifletilmeye çalışıldığını belirtebiliriz. (Salim, 2020: 1671-1672; Türk&Ünlü, 2016: 99; Hacımahmutoğlu, 2009: 90, 131; Zengin&Şahin&Özcan, 2012: 137; Türkoğlu, 2013: 287)

f) Yaşlı ve Engelli Yardımları: SYDTF aracılığıyla yaşlı ve engelli bireylerden gerekli şartları taşıyanlara aylık olarak maaş ödemesi ve bunların evde bakımlarının yapılmasına dair evde bakım yardımları yapılmaktadır. Buna göre 1 Ocak 1977 tarihinde yürürlüğe giren “2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” kapsamında 65 yaşını doldurmuş olan yaşlılar ile 18 yaşından büyük olan özürölüler ile kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamış özürölü yakını bulunan Türk vatandaşlarına aylık bağlanmasını sağlamıştır. Başlangıçta bu görev Emekli Sandığı'nda iken 2006 yılında Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) devredilmiştir (Salim, 2020: 1674; Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 137; Hacımahmutoğlu, 2009: 93, 104).

Yaşlı aylığı sosyal güvenceden yoksun olan ve bireyin kendisi ile eşi dikkate alındığında kişi başına düşen aylık geliri net asgari ücretin 1/3'ünün (2023 yılı için 2.835,60-TL) altında kalan 65 yaş üstü vatandaşlara yapılmakta olup 2023 yılı için 1.997,70 TL şeklinde her ay düzenli olarak ödenmektedir.¹⁰

Engelli ve engelli yakını aylıklarının alınabilmesi için sosyal güvenceden yoksun olmak ve hanedeki kişi başına düşen gelir net asgari ücretin 1/3'ünden (2023 yılı için

⁹ https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Barrnma_Gıda

¹⁰ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Engelli-Yaşlı>

2.835,60-TL) az olması gerekmektedir. Engelli aylığında engel oranının en az %40 olması gerekmektedir. %40-%69 arasında engel durumu olan bireyler 2023 yılı için 1.594,70 TL, engel durumu %70 ve üzerinde olan kişiler ise 2.392,05-TL olarak aylık yardım almaktadır. Engelli yakını aylığı ise 18 yaşından küçük olup özel gereksinime ihtiyacı en az hafif düzeyde olan ya da engel oranı en az %40 düzeyinde olan engelli olan yakını bulunan kişilere verilmektedir. 2023 yılı için ödenen aylık miktarı 1.594,70 TL'dir.¹¹

Engelli İhtiyaç Yardımları: Muhtaç durumdaki engelli bireylerin topluma adapte olmalarını kolaylaştıran araç gereç gereksinimlerinin karşılanması amacıyla yürütülmektedir. Yardımın ödenme şekli ve zamanı SYDV müteveli heyeti tarafından belirlenmektedir.¹²

Bunun yanında SYDV'ler ve belediyeler tarafından özel olarak yaşlılara ve özürlülere yapılan ayni veya nakdi nitelikli başka yardımlar ve hizmetler de bulunmaktadır. Özürlü bireylere yapılan tıbbi araç gereç yardımları bu meyanda zikredilebilir. Ancak bunlar SGK tarafından ödenenler kadar düzenli değildir. Ve hem ayni hem de nakdi şekilde verilebilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 93-94, 152; Baş, 2017: 178).

g) Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı: Bu program hanesinde sosyal güvenceye sahip kimse bulunmayan ve muhtaç durumda olup da son resmi nikâhlı eşini kaybeden kadınlara yönelik olarak uygulanmaktadır. Her ay 1000 TL olacak şekilde iki ayda bir ödeme yapılmaktadır.¹³

h) Öksüz ve Yetim Yardımları: Anne babasını veya her ikisini kaybetmiş olup sosyal güvencesi olmayan 18 yaş altındaki öksüz ve yetimlere verilen destektir. (Salim, 2020: 1670) Güncel olarak her ay için 600 TL ödenmekte olup ödemeler iki ayda bir yapılmaktadır.¹⁴

ı) Muhtaç Asker Ailelerine Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı: Askerlik vazifesini yerine getiren kişilerin, sosyal güvenceden yoksun olup da muhtaç durumdaki ailelerinin askerlik görevi bitinceye kadar nakdi yardım ile desteklenmesi amacıyla uygulanmaktadır. Aylık olarak 800 TL belirlenmiş olup ödemeler iki ayda bir yapılmaktadır.¹⁵

i) Muhtaç Asker Çocuklarına Yönelik Yardımlar: Bu yardım ile askerlik vazifesini yürütmekte olanların sosyal güvencesi bulunmayan muhtaç durumdaki 18 yaş altındaki çocuklarına, babalarının görev süresi bitinceye kadar nakdi destek sağlanır (Salim, 2020: 1670). Ödemeler güncel olarak her ay 340 TL olacak şekilde iki ayda bir yapılmaktadır.¹⁶

¹¹ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Engelli-Yasli>

¹² <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Engelli-Yasli>

¹³ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

¹⁴ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

¹⁵ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

¹⁶ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

j) Şehit Yakınları ve Gazilere Yönelik Yardımlar: İlgili kurumlar tarafından Aile Bakanlığına vefatı veya yaralı olduğu bilgisi ulaştırılanlara yapılan yardımlar ile gazilerin ve şehit yakınlarının muhtelif ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen yardımlardan oluşmaktadır. Bu yardımlar söz konusu kişilere muhtaç durumda olup olmamalarına bakılmadan yapılmaktadır. Vefatı veya yaralı olduğu iletilen kimselere 50.000 TL'yi aşmayacak şekilde tek seferlik yardım yapılmaktadır. Muhtelif yardımlar ile tedavisi süren yaralıları yapılan ulaşım ve barınma için yapılan yardım miktarları mütevellî heyeti tarafından ihtiyaca göre belirlenir.¹⁷

k) Vefat Yardımı: 3294 sayılı Kanunun kapsamında yer alan ve 15 Nisan 2022 ve sonrasında yakını/yakınları vefat eden T.C vatandaşı bireylerine yapılan yardım olup tek seferliğine 1.237,81 TL olarak ödenmektedir.¹⁸

l) Özel Amaçlı Yardımlar: Bunlar deprem, sel, yangın gibi doğal afetler veya terör olayları gibi nedenlerden ötürü etkilenip mağdur duruma düşen birey veya ailelere yönelik olarak yapılan yardımlardır. Bu ailelerin gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına dair destekleri içermektedir (Salim, 2020: 1675).

m) Türkiye Aile Destek Programı: Aşırı yoksulluk altında yaşayan vatandaşların sosyal yardım sistemi ile aşırı yoksulluk halinden sıyrılmaları, çalışan ve emekli yoksulluğu gibi durumlar yaşayan vatandaşlar ve düzenli sosyal yardım programlarının belirlediği özel şartları taşımadığından bu tür yardımlardan yararlanamayan belirli bir gelir seviyesinin altında bulunan vatandaşlara yönelik olarak gerçekleştirilmekte olup sadece gelir kriteri getirilmiştir. Programdan muhtaç durumda olup kişi başına düşen aylık gelir miktarı asgari ücretin 1/3'ünden az olan aileler bu programdan faydalanabilmektedir. Bu programa göre kişi başına düşen aylık geliri 450 TL ve altında olan hanelere aylık olarak 1.250 TL, geliri 450 TL üzerinde ama 911,15 TL altında olan hanelere aylık 1.100 TL, aylık geliri 911,15 TL üzerinde fakat 1.372,30 TL ve altında olan hanelere aylık olarak 950 TL, aylık kişi başı geliri 1.372,30 TL üzeri ile 2.835,60 arasında olan hanelere ise aylık 850 TL ödenmektedir.

Yine aynı şartlarda devreye çocuklar girdiğinde ise 1 veya 2 çocuğu olan ailelere aylık olarak 350 TL, üç çocuklu ailelere 450 TL, 4 çocuğu bulunan hanelere 550 TL, 5 ve üzerinde çocuğu olan ailelere ise 650 TL ek olarak ödenmektedir.¹⁹

n) İstihdam Sağlamaya Yönelik Uygulamalar:

Daha önce temas edildiği üzere ülkemizdeki mevzuatta ailelerin istihdamının sağlanarak iş sahasına ve ekonomik hayata aktif bir şekilde katılmalarının gerçekleştirilmesi esası benimsenmiş idi. Uygulama sahasında daha çok sosyal yardım uy-

¹⁷ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

¹⁸ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

¹⁹ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

gulamalarına ağırlık verilmiş olursa da kişilerin ve ailelerin istihdamına dair de bazı programlar geliştirilmektedir:

Proje Destek Programları: Muhtaç durumda olan veya desteklendiği takdirde üretken duruma gelebilecek veya topluma faydalı olabilecek olan kişilerin iş hayatına atılmaları ve burada kalıcı olmalarını sağlamak için bu kişilerin içinde yer aldığı çeşitli projeler SYDV'ler ve SYDGM tarafından desteklenmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 164; Salim, 2020: 1676). Bu amaçlarla yürütülmekte olan proje destek programlarını şöyle aktarabiliriz:

Gelir Getirici Projeler: Muhtaç durumdaki kişi veya ailelerin geçimlerine yetecek düzenli bir gelir elde etmelerini sağlayacak bir iş kurmaları ve bunu devam ettirebilmelerine yöneliktir. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi bunlara örnek olarak zikredilebilir.

İstihdam Amaçlı Eğitim Projeleri: İşsiz olan kişilerin kısa süreli kurslar aracılığıyla eğitime tabi tutularak teknik ve sosyal beceriler kazanmaları ve bu kişilerin daha nitelikli iş olanaklarına erişebilmelerini sağlamaya yöneliktir. Bilişim Çırakları Projesi örnek olarak zikredilebilir. SYDV'lerin bu minvalde geliştirdikleri eğitim projeleri de; ahşap, metal taş, toprak, terzilik, işleme, dokumacılık, gibi farklı birçok alanda olabilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 164).

Sosyal Hizmet Projeleri: Yoksulluk veya sosyal dışlanmaya uğrayanlar veya bu tehlike altında olanların sosyal ve ekonomik yaşama katılmalarının ve kaliteli bir hayat standardına erişmelerinin sağlanması ve böylelikle toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin gerçekleştirilmesi amacına dönük olan projelerdir. Bu amaçlara binaen sokakta yaşayan çocuklar, engelli vatandaşlar, yaşlı ve korumasız durumda olanlara, işsiz gençler ile muhtaç durumda bulunan kişilere sağlanan maliyeti düşük sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılabilmesi amacıyla toplum merkezlerinin ya da sosyal amaçlar taşıyan merkezlerin kurulması, halihazırda kurulu olan merkezlerin programlarının ise çeşitlendirilmesi için SHÇEK ve sivil toplum kuruluşlarıyla yardımlaşarak projeler yürütülmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 164).

Toplum Kalkınması Projeleri: Bu programda toplumun kalkınmasına katkıda bulunacak gelir, üretim, sosyal hizmet ve çevre gibi konularda birbirini tamamlayan birçok proje aynı anda uygulanmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 164).

Geçici İstihdam Projeleri: Yoksul durumda olup da işsiz bulunan kişilerin kısa süreli istihdamının sağlanması ve böylelikle geçici süreliğine de olsa aile geçimine katkı sağlamaları amacıyla yürütülen projelerdir. Bu projeler çevre temizliğinin sağlanması, meraların ıslah edilmesi, ağaçlandırılma çalışmaları, taşkınların önlenmesi gibi çeşitli sahalarda yürütülebilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 164).

“Yapısal nitelikteki işsizlik sorununu çözmek için nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı İş ve İşçi Bulma Kurumu, İŞKUR ile yeniden yapılanarak, aktif ve pasif işgücü politikalarını etkin bir şekilde uygulayabilecek bir yapıya dönüştürülmüştür. Ayrıca 2008 yılında genç ve kadınların istihdamına yönelik teşvik uygulamaları getirilmiştir. Bu uygulamalar 5763 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiştir. Ayrıca 5763 sayılı İş Kanunu ile birlikte “özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu” getirilmiştir. Bu kanunda yapılan değişiklikler, özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu, hem kamu ve hem de özel işyerleri için konulmuştur.” (Türk & Ünlü, 2016: 100).

İşsizlere Yapılan Yardımlar: Ülkemizde işsizleri destekleme projeleri sosyal yardımlar ile kişilerin kendilerine yetebilecek duruma gelmeleri amacını desteklemek için yürütülmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 9).

İşe Yönlendirme Yardımı: 3294 sayılı kanun kapsamında sosyal yardımlardan faydalanan hanelerde ikamet eden 18 ila 55 yaş aralığında olan ve SYDV’ler tarafından çalışabilir durumda olduğu İŞKUR’a bildirilenler ile İŞKUR tarafından iş görüşmelerine yönlendirilen sosyal yardım alan kişiler bu yardımdan istifade edebilmektedir. Bu kişiler bildirim tarihinden itibaren 30 gün içinde bu yardımdan istifade edebilmektedirler. Program kapsamında 1 yıl içerisinde en fazla 3 defa olmak üzere aylık asgari ücretin %10’una kadar yardım verilebilmektedir. Ödeme zamanı mütevellî heyeti tarafından belirlenmektedir.²⁰ Bu uygulama ile kişilerin iş sahasına atılması teşvik edilmektedir.

İşe Başlama Yardımları: 3294 sayılı kanun kapsamında sosyal yardımlardan faydalanan hanelerde ikamet eden 18 ila 55 yaş aralığında olan ve SYDV’ler tarafından çalışabilir durumda olduğu İŞKUR’a bildirilen ve de sosyal güvence sağlayan bir işe başlayan sosyal yardım kullanıcısı olan kişiler bu yardımı almaya hak kazanmaktadır. İşe başlama bilgisi SGK kayıtlarında görünen kişi 60 iki ay içerisinde bu yardımdan faydalanabilir. Aynı yılda en fazla bir defa alınabilmekte olup asgari ücretin 1/3’ü miktarınca verilmektedir.²¹

Ülkemizde sosyal yardım faaliyetlerini yürüten birçok kurum bulunmaktadır. Ancak bu kurumlar arasında yeterli irtibat kurulamadığından yardımlarda dağınıklık söz konusudur. Bundan dolayı kurumlar arası irtibatı sağlamaya imkân vermek için kurumlar arası bilgi paylaşımına imkan tanınmasına ve ortak veri tabanlarının kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece kaynakların israfının ve mükerrer ödemelerin engellenmesi sağlanacaktır (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 141; Metin, 2011: 196; Salim, 2020: 1676). Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının da kurumsal sosyal yardım faaliyetlerine dâhil edilmesi sosyal yardım faaliyetlerinin ve kapasitesinin gelişmesine olumlu bir etki edecektir (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 141).

²⁰ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

²¹ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

Ülkemizde yaşanan yoksulluk sorununun aşılabilmesi için çeşitli yardım organizasyonları bulunmaktadır. Ancak bunların birçoğu hayırseverlik anlayışı doğrultusunda yapılmaktadır. Yoksulluğun hak temelli anlayışla giderilebilmesi için kamusal sosyal yardımların artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Salim, 2020: 1676). Zira sosyal devlet anlayışının benimsenmesinden ötürü vatandaşların sosyal güvencesinin sağlanmasının yollarından biri olan sosyal yardımlar bireyler için bir hak, devletin de yerine getirmesi gereken bir görevi olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı sosyal yardım programlarının gönüllülük esasına dayalı, geçici ve dar kapsamlı değil de kalıcı ve genel nitelikli uygulamalardan oluşması gerekmektedir (Yuvalı, 2018: 385).

SYDV'ler ve diğer kurumlar tarafından yürütülen kamusal sosyal yardımların çeşitli alanlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu aynı ve nakdi yardımların bazılarının tatmin edici şekilde gerçekleştirilirken eşi vefat eden kadınlara yönelik yardımlarda olduğu gibi bazılarında ise yardımların yetersiz kaldığı görülmektedir (Salim, 2020: 1677). Üstelik yardımların türü, yapılış şekli, miktarı ve kimlere yapılacağı konusunda genelde nesnel ölçüler konulmadığından bu durum hedef kitleden sapmalara neden olduğu gibi keyfi uygulamalara da neden olabilmektedir. Bundan dolayı nesnel kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 209, 212; Yuvalı, 2018: 397). Yine yardımların ulaşılması hedeflenen kişilerin bu yardımlardan haberdar olması, hangi yardım için hangi kuruma başvurabileceklerine dair bilgilendirilmeleri konusunda da eksiklikler bulunduğundan bu konuda da sistemin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 213).

Yardımların önemli bir kısmının aynı olarak ödenmesi bir sorun olarak görülmektedir. Bunların aynı olarak verilmesi keyfi ve düzensiz oluşu da beraberinde getirmektedir (Arslan, 2017: 9; Günal, 2009: 100). Aynı yardımların birçoğunun da genellikle kişilerin ve hane halkının özellikleri gözetiilmeden yapılmasından ötürü çeşitli sorunlar yaşanabilmekte ve yardımlar yetersiz kalabilmektedir.

Yapılan aynı yardımlarda standartlaşmanın mümkün olduğunca azaltılarak yöre ve hane halkının ihtiyaçları doğrultusunda yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Zira yardımlar bu haliyle kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak hususunda yetersiz görülmektedir. Gıda yardımlarını buna örnek olarak zikredecek olursak bu yardımlar genel olarak, kırdı yaşayan ile kentte yaşayanın, sağlıklı olan ile hastalıkları olanların veya hanesi kalabalık olan ile daha az olanın ayrımı yapılmadan aynı miktarlarda ve içeriklerde verilmektedir ki bu da bir sorun olarak önümüzde durmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 211-212). Yine gıda yardımlarında içerikler et, sebze ve meyve gibi ürünlerin tüketilmesine genelde imkân verecek şekilde yapılmadığından muhtaç durumdaki kişilerin sadece kuru gıdalarla beslenmesi nedeniyle sağlık sorunlarına neden olma potansiyelini taşımaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 221).

Gelişmiş ülkelerde barınma yardımları sosyal yardımların önemli bir türüdür ve yoksul durumdaki kişilerin kira giderlerinin tamamının veya bir kısmının karşılanması da içermektedir. Ülkemizde ise ihtiyacının karşılanması noktasında sosyal yardım sahasında bir boşluğun bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira genel olarak bu şekilde düzenli bir şekilde verilen bir barınma yardımı bulunmamaktadır. Konut yardımı adı altında bazı yardımlar yapılmaktadır ancak bu yardımların genişletilerek ev kirasını ödeyemeyecek durumda olanlara düzenli bir şekilde kira yardımı yapılması uygulamasına ihtiyaç duyulmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 221-222, 224).

Ülkemizde konut mevzusu önemli bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Ancak buna dair kapsamlı bir politikanın üretildiğine şahit olunamamaktadır. Barınma politikalarında TOKİ vasıtasıyla konutlar yapılmaya ve ihtiyaç sahiplerine uygun fiyatlarla ve şartlarla teslim edilmesine çalışılmaktadır ancak bu konutların genel nüfusa oranla yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Üstelik TOKİ konutlarından memnuniyetin zayıf olduğu müşahade edilmektedir. Bu konutların şehir merkezlerine uzak olarak inşa edilmesi, yatay mimariye göre değil de dikey mimariye uyulanması, kalitesiz ürünlerin kullanılması, şehir dokusuna bir fayda sağlamadığı gibi birçok açılarından eleştirilere maruz kalmaktadır (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2014: 22-23; Karagöz, 2015: 9).

Ülkemizde sosyal yardım uygulamalarına önemli bir miktarda bütçe ayrılmasına rağmen yoksulluk sorunuyla mücadelede istenen başarı sağlanamamıştır. Bundan dolayı muhtaç durumdaki kesimlere ayni ve nakdi yardımlar yapılması yoluyla bunun üstesinden gelinemeyeceği anlaşılmıştır (Salim, 2020: 1677). Dünyadaki gelişmeler de yoksulluk sorununun çok yönlü politikalar geliştirilerek muhtaç durumdaki bireylerin sosyal ve ekonomik sahaya atılmalarının sağlanarak kendi kendilerine yeterli bir hale gelmeleriyle mümkün olabileceğini göstermektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 51; Yuvalı, 2018: 392). Ayrıca yoksul bireylerin iş sahasına atılmaları sağlanmadığı takdirde yardımlara bağımlı kalıp atıl durumda bulunmaları neticesi doğacaktır (Hacımahmutoğlu, 2009: 52; Yuvalı, 2018: 392). Kişilerin işgücü piyasasına dahil olabilmeleri için rehberlik edilmeleri ve yönlendirilmeleri önemli görünmektedir. Ancak İŞKUR'un bu konuda yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 226). Kişilerin sosyal yardımlara başvurmaları ile işsiz ve eğitimsiz olmaları arasında büyük bir alaka olduğundan bu kişilerin iş bulmaları ve mesleki anlamda eğitilmeleri için İŞKUR'a önemli görevler düşmektedir (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 141).

Netice olarak şunları ifade edebiliriz ki ülkemizde mevzuat planında bireylerin ve ailelerin ekonomik bakımdan geliştirilmesi, kalkındırılması, istihdamının sağlanması ve muhtaç durumda olanlarının ihtiyaçlarının giderilerek istihdam edilmeleri öngörülmektedir. Ancak iş uygulama noktasına geldiğinde ağırlığın sosyal yardım uygulamalarına kaydığı ve birey ve ailenin istihdamına dair olan uygulamaların geri

planda kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla aileyi ve bireyleri ekonomik anlamda geliştirecek bizzat dört başı mamur ekonomik politikaların üretildiğini söylememiz zor görünmektedir. Buna dair çeşitli çabaların olduğu ve güzel gelişmelerin yaşandığı göz ardı edilmemekle birlikte kat edilmesi gereken çok mesafe olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik bu uygulamalarda aile kurumunun merkeze alınarak özel olarak aileye yönelik ekonomik politikaların geliştirilmesi noktasında da ciddi eksikliklerin olduğu ve ailenin genel olarak merkeze alınmadığı, yapılan ekonomik gelişmelerden dolayı olarak etkilendiği müşahade edilmektedir. Bundan dolayı hem genel olarak topluma hem de aile kurumuna dair esaslı ekonomik politikaların yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

♦ 1.4.2. Sağlık Politikaları

Ülkemizde yürürlükte olan çeşitli sağlık uygulamaları bulunmaktadır. Bu uygulamaların bir kısmı doğrudan aile kurumunu hedef alarak şekillendiği halde çoğu uygulama aileyi odağına almadan genel halk kitlesine yönelik gerçekleştirilmektedir. Ancak bunların dolaylı bile olsa aileye etkisi olduğundan burada temas edilecektir.

Sağlık politikaları halkın sosyal güvenliğini sağlamaya dönük uygulamalardır ki bu da sosyal devlet olmanın sonuçlarından biridir. Sosyal güvenlik uygulamaları ile kişilerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması ve geleceklerinin güvence altına alınması amaçlanarak insana yaraşır bir hayat standardının oluşturulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin bir ayağı sosyal yardım ve hizmetler iken diğer ayağı da sosyal sigorta uygulamalarıdır. Sosyal yardım mevzusuna temas edildiğinden burada da sağlık sigortaları da dâhil olmak üzere sosyal sigorta uygulamaları ele alınacaktır (Hacımahmutoğlu, 2009: 19).

Sosyal güvenliği şöyle tarif edebiliriz: *“Sosyal güvenlik, sosyal politikanın önemli bileşenlerinden birisidir ve sosyal adalet anlayışına dayalı olarak insanların gelirlerine bakmaksızın onları sosyal riskler karşısında güvence altına almak anlamına gelir. Çeşitli hastalıklar, malullük, yaşlılık, ölüm, işsizlik, analık, iş kazaları ve diğer kazalar sosyal riskler olarak tanımlanır. İnsanları gelir ve sağlığını güvence altına almak, onların yaşam standartlarını belirli bir düzeyde tutmakla alakalıdır. Bir yaşam garantisi niteliğinde olan sosyal güvenlik, insanları beklemedikleri kazalar karşısında destekler ve yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışır.”* (Hendvarı, 2019: 61).

Sosyal sigorta programları ise; *“çalışanları (kayıtlı olarak çalışmaları durumunda) ya da çalışmasa da isteğe bağlı olarak sosyal sigorta sistemine girebilecek imkânlarla sahip olan kişileri ve sigortalıların bakmakla mükellef oldukları kişileri bazı belirli sosyal risklere karşı korumaktadır.”* Bu sisteme dâhil olacak imkânla sahip olmayan

kişiler ise sosyal risklere karşı sosyal yardım programları vesilesiyle korunmaya çalışılmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 19). Yani görüldüğü üzere bu iki sistem birbirinin açıklarını kapatarak sosyal güvenlik bakımından bir bütünlük sağlanmaktadır. İlk etapta kişilerin sigorta sistemlerine dâhil edilmesi esas iken buna imkân bulunamayanlar için ise sosyal yardım uygulamaları devreye girmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 25).

Osmanlı uygulamasında loncalar gibi çeşitli yapılar aracılığıyla sosyal güvenlik kurulmaya çalışılmıştır. Günümüz manasındaki sosyal güvenliğe dair ilk gelişme 1869 tarihinde Maadin Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu Nizamname ile iş kazası geçiren işçilere veya bunların vefatı durumunda ailelerine tazminat ve yardım ücretinin ödenme zorunluluğu getirilerek işçi ve de ailesine güvence sağlanmış olmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 21; Günal, 2009: 100).

Sağlık alanında TBMM hükümeti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti döneminde sağlık sektörü geliştirilmeye çalışılmış bunun için de sağlık personelinin sayısı ve hem personelin hem de sistemin kalitesi yükseltilmeye ve hizmetler tüm yurda yayılarak halkın sağlık ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Akdur, 2008: 51). Bu meyanda çeşitli adımlar atılmıştır:

2 Mayıs 1920’de TBMM tarafından Sıhhiye ve Muavenatı İçtimaiye Vekâleti kurularak sağlık hizmetleri ayrı bir bakanlıkça yürütülen asli bir devlet görevi haline getirilmiştir. 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun ve 1930 yılında çıkarılan “1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu gibi kanunlar ile sağlık sektörü yapılandırılmaya çalışıldı (Akdur, 2008: 45-46). Yine 1920 yılında kömür madeni işçilerine çeşitli haklar tanınmıştır (Türkoğlu, 2013: 292). 1921 yılında kurulup işçilerin haklarının korunarak sosyal güvenliklerinin sağlanması amacıyla “ihtiyat ve teavün” sandıkları kurulmuştur. Ayrıca 1920’li yıllarda koruyucu ve tedavi edici hekimlik ihtiyacına binaen “işyeri hekimlikleri ve revirler” kurulmuştur (Hacımahmutoğlu, 2009: 21; Günal, 2009: 100). 1936 tarihli İş Kanunuyla getirilen iş kazaları, çalışma saatlerinin resmi olarak 8 saat olarak sınırlandırılması, meslek hastalıkları ve analık sigortasıyla ilgili haklar sosyal sigortaların kurulması ile ilgili ilk genel ilkeleri barındırması bakımından önemli gelişmeler olmuştur (Türkoğlu, 2013: 293-294).

Sonrasında illerde sağlık müdürlükleri ve ilçelerde hükümet tabiplikleri kurularak hizmetlerin yurda yayılması sağlanmaya çalışılmıştır. Yerel idarelerin hastane açması teşvik edildi. Büyük illerde Numune Hastaneleri açıldı örnek olsun diye. Sağlıkla ilgili işler Sağlık Bakanlığında toplanmaya çalışıldı (Akdur, 2008: 47-48).

1946 yılında yürürlüğe sokulan “Birinci On Yıllık Sağlık Planı’dır. Tüm sağlık hizmetlerini bütünleştirmeyi ve yurt sathına yaymayı amaçlayan bu planla, koruyucu iyileştirici vb. sağlık hizmetlerinin tümü merkezi hükümet görev ve sorumluluğu haline getirilmiştir (Akdur, 2008: 48).

Bu tarihlerden sonra yönetime liberal görüş ve politikalar hâkim olmaya başlamasıyla sağlıkta da özel sektörün geliştirilerek başat hale getirilmesi çabaları oldu. Sağlıktaki kamu harcamaları azaltıldı ve Anadolu'ya yapılan yatırımlar yavaşladı. Talepler karşılanamayınca kurum ve kuruluşlar kendilerine bağlı nüfusun ihtiyacını karşılamak için sağlık hizmeti verecek birimler kurmaya başladılar. Bunun ilk ve en büyük örneği yasası 1945 yılında çıkarılan ve uygulamalarına 1952 yılında geçilen Sosyal Sigortalar Kurumu ve buna bağlı hastaneler olmuştur. Arkasından hemen hemen tüm bakanlıklar ve hatta büyük KİT'ler kendi hastanelerini kurmaya başlamıştır (Akdur, 2008: 48-49).

1954 yılında, 6134 Sayılı Yasa ile il özel idarelerine belediyelere ve vakıflara bağlı hastaneler Sağlık Bakanlığı'na bağlanarak, kamuya ait hastanelerin (SSK, MSB ve Üniversite Hastaneleri hariç) yönetimi tek elde toplanmış ve hastanecilik hizmetleri tamamen merkezi hükümet görevi ve sorumluluğu haline getirilmiştir (Akdur, 2008: 48).

1953 yılında tanınan konut yaptırma, 1954 yılında getirilen öğle dinlenmesi hakları sosyal sigortaların kurulması ile ilgili ilk genel ilkeleri barındırması ve bu konuda düzenleme yapma yetkisini hükümete vermesi, önemli gelişmeler olmuştur (Türkoğlu, 2013: 293).

1961 Anayasası'nın 60. Ve 61. maddelerinde ile sosyal güvenlik herkesin hakkı olarak tanınmış ve bunun için gerekli düzenlemeleri yapmak devletin görevi olarak kabul edilmiştir (Hendvarı, 2019: 61-62; Baş, 2017: 173-174). Yine Anayasanın 48 ve 49. Maddeleri de sağlık ve sosyal güvenliği vatandaşların anayasal bir hakkı olarak tanınması suretiyle sağlık sektöründe özel sektörün başat kılınmasının önüne geçilmiştir. Sağlık sektörünün bu anlayış doğrultusunda yeniden şekillenmesi için 5 Ocak 1961 yılında Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun (224 Sayılı Kanun) kabul edilmiştir. Bu yasa sağlıklı yaşam ve tıbbi bakımın doğuştan kazanılan bir hak olduğunu yazılı hale getiren yasa olmuştur. Bu yasa ile sağlık hizmetlerinin giderleri genel bütçeden karşılanmaya ve belli bir kesimin sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanması sağlanmış oldu (Akdur, 2008: 49; Türkoğlu, 2013: 293).

1950 yılında oluşturulan Emekli Sandığı ve 1961 yılından sonra kurulup kurumsallaşan Sosyal Sigortalar Kurumu ve BAĞKUR'dan müteşekkil olan sigorta üçayaklı sistemi ile kurumsal olarak hasta, yaşlı, muhtaç, yoksul, kimsesiz, yetim ve çocuk gibi bazı gruplara belli oranlarda sosyal yardım ve hizmetler verilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle sosyal güvenlik politikalarında eşgüdüm sağlamak amacıyla 1974 yılında Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur. 4951 sayılı Kanunla Sosyal Sigortalar Kurumu, BAĞ-KUR ve Amele Birlikleri bu bakanlığa bağlanmıştır (Türkoğlu, 2013: 293-294).

1970’li yıllar dünyada neoliberal anlayış ve politikaların atağa geçtiği yıllar olmuştur. Bunun etkisi Türkiye’ye de olmuştu. Neoliberal anlayışı benimseyen hükümetler ile sağlık alanında da benimsenen sosyal devlet anlayışı çelişmiş ve sağlık alanı iki ayrı politikanın çelişme/çatışma alanı haline gelerek 1952 yılında UÇÖ’de (Uluslararası Çalışma Örgütü) kabul edilen Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Türkiye’de 1974 yılında kabul edilmiştir. *Bu sözleşmenin amacı sosyal güvenlik için asgari standartlar belirleme, çalışanlar için sağlık yardımlar, hastalık ödenekleri, işsizlik yardımları, ihtiyarlık yardımları, iş kazalarıyla meslek hastalıkları, aile yardımları, analık yardımları, maluliyet ve ölüm yardımları sağlamaktır* (Hendvarı, 2019: 62).

24 Ocak 1980 Kararları ile neoliberal görüş, resmi ve yazılı devlet politikası haline gelmiştir. Böylece, sağlık hizmetlerinde “Aktif Özelleştirme Dönemi” diyebileceğimiz döneme geçilmiş ve TC Anayasası bu yönde yeniden düzenlenmiştir. 1961 Anayasası’nda yer alan ve “sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini devlete bir görev olarak veren” maddeler 1982 Anayasası ile kaldırılarak onların yerine, “bu hizmetleri devletin gözeteyeceğini, düzenleyeceğini” ifade eden maddeler yerleştirilmiştir. Geline nokta bulunan çözüm ise, genel hatları ile; hizmet sunumunda, sağlık ocaklarının kaldırılarak yerine muayenehane temeline dayalı olan “aile hekimliği”nin yerleştirilmesi, devlet hastanelerinin önce özerkleştirilmesi zamanla özelleştirilmesidir. Finansmanda ise; genel bir kamu sigortası “genel sağlık sigortası” üzerine oturtulmuş “özel sigortacılık ve cepten ödeme” dir (Akdur, 2008: 50).

1992 tarihinde “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu sistem 1992 yılında başlamıştır. Hiçbir sosyal sigorta sistemine dâhil olmayan ve asgari ücretin üçte birinden daha az geliri olanlara sağlık hizmeti vermek amacıyla başlatılmıştır. 1998 yılında sokak çocuklarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 138-139).

2000’li yıllara gelindiğinde AB’nin etkisi ile özellikle de yoksulluk sorununa çözüm üretmek kabilinden bazı yasalar ve organizasyonlar yapılma yoluna girilmiştir (Türkoğlu, 2013: 286; Günal, 2009: 103). 1999 yılında 4447 sayılı kanun ile İşsizlik Sigortasının kurulması sosyal güvenliğe dair atılan adımlardan olup Türk sosyal güvenlik sisteminin önemli bir eksikliğini gidermektedir. Ancak yararlanma koşullarının ağırlığı ve verilen ödeneklerin cüzi olması bakımından anca bir başlangıç mahiyetinde değerlendirilmiştir (Günal, 2009: 103; Canatan, 38-39). Daha sonra 20001 yılında Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Bu sisteme katılım gönüllülük esasına dayanıp çalışmaya bağlı değildir ve kişilere yaşlılık zamanlarında ek gelir sağlayıp ekonomiye de uzun vadeli kaynak sağlamak suretiyle istihdamı artırmak amacındadır (Günal, 2009: 4, 103; Türkoğlu, 2013: 286).

SSK Başkanlığı, BAĞ-KUR Genel Müdürlüğü ve Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ne 5502 sayılı yasa ile son verilerek 20 Mayıs 2006 tarihinde kurulan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Başkanlığı bünyesinde birleştirilmiştir. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu 31 Mayıs 2006 tarihinde kabul edilerek sosyal güvenliğe dair mevzuat yeniden yapılandırılarak emeklilik koşulları da yeniden düzenlenmiştir (Türkoğlu, 2013: 285-286; Günel, 2009: 104-105).

1 Ekim 2008 tarihinde Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu yürürlüğe konulduktan sonra Yeşil Kart uygulaması kaldırılmış ve ödeme gücünü çekenlerin Genel sağlık sigortası kapsamına alınarak genel sağlık primlerinin devlet tarafından karşılanmasına hükmedilmiştir. 2012 yılında Genel Sağlık Sigortasının uygulamaya konulmasıyla da Yeşilkart uygulaması sona ermiş ve zorunlu sağlık sigortasının uygulamaya konulmasıyla birlikte tüm vatandaşlar GSS kapsamına alınmıştır (Türkoğlu, 2013: 295; Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 139).

♦ Aileye Yönelik Sağlık Politikaları

“Türkiye’de İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planlarında ailelere sosyal güvenlik ve sosyal sigorta uygulanması hedeflenmiştir. Altıncı Kalkınma Planında yurt dışında çalışan, yurda dönen işçiler ve ailelerine sosyal güvenlikle ilgili haklarının sağlanması öngörülmüştür. Yedinci Kalkınma Planında sosyal güvenlik reformu yapılmıştır. “Sosyal sigorta kapsamındaki bireylerin sayısının artmasıyla artan aile harcamalarını karşılamak üzere prime dayalı olarak aile yardımları yapılmasına ilişkin yasal düzenlemeler” gerçekleştirilmiştir ve aile yardımları uygulamaları bir sigorta programı olarak düzenlenmiştir. Aile bireylerinin sosyal güvenlik hakların verilmesi ve 1996 yılında Sosyal Güvenlik Temel Yasası ile İşsizlik Sigortası ve Aile Yardımlarına ilişkin yasal düzenlemeler yapmak bu planda yer almıştır. Sekizinci Kalkınma Planında “aile güçlü bir sosyal güvenlik işlevine sahip olan birim” olarak tanımlanmıştır ve bu işleve göre aileye yönelik destek amaçlanmıştır. 58. Hükümet Programında ailenin bir sosyal güvenlik kurumu niteliği taşıdığı için korunması, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi öngörülmüştür (Hendvarı, 2019: 62).

Son yıllarda aileye yönelik sağlık hizmetleri Aile Hekimliği uygulamasıyla gündeme gelmiştir.

a) Aile Sağlığı: *“Sosyal politikanın önemli bileşenlerinden birisidir. 1996 ve 1997 yılı programlarında SB, Ana çocuk Sağlığı Hizmetlerinin etkinleşmesi ve yaygınlaştırılması, aile planlaması ve ana çocuk sağlığı programları ele alınmıştır. Ailelere sağlık alanında yeterli hizmetin verilebilmesi ve gereksinim durumunda ailenin sağlığı ile ilgilenen kurumsal yapının oluşturulması bu programlarda yer almaktadır. Sağlık hiz-*

metlerinin yaygın ve etkili sunumu amacıyla 1996 yılında Aile Hekimliği uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama 58. 60. ve 62. Hükümet Programlarında ele alınmıştır.” (Hendvarı, 2019: 60).

“Sağlık politikası “yoksul ailelerin çocuklarının daha sağlıklı yetişmesi için şartlı sağlık yardımları, çocukların sağlık muayenelerinin yaptırılması şartıyla yoksul annelere düzenli ödemelerin yapılması” Hükümet Programlarında ifade edilmiştir. 64. Hükümet Programında Aile Sağlığı Merkezlerinin (ASM) yeniden yapılandırılması, koruyucu sağlık hizmetlerinin sunulması, aile hekimliği, tedavi hizmetleri, evde sağlık ve 112 acil sağlık hizmetlerini geliştirilmesi hedeflenmiştir. Sekizinci, dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planında “hızlı kentleşmeyle birlikte artan kentli nüfusun birinci basamak sağlık hizmeti talebini karşılamak için bir model geliştirmek ve aile hekimliği uygulamasına” vurgu yapılmıştır.” (Hendvarı, 2019: 60).

b) Aile Hekimliği Uygulaması: “Aile Hekimliği 5258 Sayılı Kanunla 2004 yılında resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu program çerçevesinde “ailenin sağlık sorunlarını gidermek ve bireylere ve ailelere yönelik koruyucu, teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetleri sunmak” ve coğrafi açıdan Türkiye’nin genelinde birinci basamakta dengeli bir biçimde her kişiye sağlık hizmetlerini ulaştırmak amaçlanmıştır. Ayrıca sağlık konusunda toplumu eğitme ve bilgilendirme ve ikinci basamakta bireyin tedavisi ve gerekli durumlarda başka doktora sevk edilmelerini hedeflemiştir. SB tarafından yürürlüğe giren bu uygulama “bütüncül bir sağlık hizmeti yaklaşımıyla hareket etmeye ve bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal özelliklerini göz önünde bulundurarak hizmet sunmaya” çalışmaktadır. Ayrıca bireylerin sağlık bilgilerini sistematik bir şekilde toplama ve toplumun sağlık gereksinimlerini tanımlama bu uygulama ile yapılmıştır.” (Hendvarı, 2019: 61).

♦ Sağlık Yardımları

Ülkemizde vatandaşlar sağlık sigortaları yoluyla koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Ancak sağlık sigortasının kapsamına giremeyen bireyler olabilmekte ve bazı durumlarda da sağlık bakanlığı tarafından karşılanmayan tedavi masrafları olabilmektedir. Bu durumda devreye SYDV gibi kurumlar girerek tedavi giderlerini karşılamakta güçlük çeken bireylere destek sağlamaktadırlar. (Hacımahmutoğlu, 2009: 92, 149) Bu yardımlar kişilerin sağlık masraflarının karşılanarak aynı nitelikte olabildiği gibi bu kimselerin bazı sağlık kontrollerini yapmalarını sağlamak için para verilmesi şeklinde nakdi de yapılabilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 91).

Ülkemizde sağlık yardımları alanında da zamanla değişiklikler yaşanmakla birlikte bu meyanda gerçekleştirilen belli başlı yardımları; tedavi destek ve katkı payı öde-

meleri, GSS prim ödemeleri, kronik hastalara destek paketleri, şartlı sağlık yardımları ve çoklu doğum yardımları şeklinde sıralayabiliriz (Salim, 2020: 1672).

a) Şartlı Sağlık Yardımları: Bu mevzu raporumuzun üçüncü bölümünde ele alınacağından burada ayrıntıya girilmeyecektir ancak yardım kapsamında 0-6 yaş aralığında çocuğu bulunan, gebe veya doğum yapan kadınlara belirli şartlarda verilen yardımı kapsadığı ifade edilebilir. (Salim, 2020: 1673; Hacımahmutoğlu, 2009: 149-150; Türk & Ünlü, 2016: 100; Metin, 2011: 189-190)

b) Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programı: Bu yardım kapsamında kronik hastalıklarından olan SSPE (Subakunt Sklerozan Panensefalit) ve tüberküloz hastalarına 2019 yılında her ay düzenli olarak nakdi yardım verilmektedir. Yine bu kapsamda tüberküloz hastalığı olan bireylerden fiziki ve tıbbi bakımdan başkasının desteğine gereksinim duyan kişilere nakdi destek sunulmaktadır ki bu yardım 2017 yılında yapılmaya başlanmış olup evde bakım yardımı alan kişiler bundan faydalanamamaktadır (Salim, 2020: 1673).

Tüberküloz hastaları için yapılan nakdi yardım miktarı 01.01.2023-30.06.2023 dönemi için 4.336,84 TL olarak belirlenmiş olup aylık olarak ödenmektedir.²² Meslekte kazanma kudretini en az %15 oranında kaybeden silikozis hastalarına yapılan nakdi yardımlar 01.07.2022-31.12.2022 dönemi için şöyledir: Hafif silikozis aylığı 3.445,77 TL, orta silikozis hastalarının aylığı 3.938,03 TL, ağır durumda olan hastalarinki ise 4.388,08 TL şeklinde olup aylık olarak ödenmektedir.²³

“Yine kronik hastalara yönelik elektrik tüketim desteğinden faydalanan hanelere elektrik kesintisinden doğabilecek mağduriyetlerin önüne geçilebilmesi amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca kesintisiz güç kaynağı alımına yönelik yardım yapılabilmektedir. Ayrıca bu hanelerin tek sefere mahsus olmak üzere cihaza bağlanma tarihinden sonraki birikmiş elektrik borçları Vakıf mali imkanları ile karşılanabilmektedir.”²⁴

c) Çoklu Doğum Yardımları: Mali yönden zor durumda bulunan ailelere çoklu doğumların gerçekleşmesi durumunda mali yönden desteklenmeleri için 2018 yılında uygulanmaya başlanmıştır.²⁵ (Salim, 2020: 1673)

d) Katkı Payı Ödemeleri: Bu yardım kapsamında tıbbi tedavi süreçlerinde katılımlarının ödenmesi konusunda zorlanan kişilerin ve ailelerin ihtiyaç duydukları destek sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda 2018 senesinde 34 milyon, 2019 yılında ise 39 milyon TL miktarında bir yardım yapılmıştır. (Salim, 2020: 1673)

²² <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/Saglik>

²³ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/Saglik>

²⁴ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/>

²⁵ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/Saglik>

e) Genel Sağlık Sigortası Prim Destekleri: Ülkemizde yoksul durumda bulunan ve sosyal güvenceden yoksun bulunan vatandaşlar Yeşilkart uygulaması kapsamında tedavi hizmetinden ücretsiz olarak faydalanmakta idi. Bu uygulama 2012 yılında yürürlükten kaldırılınca muhtaç durumda olup da sağlık hizmetine gereksinim duyan kişiler yürürlüğe giren Genel Sağlık Sigortası kapsamına alındılar. Bu uygulamayla sosyal güvencesini karşılayacak mali durumu olmayan vatandaşların prim ödemeleri SYDTF tarafından ödenmektedir (Salim, 2020: 1674; Hacımahmutoğlu, 2009: 100-101).

f) Özürlü İhtiyaç Yardımları: Muhtaç durumdaki özürlü vatandaşların el-ayak protezleri ve özürlü aracı gibi yardımcı tıbbi araç-gereç ihtiyaçları SYDV'ler tarafından karşılanmaktadır. Bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olan ya da buralardan geliri ve aylığı olanların bağlı oldukları kurum tarafından karşılanmayan tedavi masrafları ile fonksiyon kazandırıcı mahiyette olan ortopedik ve diğer yardımcı araç gereçleri de SYDV'ler üstlenmektedirler (Hacımahmutoğlu, 2009: 152).

Bu zikrettiğimiz yardımlar dışında belediyelerin de bu konuda çeşitli yardım faaliyetleri bulunmaktadır. Buna misal olarak yaşlı bireyler için ücretsiz muayene ve ilaç yardımında bulunulmasını, yardıma ihtiyacı olan özürlü bireyler için bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin açılmasını ve onlara ücretsiz muayene ve ilaç yardımlarının yapılmasını zikredebiliriz (Türk & Ünlü, 2016: 100).

Yine bu meyanda olarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı olan Bezm-i Alem Vakıf Gureba Hastanesinde kimi kimsesi olmayan ve yoksul olan bireylere ücretsiz bir şekilde tedavi ve teşhis hizmeti sağlanmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 113).

♦ 14.3. Eğitim Politikaları

Eğitim, aile politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Aileye yönelik eğitim programları, ailenin oluşma ve çözülme aşamalarını, çocuk eğitim ve çocuklarla olan iletişimi kapsamaktadır. Örneğin, eğitim için verilmekte olan maddi yardımlar da bu politikalar içinde yer almaktadır. Ailelerin, çocuklarının eğitiminde önemli bir rol oynayıp, eğitim sürecinde aktif bir şekilde katılımını teşvik etmeyi, bu bağlamda da çocukların okul başarılarını artırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, aile politikaları içerisinde eğitim politikaları yer almaktadır. Aile politikaları çerçevesinde yer alan eğitim politikaları şu şekildedir:

- Okul öncesi eğitim programları
- Çocukların okul sonrası destek programları

- Ailelere yönelik eğitim programları
- Eğitim yardımı
- Ailelere yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri

Yukarıda yer alan eğitim programları, özellikle hükümetler, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve hayırseverler tarafından sağlanabilmektedir. Bu programlardan eğitim yardımı, ekonomik sıkıntı çeken öğrencilere ya da ailelere, çocuklarının eğitimi için finansal yardım sağlanmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda dar gelirli ailelerin ve dezavantajlı çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi adına oldukça önemlidir. Bu yardımlar genel olarak, okul malzemeleri, kıyafetler, okul ve sınav ücretleri, öğle yemeği, şartlı eğitim, öğrenci barınma, taşınma ve iade yardımları, engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz olarak taşınması yükseköğrenim maliyetleri ve bursları gibi eğitim yardımlarını içermektedir. Eğitim öğretim yardım taleplerini Sosyal Güvenlik Kurumu²⁶, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı²⁷, Türk Kızılayı²⁸, Toplum Gönüllüleri²⁹ gibi birçok kurum ve kuruluşlardan oluşturabilme imkânı vardır.

Eğitim politikalarından aile eğitimi programı, ailelerin çocuklarının birtakım ihtiyaçlarını ve bu bağlamda gelişimlerini anlayabilmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış olan bir programdır. Bu programlar ile ailelerin çocukların sağlıklı bir şekilde büyüyeabilmeleri için ihtiyaç duyulan becerileri kazanmalarına yardımcı olmak hedeflenmektedir. Aile eğitimi programları konu olarak, çocuk gelişimi, çocuk eğitimi, aile iletişimi, sınırlar ve disiplin, stres ve kriz yönetimi gibi konuları içermektedir. Aile eğitim programları, okullarda, sağlık merkezlerinde, toplum merkezlerinde, hastanelerde, kiliselerde veya diğer topluluk merkezlerinde sunulabilmektedir. Ayrıca bu eğitim programları kitaplar, videolar, broşürler ve diğer materyaller gibi kaynaklarla da desteklenebilmektedir. Aile eğitimi programı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı³⁰, Millî Eğitim Bakanlığı³¹, Aile Eğitim Programı³², açıktan verilen dersler³³ ve sivil toplum kuruluşları³⁴ bünyesinde de verilebilmektedir.

Aile temelli geliştirilen eğitim politikalarından bir diğeri ise anne ve çocuk eğitim programıdır. Bu programla, anne ve çocuk arasındaki ilişkinin geliştirilmesi, anne ve

²⁶ <https://www.turkiye.gov.tr/sosyal-guvenlik-egitim-ogretim-yardimi-talebi>

²⁷ <https://www.aile.gov.tr/ss/sosyal-yarimlar-genel-mudurlugu/sartli-egitim-saglik-yardimi/>

²⁸ <https://www.kizilay.org.tr/Bagis/BagisKategorisel/18/egitim-yarimlari>

²⁹ https://www.tog.org.tr/bagisci-ol/?gclid=EAlaIqObChMlitzp-uWp_wlV40GRBR0rPw40EAAyAiAAEgl-ofD_BwE

³⁰ <https://www.aile.gov.tr/ss/aile-ve-toplum-hizmetleri-genel-mudurlugu/aile-egitim-programi/>

³¹ <https://orgm.meb.gov.tr/www/aile-egitim-programi/icerik/1363>

³² <https://aep.aile.gov.tr/>

³³ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/183025/mod_resource/content/0/4.%20A%C4%B0LE%20E%-C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20PROGRAMLARI.pdf

³⁴ https://www.rehabilitasyon.com/makale/AILE_EGITIM_PROGRAMI_ORNEK_UYGULAMA-754

babaların çocuklarına daha iyi bir destek sağlayabilmeleri amaçlanmaktadır. Ayrıca çocukların sağlıklı bir şekilde büyümelerine de yardımcı olmak için tasarlanan bu programlar, anne ve babaların çocuk gelişimi, çocuk eğitimi, beslenmesi, sağlık ve güvenliği gibi konularda bilgi edinebilmelerini sağlayıp, anne ve babaların çocuklarına daha iyi bir destek sunabilmeleri hususunda da oldukça önemlidir. Bu programlarla, yeni anne ve babalara, gebelik öncesi, gebelik süresince, doğum sonrasında ve bebek bakımı konularında bilgi sunulmaktadır. Ayrıca, bu programlar ile çocukların dil ve sosyal becerileri, davranış problemleri ve öğrenme zorlukları gibi konularda da destek sağlanabilmektedir. Bu programların içeriğine dair bilgiler Anne Çocuk Eğitim Vakfı³⁵ üzerinden edinebilmektedir.

Bir diğer eğitim politikasından olan baba destek eğitim programları, özellikle babaların iş hayatındaki yoğunluklarından dolayı çocuklarına yeterince vakit ayıramadığı durumlarda tercih edilmektedir. Bu programlar, babaların çocuklarının gelişimine aktif bir şekilde katılabilmelerine yardımcı olmayı ve bu bağlamda da aile içerisinde daha eşit bir rol oynamalarını sağlamak için tasarlanmış olan bir eğitim programıdır. Baba destek eğitim programlarıyla, babalara, çocuk eğitimi, çocuk gelişimi, beslenme, güvenlik ve sağlık konularında bilgi içeriği sunarak, babaların çocuklarına gereken desteği sağlayabilmelerini hedeflemektedir. Bu sayede, babaların kendileri ve çocuklarına dair güvenlerini artırmalarına, duygusal olarak bağ kurabilmelerine olanak da sağlamaktadır. Baba destek eğitim programı, Millî Eğitim Bakanlığı³⁶, Halk Eğitim Merkezleri³⁷, üniversite araştırma merkezleri³⁸, Anne Çocuk Eğitim Vakfı³⁹ ve birçok sivil toplum kuruluşları⁴⁰ bünyesinde verilebilmektedir.

◆ 1.4.4. Aile Planlaması Politikaları

Türkiye’de aile planlaması hizmetleri ücretsiz olarak sunulmaktadır. Bu hizmetler, Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kuruluşları, aile sağlığı merkezleri, kadın doğum merkezleri ve nüfus planlaması merkezleri gibi sağlık kuruluşları aracılığıyla verilmektedir. Bu kuruluşlar, doğum kontrol yöntemleri, gebelik takibi, jinekolojik muayeneler ve aile planlaması konusunda danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Türkiye’de farklı doğum kontrol yöntemleri ile ilgili uzmanlar tarafından bireylere bilgilendirme yapılmaktadır ve hangi yöntemin birey için uygun olduğuna karar verilmesine yardımcı olunmaktadır.

³⁵ <https://www.acev.org/neler-yapiyoruz/programlarimiz/cocuklar-icin/anne-cocuk-egitim-programi/>

³⁶ https://oti.meb.k12.tr/icerikler/baba-destek-egitim-programi_8397318.html

³⁷ <http://www.baklan.gov.tr/baba-destek-programi>

³⁸ <https://bunsem.bartın.edu.tr/haberler/baba-destek-programi-tamamlandi..html>

³⁹ <https://www.acev.org/neler-yapiyoruz/programlarimiz/anne-babalar-icin/baba-destek-programi/>

⁴⁰ <https://www.mmo.org.tr/etkinlik/baba-destek-programi-badep-0>

Ayrıca, Türkiye’de aile planlaması konusunda eğitim veren merkezler ve danışma hizmetleri de bulunmaktadır. Bu merkezler, doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra cinsel sağlık, gebelik takibi ve doğum sonrası bakım konularında da hizmet vermektedir.

Türkiye’de aile planlaması politikaları, nüfus artışını kontrol altında tutmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, doğurganlık oranlarının düşürülmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, aile planlaması konusunda farkındalık oluşturmak için kampanyalar ve eğitim programları düzenlenmektedir.

Türkiye’de aile planlaması ile ilgili yasalara kısaca değinmek bu konudaki politikaları anlamak açısından önemlidir. Türkiye’de 1965 öncesi nüfusu arttırıcı pronatalist nüfus politikaları yürütülmekte iken, 1965 sonrasında nüfus artışını yavaşlatıcı antinatalist politika uygulanmaya başlanmıştır (Uyar, 1999: 6-8). Antinatalist politikalarla getirilen değişiklikler 557 sayılı yasa ve 2827 sayılı yasadır. 557 Sayılı Yasa (1965); doğum kontrol yöntemlerinin tanıtımının yapılması, halkın doğum kontrol yöntemleri hakkında eğitilmesi, halka bu konuda hizmet verilmesi ve tıbbi endikasyon ile cerrahi sterilizasyon ve gebelik sonlandırılması serbest bırakıldığı kararları ve uygulamaları içermektedir (Yeles, 1988: 339-340). 2827 Sayılı Yasa (1983) ile birlikte ise; aile planlaması uygulamalarında ebe-hemşireye yetki tanındı, kadın ve erkekte cerrahi sterilizasyonun istek üzerine yapılabilmesi kabul edildi, istenmeyen gebeliklerin 10 haftaya kadar sonlandırılmasına izin verildi, eğitilmiş pratisyen hekimlere uzman denetiminde menstrüel regülasyon yöntemi ile gebeliği sonlandırma yetkisi tanındı, aile planlaması eğitim ve uygulamalarında sektörler arası iş birliği vurgulandı (Yeles, 1988: 339-340).

Sonuç olarak, Türkiye’de aile planlaması ile ilgili politikalar, bireylerin doğru bilgilendirilmesi ve özgürce karar vermelerini sağlamak amacıyla yürütülmektedir. Bu politikalar, sağlık kuruluşları aracılığıyla ücretsiz olarak sunulan hizmetler, eğitim programları ve danışma hizmetleri gibi çeşitli uygulamalarla desteklenmektedir.

♦ 1.4.5. Hukuk Politikaları

Türkiye’de aileye ilişkin hizmetler genel olarak Anayasa, Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 4787 Sayılı Aile Mahkemeleri Kanunu gibi kanunlarla şekillenmektedir. Bu kanunlar dışında, İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Nüfus Planlaması Hakkında Kanun gibi farklı kanunlar da kadınlara yönelik düzenlemeler içermektedir. Kanunlara ek olarak, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmakta olan beş yıllık kalkınma planlarının ve programlarının bazılarında

da ailenin korunması ve aileye yönelik hizmetlerin geliştirilmesi gibi konular yer almaktadır.

Türkiye’de 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunundan iktibas yoluyla kabul edilen Türk Medeni Kanunu, aile anlayışında kadın erkek eşitliği benimsenmiş ve hukuk sisteminde aile, devleti ilgilendiren sosyal bir kurum olarak belirlenmiştir. Türk Medeni Kanunu’nda aile tanımı iki şekilde yapılmaktadır. Dar anlamda aile (evlilik birliği), sadece eşlerden oluşan birlikten meydana gelir. Geniş anlamda aile ise (velayet ailesi), dar anlamda aileye çocukların dahil olması ile meydana gelen aile olarak tanımlanmaktadır. Aile Hukuku, Türk Medeni Kanununda düzenlenmiştir. Birinci kısımda; evlilik, boşanma, evliliğin genel hükümleri, eşler arasındaki mal rejimi konuları düzenlenir. İkinci kısımda; soybağının kurulması (evlat edinme, velayet, çocuk malları konuları) ve aile (nafaka yükümlülüğü, ev düzeni, aile malları konuları) düzenlenirken üçüncü kısımda ise; vesayet düzeni, vesayetin yürütülmesi ve vesayetin sona ermesi gibi konular düzenlenmiştir.

Anayasalarda da aile ile ilgili açık hükümler bulunagelmıştır ve bu hükümler devletin aileye yaklaşımına dair ipucu vermektedir. 1961 Anayasası, aileyi toplumun temeli olarak tanımlamıştır ve devletin aileyi korumak için gerekli tedbirleri alacağını ifade etmiştir. Bu anayasada devletin, yoksul ailelerin konut ihtiyacını karşılamak için önlemler alacağı da vurgulanmıştır. Sosyal politika ile ilgili bölümlerin de dolaylı olarak aileyi hedeflediği söylenebilir. 1982 Anayasası’nda da ailenin toplumun temeli olduğu ifade edilmiş ve eşler arası eşitlik vurgulanmıştır. 1961 anayasasından farklı olarak aile planlamasının öğretilme ve uygulanması sorumluluğu da devlete verilmiştir.

Türkiye’nin taraf olduğu oluşumlar da aile refahının önemini vurgulamaktadır. Türkiye’nin taraf olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri, aile sorumlulukları olan işçilerin haklarını düzenlemektedir. Türkiye ayrıca 1961’de Avrupa Sosyal Şartı’nı imzalamıştır ve Avrupa Sosyal Şartı’nda “Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.” ibaresi bulunmaktadır (Avrupa Konseyi, 1961).

1989 yılında kurulan Aile Araştırma Kurumu, devletin aile politikalarının somutlaşmasının bir örneği olarak görülebilir. Aileye yönelik oluşturulan ilk yapılanma özelliği bulunan Aile Araştırma Kurumu; aile bütünlüğünün korunması, sosyal refahın artırılması ve toplumsal gelişmelerin aile üzerine etkilerinin belirlenmesi amacıyla kurulmuş olup ilgili konularda araştırmalarını sürdürmüştür. Ancak bu kurumun hükümetin danışma organı olarak kaldığı ve bu dönemde de kayda değer politikalar üretilmediği görülmektedir (Demirci, 2020). Fakat bu kurumun düzenlediği aile şuraları Türkiye’nin aile politikalarının şekillenmesinde ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın kuruluşuna giden süreçte önemli rol oynamıştır (Nişancı, 2016).

Aile Mahkemelerinin kuruluşu da aile politikalarındaki önemli yapı taşlarından-
dır. 4787 sayılı Aile Mahkemesi Kanunu, aile hukukundan kaynaklanan davaların ve
işlerin görülmesi amacıyla Aile Mahkemeleri'nin kuruluş, görev ve yargılama usul-
lerini düzenlemektedir. Aile Mahkemesinin görevleri arasında, koruyucu, eğitici ve
sosyal önlemler almak, evlilik birliğinden doğan yükümlülükler konusunda eşleri
uzlaştırmak, ailenin ekonomik varlığını korumak ve çocuklarla ilgili önlemler almak
yer almaktadır. Aile Mahkemelerinin yasal düzenlemeleri ve yaygınlaştırılması 2002-
2003 yıllar hükümet programında ve Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda öngörülmüştür
(Hendvarı, 2019: 69).

Yedinci Kalkınma Planı'nda Medeni Kanun'da yer alan, evlilikle ilgili olarak bir
dizi düzenleme yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu düzenlemeler, ikametgâh, aile
reisliği evlilik yaşı, soyadı, evlilik birliğinin temsili mal rejimi, husumet ehliyeti, eşlerin
meslek ve sanatı, ev eşyaları, miras, resmi nikah ve nafaka gibi konuları kapsamakta-
dır. Ayrıca, evlilik sürecinde edinilen maddi birikimde eşler arası mal birliği ilkesinin
uygulanması, aile içi sorumlulukların eşit paylaşılması ve de kadının toplumsal ya-
şama eşit bir biçimde katılımının sağlanması hedeflenmiştir. Soyadı ile ilgili olarak,
Sekizinci Kalkınma Planı'nda, 4248 sayılı Medeni Kanun'un 153. maddesine atıfta
bulunarak, kadınlara evlilik öncesi soyadlarını kullanma hakkı tanındığı belirtilmiştir.
Onuncu Kalkınma Planı'nda ise, aile refahının korunması, evlilik öncesi eğitim ve
aile danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.
Bu amaç neticesinde, aile danışmanlık hizmetlerinin sunulması ve ailelere yönelik
eğitimlerin verilmesi gibi çalışmalar planlanmaktadır (Hendvarı, 2019: 70).

Aile politikalarına hukuki uygulamalar çerçevesinde bakıldığında özellikle kadın-
ların iş yaşamlarına dair uygulamaların ön plana çıktığını görmekteyiz. Konu itibariyle
dünya geneline bakıldığında iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması görevi, Kıta Avru-
pa'sında 1990'lı yıllardan günümüze kadar devletlerin yasal bir görevi olarak kabul
görürken, Amerika'da yıllarca özel alana ait olan bir sorun olarak değerlendirilmiştir
(Ünlütürk Ulutaş, 2014: 80). Türkiye'de de aile dostu iş hukuku kavramı son yıllarda
gündeme gelen kavramlar arasındadır. Aile dostu iş hukuku uygulamaları, iş hayatı
ile aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlamayı hedefleyen programlar olarak tanımlan-
maktadır. Bu programlar; iş organizasyonu, işyeri uygulamaları, iş süreleri ve işyeri
kültüründe değişiklik yaparak iş ile aile yaşamı arasındaki çatışmayı çözmeyi amaçlar.
Bu amaçla; çalışanların aile hayatını desteklemek, çalışma saatleri ve tatil günleri
gibi konularda esneklik sağlamak, ebeveyn izinleri ve çocuk bakımı gibi olanakları
sunmak gibi çeşitli politikaları içermektedir. Bu programlar sayesinde, çalışanların işe
devam etmelerini ve iş yerinde mutlu ve verimli olmalarının yanı sıra aile hayatlarını
da dengelemelerini sağlamayı hedefler (Aydın, 2011: 372).

Aile dostu iş hukuku uygulamaları, işçilerin aile sorumluluklarını yerine getirme-
lerine yardımcı olmak için geçici uzaklaşma imkânı veya iş süreleri içinde aile sorum-

luluklarına zaman ayırma gibi farklı şekillerde gruplandırılabilir. Bunlara ek olarak, analık ve babalık izinleri gibi aile işe ilgili izinler ve kısmi süreli istihdam, iş paylaşımı gibi esnek çalışma modelleri de bu uygulamalar kapsamında kabul edilebilir. Kapsamı ise ülkenin ekonomik ve sosyal durumuna göre değişiklik gösterip, varlığı kişilerin aile yaşamlarını dengeleyebilmeleri hususunda oldukça önemlidir (Aydın, 2011: 376-377; Suviranta, 2005-2006: 440-441).

Anglosakson ülkelerinde genellikle yarı zamanlı çalışma modelleri tercih edilirken, İskandinav ülkelerinde çalışan annelerin desteklenmesi için ebeveyn izni ödemeleri, çocuk bakımı ve doğrudan gelir transferi gibi hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca çocuk bakımı ile ev işlerinin eşlerin birlikte üstlenmesini ve bu nedenle iki kişinin de çalışmasını destekleyen politikalara sıklıkla rastlanmaktadır. İngiltere, Portekiz ve Fransa'da da erkeklerin ev işlerinde fazlaca yer almalarını sağlayacak politikaların olduğu görülmektedir (Ünlütürk Ulutaş, 2014: 83; Crompton & Lyonette, 2005: 381-383).

Türkiye'de ailenin korunmasına yönelik iş hukuku bağlamında uygulamalar yer almaktadır. Türkiye'de, aile dostu iş hukuku uygulamaları kapsamında değerlendirilebilecek düzenlemelerden bazıları; izinler ve çalışma süreleri bağlamında 4857 sayılı İş Kanunu, ödemeler ve sosyal sigorta hakları yönünden 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve özellikle 2016 yılında kabul edilmiş olan 6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G.T., 10.02.2016, S. 29620) ile getirilen yeniliklerdir.

Türkiye'de aile dostu iş hukuku kapsamında değerlendirilecek uygulamalar; doğum (analık) izni, doğum izni sonrası ücretsiz izin, doğum izni sonrası yarım çalışma ve yarım çalışma ödeneği, kısmi süreli çalışma, doğum yardımı, mazeret izni ile diğer uygulamalar şeklinde sıralanabilir. Bu bağlamda, bazı gelir kayıpları ile gider artışlarının telafisi kapsamında gerçekleştirilen düzenlemeler 5510 sayılı Kanunun "analık sigortası hükümleri" adı altında düzenlenmiş olup, aile dostu iş hukuku uygulamalarının da temelini oluşturmuştur. 4857 sayılı Kanun incelendiğinde, "analık döneminde çalışma ve izin sürelerine" ilişkin düzenlemelerin yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca 5510 sayılı Kanunun analık sigortası hükümlerinin kapsamında "işçiler ve bağımsız çalışanlar" yer alırken; kamu görevlileri için ise 657 sayılı Kanunda yer alan hükümler ile analık riskine karşı bir koruma sağlanmaya çalışılmıştır (Sözer, 2015: 323).

Aile dostu uygulamalar kapsamı bağlamında ele alınabilecek bir diğer uygulama ise emzirme ödeneği verilmesidir. Bir kadın sigortalıya 5510 sayılı Kanuna göre özel sektörde çalışması halinde emzirme ödeneği verilirken, kamu kurumunda çalışması halinde ise doğum yardımı ödenmektedir (Sözer, 2015: 237). Ayrıca İş Kanunu bakıldığında, kadın işçinin talep etmesi halinde analık izni süresinin tamamlanmasından sonra da altı aya kadar analık sebebiyle ücretsiz izin imkanı tanınmaktadır (İK m.74/6;

Yön. m.7/1). İş Kanunu'na eklenen hüküm ile (m.74/2) çalışmakta olan kadınlara, çocuklarının bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla doğum izni sonrasında haftalık çalışma sürelerinin yarısı kadar çalışma imkanı tanınmıştır. Ayrıca 4447 sayılı Kanunla çalışmadıkları süredeki ekonomiyle bağlantılı olan sıkıntılarının önüne geçilmesi amacıyla da yarım çalışma ödeneğinin ödenmesi öngörülmüştür (Tuncay & Ekmekçi, 2016: 439; Güzel, Okur & Caniklioğlu, 2016: 693).

2015 yılı itibarıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca tüm vatandaşlara doğum yardımı yapılması kabul edilmiş olup, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 4. maddesine bağlamında "Doğum Yardımı Yönetmeliği" de çıkarılmıştır⁴¹ (KHK Ek m.4).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (R.G.T., 08.06.2011, S. 27958 Mükerrer)'ye 27.03.2015 tarihinde kabul edilen 6637 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G.T.,07.04.2015, S.29319) ile eklenen EK m.4'te düzenlenmiştir

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na bakıldığında "Mazeret izni" başlığı altında yer alan "eşi doğum yapan memura talep etmesi halinde on gün babalık izni verileceği" belirtilirken (657 s.K m.104/b), İş Kanunu'nda ise mazeret iznine ilişkin olarak "İşçiye ...eşinin doğum yapması halinde beş gün ücretli izin verilir." hükmü bulunmaktadır (İK Ek m.2). 5510 sayılı Kanunda bulunan erken emeklilik hakkı ise sadece sürekli bakıma muhtaç çocuğu bulunan anneye (kadın sigortalıya) tanındığı (Ek fıkra:17/4/2008-5754/16 md.) belirtilmiştir.

Sayılan bu uygulamalara ek olarak diğer uygulamalar ise; emzirme odaları ve çocuk bakım yurdu (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik (m.13/1)), süt izni (İş Kanunu (m.74/7) ve Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik (m.10)) olarak sıralanabilir.

♦ 1.4.6. Kadın Politikaları

Kadın politikaları aile politikalarının önemli bir parçasıdır. Bugüne kadarki kadın politikaları büyük ölçüde Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği standartlarını esas almıştır. Bununla birlikte genelde toplumsal cinsiyet, özelde kadın alanı ve politikaları Türkiye'de oldukça tartışmalı bir alandır.

Türkiye'de uygulanan kadın politikaları, hukuki düzenlemeler, kadın istihdamı,

⁴¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (R.G.T., 08.06.2011, S. 27958 Mükerrer)'ye 27.03.2015 tarihinde kabul edilen 6637 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G.T.,07.04.2015, S.29319) ile eklenen EK m.4'te düzenlenmiştir.

kadın sağlığı, eğitim ve siyasi katılım alanlarında yoğunlaşmaktadır. Kadınların haklarını korumak amacıyla çeşitli hukuki düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Türk Ceza Kanunu (TCK), kadına yönelik şiddeti ve cinsel saldırıların tümünü suç kapsamında tanımlamaktadır. 2005 yılında yapılmış olan değişiklik ile, kadına yönelik şiddetin cezai yaptırımları da artırılmış olup, koruma tedbirleri ile de güçlendirilmiştir. Bu bağlamda, kadına yönelik şiddeti önlenmesi, mağdurların korunup tedavi edilmesi için 2012 yılında “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” kabul edilmiştir. Kanunla kadına yönelik şiddetin önlenmesi, koruma ve destek mekanizmalarının da oluşturulması ile toplumsal farkındalığın artırılması hedeflenmiştir (Hendvari, 2019: 75). Kanun kapsamında şiddet uygulayanları engellemeye ve şiddete maruz kalan aile bireylerini korumaya yönelik bir dizi önleyici ve koruyucu tedbir kararı uygulamaya konmuştur. Bu kararların etkisi, etkililiği ve uygulamadaki yansımaları halen incelenmektedir. Şiddet mağduru kadınların ve çocuklarının sığınma evlerine alınarak korunması önemli olmakla birlikte, şiddeti uygulayanlara yönelik uzaklaştırma kararları ile ilgili uygulamada sorunlarla karşılaşıldığı bilinmektedir. Ayrıca uzaklaştırma kararlarının kısa, orta ve uzun vadedeki etkileri daha çok araştırma ile incelenmelidir.

Kadın politikaları bağlamında, kadınların istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Kadın istihdamı için uygulanan politikaların hukuki boyutuna bakıldığında İş Kanunu göze çarpmaktadır. İş Kanunu’nda yer alan eşit işe eşit ücret ilkesi ile kadınların işe alımlarında ve de istihdam süreçlerinde her türlü ayrımcılığın önlenmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak, kadın istihdamını teşvik etmek için istihdam teşvikleri ve çeşitli destek programları uygulanıp, kadın girişimciliğinin desteklenmesi için de kredi imkanları ve danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır (Yuvalı, 2013).

Kadınlara yönelik yürütülen politikaların bir diğer alanı ise kadın sağlığı üzerinedir. Kadınların cinsel ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırılıp sağlık tarama işlemleri yaygınlaştırılmaktadır. Bu bağlamda **Kadın Sağlığı Merkezleri** Türkiye genelinde kurulmuştur. Bu merkezlerde kadınlara, cinsel ve üreme sağlığı hizmetleri, doğum kontrol yöntemleri, aile planlaması, gebelik takibi, jinekolojik muayeneler ve de tarama testleri gibi hizmetler sunulmaktadır. Bir diğer hizmet olan **üreme sağlığı hizmetleriyle**, kadınların istedikleri doğum kontrol yöntemlerini seçme hakları güvence altına alınmıştır. Buna ek olarak, gebelik takibi, hamilelik ve doğum sürecinde sağlık hizmetleri de sunulmaktadır. Kadın sağlığı üzerine bir başka çalışma ise Kanseri Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezi (KETEM) birimi tarafından yapılmaktadır. Kadınlarda görülen kanserlerin erkenden teşhis edilmesini sağlamak amacıyla meme kanseri ve serviks kanseri tarama programları yürütülmektedir. Bu kapsamda meme muayeneleri, meme mamografileri ve Pap smear gibi testler ücret-

siz olarak sunulmaktadır. Ayrıca kadın sağlığı politikaları arasında **kadına yönelik şiddetin önlenmesi** de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda kadına yönelik şiddetin tespiti, koruma ve destek mekanizmaları olarak, şiddet mağduru kadınlara sığınma evleri, danışma merkezleri ve 183 ALO Şiddet Hattı gibi hizmetler sunulmaktadır. Son olarak, kadına yönelik sağlık politikalarından, cinsel sağlık konularında farkındalığı artırmak, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların önlenmesi ve de cinsel sağlık haklarının vurgulanması amacıyla **Cinsel Eğitim ve Bilinçlendirme** programları da yürütülmektedir⁴² (Elmas, 2019: 27-34).

Türkiye’de kadın politikaları bağlamında kadınların siyasi katılımını teşvik etmek ve kadınların siyasi karar alma süreçlerinde daha fazla temsil edilmelerini sağlamak amacı ile çeşitli uygulamalar düzenlenmektedir. Bunlardan bazıları; kadın kotası, siyasi partilerde kadın kotası, kadın politikacı yetiştirme programları, kadınların siyasi eğitimi ve bilinçlendirme, kadın meclisleri ve danışma kurulları gibi uygulamalardır (Sancar 2008; Kılıç 2000; Demir, 2015).

♦ 1.4.7. Çocuk Politikaları

Çocuk politikaları genel çerçevede çocukların bakımı, korunması ve eğitimi gibi konular üzerinden hareket etmektedir. Çocukların bakımı ve korunması, onların gerekli olan temel haklarını koruyarak sağlıklı bir şekilde gelişmelerini sağlamayı amaç edinen bir konu olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda, çocukların sağlık, barınma, eğitim, beslenme ve giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması son derece elzemdir. Bunlara ek olarak, çocukların fiziksel, duygusal ve de psikolojik açılarından güvenli bir ortamda yaşamaları büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çocukların korunması ve bakımı için aileleri destekleyici önemli programlar, çocuk bakım merkezleri, çocuk hizmetleri, sosyal hizmetler ve koruyucu aile sistemi gibi birçok önlem alınmaktadır. Bu önlemler sayesinde çocukların güvenli bir ortamda sağlıklı bir şekilde büyüyeabilmeleri desteklenmektedir. Tüm bu önlemlerin hukuki bir boyut üzerinden şekillendiğinin altını çizmek önemlidir. Çocuk politikalarının hukuki zeminine bakıldığında, Anayasa, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, 4271 sayılı Medeni Kanun’da yer alan evlat edinme, 2828 sayılı Kanun gereğince koruyucu aile, Medeni Kanunda çocuk evliliği konusu, İkinci, Dördüncü, Altıncı ve Onuncu Kalkınma Planlarında çocukların bakımı ve korunması ele alınırken, İkinci, Altıncı, Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında ise kurum bakımına vurgu yapılmıştır (Hendvarı, 2019).

Anayasa, çocukların korunması ve bakımı için aile ortamında yaşamalarının oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Her çocuk, ana-babasıyla kişisel ve doğru-

⁴² <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/466/ekutuphane3.5.2.9.10.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

dan ilişki kurma ve sürdürebilme hakkına sahip olup, bu hak ancak çocuğun yüksek yararına aykırı değilse kullanılabilir. Anayasa, çocukların korunması ve bakımı için de devletin çocuk koruma politikaları geliştirmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Çocuk koruma politikalarının amaçları arasında çocukların sağlıklı bir şekilde büyüyebilmesi, eğitim haklarının gerektiği gibi korunması, suçluluk karinesine uygun bir şekilde yargılanmaları, her türlü ayrımcılığa uğramama haklarına saygı gösterilip önem verilmesi, çalıştırılmama hakları, özel gereksinimleri bulunan çocukların korunması ve de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yer almaktadır. Ayrıca, devletin çocukların yararına olacak olan her türlü kararı alması ve bu kararları uygulamasının gerekliliği üzerinde de durulmaktadır. Bu bağlamda, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ön plana çıkmaktadır. Bu kanun, korunma ihtiyacı olan ya da suça sürüklenen çocukların korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması için usul ve esasları düzenlemektedir. Kanun kapsamında çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkileri de belirtilip, zihinsel, ahlaki, bedensel, sosyal ve duygusal olarak bir çocuğun herhangi bir tehlike altında olması durumu, ihmal ya da istismara uğraması veya suç mağduru olması gibi durumlarında bu çocukların korunma altına alınması önemle vurgulanmıştır (Hendvarı, 2019: 71).

1924 tarihi Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 1959 tarihi BM Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi dayanakta olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye’de 1994 yılında yürürlüğe konulmuştur. Bu sözleşmenin amacı, insanların temel haklarına ve saygınlığına saygı göstererek çocukların haklarını korumaktır. Sözleşme, çocukların özel ilgi ve yardıma ihtiyaç duyduklarını ve ailelerin de çocuklarına uygun bakım sağlamak için desteklenmeleri gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, çocukların kişiliklerinin uyumlu bir şekilde gelişmesi adına ailelerin mutluluk, sevgi ve anlayışı sağlamaları gerektiğine vurgu yaparak aile ortamını sağlıklı hale getirme hedefi ile hareket etmektedir (Hendvarı, 2019: 71).

Çocuk politikaları bağlamında evlat edinme, koruyucu aile, çocuk evliliği ve çocuk koruma politikalarına sırasıyla ele alınacaktır. 4271 sayılı Medeni Kanun evlat edinme konusunu ele alıp, 305 ile 320. maddeleri arasında evlat edinmeyle ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenlemeler, evlat edinme sürecinde uygulanacak prosedürleri, evlat edinme koşullarını, evlat edinme işleminin hukuki sonuçlarını ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususları belirlemektedir. Bu maddeler arasında evlat edinme başvurusu yapma şartları, evlat edinme işleminin mahkeme kararıyla uygulanması gerekliliği, evlat edinme sırasında biyolojik ailelerin birtakım hakları, evlat edinme için gerekli belgeler ve ayrıca evlat edinmenin iptali gibi konular da bulunmaktadır (Hendvarı, 2019: 72).

Koruyucu aile, çeşitli sebeplerden ötürü aileleri tarafından veya yetimhanelerden, koruma ve bakım altına alınmış olan çocukların geçici olarak bir aile yanında

korunup bakımının sağlandığı bir sistemi ifade etmektedir. Bu aileler, çocukların gelişimine katkıda bulunmak, onların güvenli bir ortamda yaşamalarını sağlamak ve sonrasında kendi ailelerine dönene kadar geçici olarak onların velayetlerini üstlenmektedir. Devlet tarafından belirlenen koruyucu aileler sayesinde, çocukların uzun süreli kurum bakımından korunarak aile ortamında daha iyi bir şekilde gelişmeleri sağlanmaktadır (Hendvarı, 2019: 72-73).

Çocuk politikalarına dair bir başka kavram ise çocuk evliliği kavramıdır. Çocuk evlilikleri, çocukların fiziksel, duygusal ve cinsel yönden her türlü istismar riski altında olmalarına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda çocuk evlilikleri, çocukların okuldan ayrılmasına, eğitimlerinin yetersiz olmasına neden olabileceği gibi ileride sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına ve riskli doğumlara neden olabilmektedir. Medeni Kanuna göre 18 yaş altı evlilikler olarak tanımlanan çocuk evliliği, Onuncu Kalkınma Planında risk etmeni olarak ifade edilmiştir. Ve ayrıca yine Medeni Kanun'unun 124. maddesine göre, olağanüstü durumlar haricinde *"erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez"*⁴³ ibaresi, çocuk evliliğinin yasaklanmış olduğunu göstermektedir. Çocuk evliliği konusunda çalışmalar yürüten UNICEF Türkiye, çocuk yaşta evlilikleri önlemek ve bu konuda gerektiği gibi mücadele etmek için farklı kurumlar ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği içerisinde. Bu amaçla, politika yapımı ve uygulaması, hizmet sunumu ve programların izlenmesi gibi farklı alanlarda çalışmalarda bulunmaktadır⁴⁴. Çocuk evlilikleri konusu kültürel çatışmalara da sebep olmaktadır. Özellikle 18 yaş altı evliliklerin kabul edilebildiği Romanlar ve sığınmacılar gibi farklı grupların kültürleri ve kanunlar arasında kalabildiği görülmektedir.

Çocukların koruma politikaları genel olarak, sokakta yaşayan, çalışan, çalışmaya mecbur bırakılan ve risk altında olan çocukların yanı sıra uyuşturucu bağımlılığı tedavisi tamamlanmış olan çocuklar ve ailelerine yönelik psikolojik ve sosyal destek programları ile gerçekleştirilmektedir. Bu programların asıl amacı, çocukların korunması ve güvenli bir ortamda yetişmeleri için gerekli olan tüm desteklerin sağlanmasıdır. Bu kapsamda, çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel sağlıklarının korunması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin sağlanması, ailelerinin desteklenmesi ve gerek olduğunda koruyucu tedbirlerin alınmasına ek olarak, çocukların haklarının korunması ve çocuk istismarının önlenmesi de politikanın amaçları arasında yer almaktadır (Salim, 2011).

Çocuklara yönelik sunulan hizmetlerden bir diğeri ise kurum bakımı hizmetidir. Kurum bakımı, yetimhane, çocuk yuvası, huzurevi, engel, bakım merkezi gibi çeşitli kurumsal ortamlarda devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından işletilen kurumlarda yaşamakta olan insanların bakım ve korunmasını ifade etmektedir. Bu kişiler,

⁴³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>

⁴⁴ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik>

genellikle ailelerinden ya da bakım verenlerinden ayrılmış olan kişiler, çocuklar veya yaşlılar, savunmasız olanlar ve de özel gereksinimleri olanlar olabilirler. Kurum bakımı bu bağlamda, sözü edilen bu kişilere barınma, sağlık hizmetleri, beslenme ve eğitim gibi temel olan ihtiyaçları karşılamayı amaçlamaktadır. Çocuklar ekseninde kurum bakımı ise, çocukların ailelerinden ya da bakım verenlerinden ayrı kalmanın söz konusu olduğu durumlarda, devlet veya özel sektör tarafından işletilen kurumsal ortamlarda bakım ve korunma sağlanmasını ifade etmektedir. Çocuklar için verilen kurum bakımı çeşitleriyse; çocuk yuvaları, yetimhaneler, geçici bakım hizmetleri, aile yanı bakım, bakım veren aile ve evden destek hizmetleri gibi örneklendirilebilir (Şenocak, 2006; Çiftçi, 2009).

Çocuklar üzerine çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları da mevcuttur. Örneğin, TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) "Çocuk Politikaları" inceleme alanıyla ilgili çeşitli projeler yürütmektedir. Bunlardan biri 2015-2016 yılları arasında gerçekleştirilen "Türkiye'de Çocuklar" isimli web sitesi projesidir. Bu proje, Türkiye'deki çocuklarla ilgili demografik, sosyal ve ekonomik bağlamda verileri harita, görsel ve grafiklerle sunarak veriye dayalı politika hazırlığını kolaylaştırmayı hedeflemiştir⁴⁵. Bir diğer proje ise 2016-2018 yılları arasında gerçekleştirilmiş olup, "İstanbul İlçe Belediyeleri'nde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi ve Haritalanması" projesidir. Bu proje, Beernard van Leer Vakfı tarafından uygulanıp, veriye dayalı yerel politika yapma boyutunu oluşturması bakımından önemlidir. Bu bağlamda, İstanbul ilçe belediyelerinde sunulan çocuk ve aile hizmetlerinin incelenmesi ve haritalanması yolu neticesinde karar alıcıların veri temelli politika yapmalarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.⁴⁶

Çocuk bağlamında güncel araştırmalar yapan oluşumlar da vardır. Bunlardan biri Koç Üniversitesi bünyesinde yürütülen "Çocuk ve Aile Çalışmaları Laboratuvarı" platformu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu platformda yürütülen projelerin konu başlıklarıysa; Fiziksel Engeli Olan Çocuklarda Sosyal Gelişim, Otizmlili Çocukların Sosyal Davranışlarında Bilişsel Temsil ve İletişim Becerilerinin Rolü, Çocuklarda Ahlaki Muhakeme ve Empati Gelişimi ve benzeri gibidir. Bu projelerle genel olarak çocukların okul öncesi ve okul dönemlerinde sağlıklı gelişim ve iletişim becerileri kazanmaları amaçlanmıştır⁴⁷.

Çocuklara dair çalışma yürütmekte olan UNICEF Türkiye, çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaları ve çabaları desteklemektedir. Çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaları 5 temel bileşene dayandıran UNICEF⁴⁸, ayrıca çocuk

⁴⁵ <https://www.tesev.org.tr/tr/research/turkiyede-cocuklar/>

⁴⁶ <https://www.tesev.org.tr/tr/research/istanbul-95-istanbul-ilce-belediyelerinde-cocuga-ve-aileye-yonelik-hizmetlerin-incelenmesi-ve-haritalanmasi/>

⁴⁷ <https://cocukaile.ku.edu.tr/arastirmalar/>

⁴⁸ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi>

dostu şehirler gibi çocuklara dair farklı konularda da çalışmalar yürütmektedir⁴⁹. Bununla birlikte mesleki eğitim kapsamında çocukların bir taraftan eğitimlerine devam ederken diğer taraftan meslek öğrenmenin yolunu açan uygulamalar da mevcuttur. Dünyada yaygın yeri olan çıraklık eğitimleri Türkiye’de uygulanmaktadır. Günümüz dünyasında hızla dönüşen istihdam alanları, tüm gençlerin beyaz yaka işlere yönlendirilmesini anlamsızlaştırmaktadır. Gençlerin iş hayatına atılmasının yaygın olduğu sığınmacı gruplara yönelik Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilmiş SEUP ve IMEP (Sosyal ve Ekonomik Uyum Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi) uygulamaları, genç istihdamında ara çözümlere güzel bir örnektir.

♦ 1.4.8. Yaşlı Politikaları

Raporun üçüncü ana başlığı altında Türkiye’deki yaşlılık ile ilgili aile politikalarına detaylı bir şekilde yer verilecektir. Bu bölümde ise bu politikalar kısaca özetlenecek ve genel bir resim çizilmeye çalışılacaktır.

Türkiye’de yaşlılar için uygulanan aile politikaları arasında yaşlı bakımı, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, barınma hizmetleri ve yaşlıların sosyal hayata katılımlarını sağlayacak faaliyetler yer almaktadır (Tuncel & Uzun, 2019; Karakuş, 2018). Ayrıca yaşlıların korunması ve haklarının korunması da önemli bir konudur.

Yaşlı bakımı konusunda, Türkiye’de yaşlıların aileleri tarafından bakımı önemli bir yer tutar. Ancak, ailelerin yaşlı bakımını üstlenmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle, Türkiye’de kamu kurumları ve özel sektör tarafından yaşlı bakım hizmetleri sunulmaktadır. Yaşlı bakım hizmetleri arasında evde bakım hizmetleri, bakımevleri ve huzurevleri yer almaktadır.

Sağlık hizmetleri konusunda, Türkiye’de yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimleri sağlanmaktadır. Yaşlıların sağlıklı kalabilmesi için düzenli sağlık kontrolleri yapılması, gerekli ilaçların temin edilmesi ve gerektiğinde hastaneye yatışları sağlanmaktadır.

Sosyal güvenlik konusunda, Türkiye’de yaşlıların sosyal güvenceleri devlet tarafından sağlanmaktadır. Yaşlılar, yaşlılık aylığı, emekli aylığı ve sosyal yardım gibi desteklerden yararlanabilirler.

Barınma hizmetleri konusunda, Türkiye’de yaşlılar için özel bakım evleri, huzurevleri ve yaşlılara özel konutlar bulunmaktadır. Yaşlıların barınma ihtiyaçlarına göre farklı seçenekler sunulmaktadır.

Yaşlıların sosyal hayata katılımını sağlayacak faaliyetler konusunda, Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal faaliyetler ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Yaşlılar,

⁴⁹ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-dostu-%C5%9Fehirler>

sanatsal ve sportif faaliyetlerde yer alarak sosyal hayata katılım sağlayabilirler.

Sonuç olarak, Türkiye’de yaşlılar için çeşitli aile politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalar, yaşlıların bakımı, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, barınma hizmetleri ve yaşlıların sosyal hayata katılımlarını sağlayacak faaliyetleri kapsamaktadır.

2. YAŞLILIK VE AİLE POLİTİKALARI

Yaşlılık, insanların hayatlarının son döneminde ortaya çıkan bir evreyi ifade etmektedir. Yaşlı bireylerin özellikle aile içerisinde anne, baba, büyükanne ve büyükbaba gibi birçok rolü bulunmaktadır. Yaşlılık evresinde ortaya çıkabilecek her türlü problem doğrudan veya dolaylı yoldan diğer aile bireylerini de olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla aile politikaları değerlendirilirken yaşlılara yönelik gerçekleştirilen politikaların da değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Yaşlı bireylerin ve onların ailelerinin iyilik hallerini artırmak amacıyla incelenen politikalarda temel olarak şu üç konu üzerinde durulmaktadır: katılım, sağlık ve güvenlik. Katılım, yaşlıların sosyal hayata katılımlarını teşvik eden ve bağımsız bir şekilde hayatlarına devam edebilmelerini sağlayan konuları içermektedir. Sağlık unsuru, yaşlı bireylerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan karşılaştıkları problemleri en aza indirmeyi amaçlayan hizmetleri kapsamaktadır. Güvenlik ise yaşlı bireylerin daha çok maddi anlamda güvencelerinin sağlanması için gerçekleştirilen politikaları kapsamaktadır. Bu konuların her biri birbirini tamamlayan unsurlar olduğundan dolayı bir konunun bile göz ardı edilmesi aile içerisinde ciddi problemler oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Raporun bu bölümünde ilk olarak yaşlıların sosyal hayata katılımını destekleyen politikalar detaylı bir şekilde incelenecektir. Bir sonraki konu olan sağlık başlığında yaşlılara yönelik yürütülen sağlık hizmetlerine yer verilecektir. Daha sonra aile içerisinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan yaşlı ihmal ve istismarı ele alınacaktır. Yaşlıların maddi güvencelerini sağlamaya ilişkin gerçekleştirilen politikalar yaşlılık ve sosyal politikalar başlığı altında değerlendirilecektir. Son olarak, kuşaklararası dayanışmayı güçlendirmek amacıyla belirlenen politikalardan bahsedilecektir.

♦ 2.1. Yaşlılık ve Sosyal Hayata Katılım

Yaşlılık doğal bir süreçtir ve tam olarak tanımlanması güç olmakla birlikte farklı bakış açılarıyla farklı şekillerde yorumlanmaktadır (Ceylan & Şentürk, 2015: 36). Yaşamın son dönemi olarak nitelendirilen yaşlılık, kişilerin fiziksel ve ruhsal olarak geri dönülemeyecek şekilde değişiklikler yaşaması olarak tanımlanmaktadır (Danış, 2009: 68). Demirel (2017) yaşlılığın insanın doğum anından itibaren başlayan ve ölümden önce yaşanan son süreç olarak aktarmaktadır. DSÖ'ye göre yaşlı, 60 yaşın üzerindeki kişi olarak tanımlanmaktadır. Ancak yaşlılık tanımlamalarının farklı kültür, aile ve toplumsal yapıya göre şekillenebileceğini belirtilmektedir (DSÖ, 2020). Bu süreçte yaşlanmaya bağlı olarak fizyolojik, psikolojik ve biyolojik değişiklikler kişiler üzerinde meydana gelmektedir (Terci vd, 2016: 86; Çunkuş vd., 2019: 58).

Tüm bu süreçlerin etkisiyle yaşlılıkta sosyo-psikolojik değişimlerde olmaktadır. Yaşlı bireyin çevresiyle olan sosyal ilişkileri, değerleri, tutumları azalmakta ve kendi içine çekilmektedir (Demirel, 2017: 7). Bireyin emekli olması, çocukların evden ayrılışı, birtakım aile üyelerinin ölümü, sağlık sorunları gibi durumlar yaşanan bireyin yeni duruma adapte olamayarak sosyal hayata katılımını azaltabilmekte, sosyal izolasyona dahi sebep olabilmektedir (Yerli, 2017: 1278).

Özellikle modern topluma geçişin aile yapısını değişikliğe uğratarak çekirdek aile biçimini yaygınlaştırması, yaşlı bireyin aileyi temsil gücünün ve otoritesinin azalmasına sebep olmuş, aileyle birlikte toplumda da yaşlı sembolik bir yere indirgenmiştir. Bu durum yaşlının toplumla bütünleşmesini büsbütün zorlaştırmaktadır (Gökdoğan, 2021: 9). Çünkü yaşlıların aile, arkadaş, komşuluk ve akrabalarıyla ilişkilerini sürdürmesi psikolojik sağlığı açısından önem taşımaktadır (Özmete & Dinç, 2020: 2021).

Yaşlanmaya bağlı olarak gerçekleşen tüm bu sorunlar neticesinde yaşlıların psikolojik sağlığının korunması hususunda yaşlılar sosyo-psikolojik çalışmalardan yararlanmalıdır (Çelebi & Yüksel, 2014: 185). Aksi halde bu durumların sonucunda yaşlı bireylerin yalnızlık duygusunun artmasına sebep olacaktır (Akbaş vd., 2020: 4545). Nitekim Doğan ve Başer (2021) yaşlılarda yalnızlığı araştırmak amacıyla saha araştırması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda yalnızlık duygusunun yaşlanmaya bağlı olarak arttığı ve yaşam koşullarına göre değişkenlik göstereceğine yönelik sonuçlar elde etmişlerdir. Yapılan bir diğer çalışmada 75 yaş üzeri bireylerin 65-74 yaş arasındakilere göre daha fazla yalnızlık hissi içinde olduğu görülmüştür. Bunda ilerleyen yaşla birlikte fiziksel işlevlerdeki yetersizlik kadar ileri yaşlarda arkadaşlık ilişkisi kurma ve sürdürmenin zorluğunun da etkisi olduğu düşünülmektedir (Gökdoğan, 2021: 26).

Nitekim yaşlıların sosyalleşmesini sağlayan ve yalnızlığını azaltmaya yönelik çalışmaların dünyada örnekleri olduğu görülmektedir. Başta İngiltere olmak üzere farklı ülkelerde faaliyet gösteren AgeUK adlı sivil toplum kuruluşu yaşlıların esenliğini sağlamak amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Telefon arkadaşlığı hizmeti, yüz yüze arkadaşlık hizmeti, yaşlılara yönelik özel ulaşım hizmetleri, yaşlıların sosyalleşebilmesi amacıyla kurulan yaşlı kulüplerinde el sanatları atölyeleri, spor faaliyetleri ve öğlen yemekleri ile yaşlıların yalnızlığını gidermeye yönelik faaliyetleri gönüllüler aracılığıyla sağlanmaktadır. "Yürüyen Futbol" programı ile İngiltere'nin farklı şehirlerinde yaşayan yaşlıların spor aktivilerine katılımlarının sağlanması hedeflemektedir (AgeUK, 2023).

Yaşlı refahının artırılması, izolasyon ve yalnızlığının önüne geçilmesinin sağlanması amacıyla Avrupa-Japonya ortaklığında gerçekleştirilen "Agile Co-creation For Robots and Aging" projesi hayata geçirilerek yaşlıların sosyalleşmesiyle ilgili teknolojiden yararlanması hedeflenmiştir (D'Onofrio vd., 2019: 1314).

♦ 2.1.1. Aktif Yaşlanma

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından aktif yaşlanma kavramı, “insanların yaşlanmasıyla birlikte yaşam kalitelerini geliştirmek amacıyla sağlık, katılım ve güvenlikle ilgili olanakları en uygun hale getirme süreci” olarak ifade edilmiştir. Aktif kelimesi yalnızca fiziksel konularda değil sosyal, finansal, kültürel ve vatandaşlıkla alakalı konularda süreklilik gösteren bir katılımı açıklamaktadır. Aktif yaşlanma politikaları kapsamında yaşlıların sağlıklı, bağımsız ve aktif bir şekilde hayatını idame ettirmesinin yanında yaşlı yoksulluğunun azaltılması hedeflenmektedir (Çolak & Özer, 2015: 116-117). Sürdürülebilir toplumlar için nüfuslarının yaşlanmasıyla birlikte “aktif ve sağlıklı yaşlanma” kavramı önem kazanmaktadır. Aktif yaşlanma, genel olarak yaşlıların sağlık, katılım ve güvenlik gibi alanlarda uygulanan hizmetlerden en iyi şekilde faydalandığı ve iyilik hallerinin artırıldığı bir süreci ifade etmektedir. Sağlıklı yaşlanma ise her yaş grubundan insanı içine alan bir yaşam sürecidir. (Yaşlanma Vizyon Belgesi: 24).

Avrupa’daki hızlı demografik değişimler, Avrupa’nın aktif yaşlanma politikalarına ağırlık vermesine neden olmaktadır. 2018 yılının başlarında Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan 65 yaş üstü birey sayısı 101,1 milyon olarak kayıtlara geçmiş ve bu oranın toplam nüfusun %19,7’sine tekabül ettiği belirtilmiştir. Avrupa’da elde edilen tahmin verilerine göre 2050 yılında bu oranın 149,2 milyona ve toplam nüfusun %28,5’ine ulaşacağı belirtilmektedir.⁵⁰ Avrupa Komisyonu, 2010 ile 2060 yılları arasında 65 yaş üstü insan sayısının arasında toplam nüfusun %17,4’ünden %29,5’ine çıkacağını tahmin etmektedir. Komisyonunda 80 yaş üstü birey sayısının ise üç kat artarak yaklaşık %12 olacağı tahmin edilmektedir.⁵¹ Asya ve Afrika ülkeleri incelendiğinde de bu durumun Avrupa ülkelerinden farksız olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Gana’daki yaşlıların sayısının 1960 ve 2010 yılları arasında yedi kattan fazla arttığı bildirilmektedir (Kpessa-Whyte & Tsekpo, 2020). Birleşmiş Milletlerin araştırmalarına göre 2050 yılı itibarıyla nüfus içinde 65 yaş ve üstü yaşlı birey sayısı en fazla Güney Kore, Singapur, Çin, Tayvan, Maldivler ve Tayland gibi ülkelerde olacaktır.⁵² Bu veriler, bütün dünya ülkelerinin hem aile içerisinde hem de toplum içerisinde bulunan yaşlı bireylere yönelik aktif yaşlanma politikaları geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Avrupa Birliği 2012 yılında, Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesiller Arası Dayanışma Yılı ilan edilmesinin ardından özellikle aktif yaşlanmanın desteklenmesini hedeflemiştir. Aralık 2012’de Aktif Yaşlanmaya Yönelik Yol Gösterici İlkeler, Sosyal Koruma Komitesi ve İstihdam Komitesi tarafından ortaklaşa hazırlanmıştır. Bu ilkelerde temel olarak üç alanla ilgili konulara yer verilmiştir: istihdam, katılım ve bağımsız yaşam.

⁵⁰ <https://www.interreg-europe.eu/find-policy-solutions/stories/active-and-healthy-ageing>

⁵¹ <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/active-ageing>

⁵² <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/2050de-yasli-sayisi-1-5-milyar-olacak/1991711#:~:text=Do%C4%9Fu%20ve%20G%C3%BCneydo%C4%9Fu%20Asya%2C%20261,ki%C5%9Fi%2065%20ya%C5%9F%C4%B1n%20%C3%BCzerinde%20olaca>

Aktif ve Sağlıklı Yaşlanmada Avrupa İnovasyon Ortaklığı, Avrupa Komisyonu tarafından aktif ve sağlıklı yaşlanma alanında inovasyonu ve dijital dönüşümü teşvik etmek amacıyla başlatılan bir girişimdir. Bu ortaklığın amaçları şu şekildedir:

- Yaşlılara odaklanarak Avrupalıların sağlığını ve yaşam kalitesini iyileştirmek,
- Sağlık ve sosyal bakım sistemlerinin uzun vadeli sürdürülebilirliğini ve verimliliğini desteklemek,
- İş ve yeni pazarlarda genişleyerek Avrupa Birliği endüstrisinin rekabet gücünü artırmak.

Günümüzde yaşlıları hayatın içine katarak aktif yaşlanmayı destekleyen istihdam politikalarına ve yaşlıların yaşam kalitelerini yükseltecek sosyal politikalara son derece ihtiyaç duyulmaktadır. Aktif yaşlanma politikaları başta sağlık ve güvenlik olmak üzere yaşlıların hayat standartlarını iyileştirmeye odaklanmaktadır. Bu politikaların uygulanması açısından merkezi ve yerel yönetimler önemli bir yere sahiptir. Yönetim birimleri içerisinde vatandaşlara en yakın olan yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği uygulamalar, yukarı birimlere doğru itici bir güç oluşmasını sağlamaktadır (Çolak & Özer, 2015: 116-118).

Aktif yaşlanma politikaları üç ana bileşene göre tasarlanmaktadır: sağlık, katılım ve güvenlik. Sağlık bileşeni, kronik hastalıklar ve fonksiyonel kapasite kaybını artıran çevresel ve davranışsal tetikleyicilerin yönetilmesi olarak açıklanmaktadır. Sağlıkla ilgili olarak belirlenen politikalarda bakıma muhtaç olan yaşlıların gereksinim duydukları sağlık hizmetlerine erişimlerinde eşitlikçi bir anlayış olmalıdır. Bu sayede ailelerin ve devletlerin sağlık harcamalarına ilişkin mali yükleri hafifletilecektir. İkinci bileşen olan katılım; eğitim, sağlık, istihdam, kültürel faaliyetler ve sosyal politikalara tüm popülasyonun eşit bir şekilde katılımının teşvik edilmesini ifade etmektedir. Son bileşen olan güvenlik unsuruna göre ise yaşlıların psikolojik, sosyal, fiziksel ve maddi anlamda yaşadıkları zorluklar onların kendilerini koruyabilmelerine engel oluşturmakta ve güvenlik ihtiyaçlarını artırmaktadır. Böyle bir durum karşısında hükümetler aktif yaşlanma politikaları geliştirmeli ve yardım mekanizmaları oluşturmalıdır (Uyanık & Başyiğit, 2018: 291-292).

Yaşlanma Vizyon Belgesinde aktif ve sağlıklı yaşlanma hedefleri şu şekilde belirtilmiştir:

- *Yaşam boyu perspektifinde aktif ve sağlıklı yaşlanma anlayışının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması,*
- *Yaşlı bireyler için sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi Ruh sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi,*

- *Toplum temelli bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi,*
- *Manevi destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması Yatılı bakım hizmetlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi,*
- *Yaşlı bakım hizmetleri sürecinde yer alan personelin niteliği ve niceliğinin artırılması,*
- *Finansal sürdürülebilirlik açısından ulusal bakım güvence modeli oluşturulmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi,*
- *Bakım hizmetleri kalite standartlarının yaygınlaştırılması,*
- *Yalnız yaşayan yaşlı bireylerin desteklenmesine yönelik tedbirlerin geliştirilmesi (Yaşlanma Vizyon Belgesi: 25-29).*

Dünya örneklerine bakıldığında İngiltere’de hükümet ve yerel yetkililer tarafından aktif yaşlanma hizmetleri kapsamında uygulanan Sekiz LinkAge Plus (Eight LinkAge Plus) pilot programı göze çarpmaktadır. Bu programda temel amaç, yaşlı bireyler için verilen hizmetlerin iyileştirilmesidir (Uyanık & Başyiğit, 2018: 303). İngiliz hükümeti tarafından 2007 yılında oluşturulan “Yaşam Boyu Konutları Gelecek İçin Konut Yeşil Kağıt Evleri: Daha Uygun, Daha Sürdürülebilir (Lifetime homes in the United Kingdom In the Housing Green Paper Homes for the Future: More Affordable, More Sustainable)” isimli bir başka proje, yeni konutların erişilebilir ve her yaştaki bireye uygun olmasını amaçlamaktadır. Tüm kuşakların ihtiyaçlarının karşılandığı bu mahalle projesinin planlanmasında parklar, dükkanlar, sağlık merkezleri hizmet sunmaktadır (Uyanık & Başyiğit, 2018: 304). Ayrıca Romanya, 2023-2030 için Aralık 2022’de Uzun Süreli Bakım ve Aktif Yaşlanma Ulusal Stratejisini onaylamıştır. Bu strateji yaşlı insanların uzun süreli bakım hizmetlerine erişimini kolaylaştırmayı ve bağımsız bir hayat yaşayabilen yaşlı sayısını artırmayı amaçlamaktadır.⁵³

Aktif ve sağlıklı yaşlanmanın desteklenmesi amacıyla genel olarak aşağıda belirtilen beş Interreg Avrupa projesi örnek verilmektedir:

- EU SHAFE projesi Avrupa’da akıllı ve sağlıklı yaşlı dostu ortamlara odaklanmaktadır
- HoCare, Evde Bakım için yenilikçi çözümler sunmayı hedeflemektedir,
- ITHACA projesi, nüfusun aktif ve sağlıklı bir şekilde yaşlanmasını teşvik etmek için daha iyi politikalar sunmayı amaçlamaktadır.
- InnovaSPA, termal sektörde yenilikçi tedaviler sunmayı ve bakıma yönelik çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

⁵³ https://commission.europa.eu/projects/reform-long-term-care-services-older-people_en

- TITTAN, aktif ve sağlıklı yaşlanmayı gerçekleştirebilmek adına Avrupa'nın sağlık sistemlerinin kalitesini ve performansını iyileştirmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’de Beşiktaş Belediyesi tarafından oluşturulan 65+ Yaşam Ofisinde, aktif ve sağlıklı yaşlanmaya ilişkin bilgi ve danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. Bu ofiste 65 yaş üstü kişilere yönelik çeşitli projeler üretilmekte ve yaşlıların ihtiyaç analizleri yapılarak gerekli kurumlarla iletişim kurmaları sağlanmaktadır.⁵⁴ Odunpazarı Belediyesi, Gönülbağı Hobi Bahçesi projesi kapsamında emekli olan bireylerin sosyal bağlarını güçlendirerek emeklilik kaynaklı oluşabilecek problemleri önlemeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda Bursa ve Gaziantep Büyükşehir Belediyeleri de hobi bahçeleri uygulamasını yürütmektedir (Şen, 2015). 2016 yılında İSMEK tarafından Küçükçekmece ve Kartal’da yaşlıların sosyalleşebilmeleri amacıyla sadece yaşlıların hizmet aldığı Sosyal Yaşam Merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerde yaşlıların günlerini aktif bir şekilde geçirmeleri ve kendi yaş grupları ile sosyalleşmeleri sağlanmaktadır (Kökenek, 2018: 96).

Darülaceze Müdürlüğü tarafından yürütülen Aktif Yaşlılık Projesi, kurumsal bakım hizmeti alan yaşlıların düzenli bir şekilde spor faaliyetlerine katılarak, aktif ve sağlıklı bir hayat sürmelerini amaçlamaktadır. Aynı zamanda yıl içinde ergoterapi hizmetleri kapsamında seramik, örgü, ahşap boyama ve koro gibi çeşitli kurslar açılmaktadır (Kökenek, 2018: 87).

Türkiye’de emekli vatandaşlara yönelik Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından 2017 ve 2019 yıllarında yürütülen ve Avrupa Komisyonu’nun da desteklediği “Aktif Emeklilik Mutlu Yaşam Projesi” hayata geçirilmiştir. Bu proje kapsamında emekli olan yaşlı vatandaşların emeklilik sürecine uyum sağlayabilmeleri ve boşluğa düşmemeleri için bir Emekliliğe Uyum: Yaşam Boyu Öğrenme Modülü hazırlanmıştır (ASHB, 2021: 29). Ayrıca ilk Akdeniz Üniversitesinin uygulamaya koyduğu “Tazelenme Üniversitesi” projesi aktif yaşlanmayı amaçlayan hizmetlere güzel bir örnektir.

♦ 2.1.2. Farklı Kurumların Yaşlıları Sosyalleştirme Fonksiyonu

Tüm bu durumlara istinaden yaşlıların toplumdan izole olmasını sağlayacak politikalar ve uygulamalar düzenlenmelidir. Yapılacak olan sosyal etkinlikler ve kent-sel düzenlemeler ile yaşlıların sosyal hayata katılımı desteklenmelidir (Güler, 2017: 189). Yaşlıların sosyal hayata katılımlarını teşvik etmek ve desteklemek amacıyla çeşitli sivil toplum kuruluşları, bakanlıklar ve yerel yönetimlerin farklı alanlarda sağ-ladığı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların maneviyat, sanat ve spor eksenli

⁵⁴ <https://besiktas.bel.tr/hizmetler/saglik-hizmetleri/65-arti-yasam-ofisi>

yapıldığını söylemek mümkündür.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından uygulamaya koyulan genel bütçe-den aktarılacak destekle büyükşehir belediyelerince yaşlı bireylere yönelik sunulan hizmetleri desteklemek ve yaygınlaştırmak için 2016'da Yaşlı Destek Programı (YADES) adıyla proje bazlı uygulamalar başlatmıştır (Yanardağ & Zubaroğlu Yanardağ, 2019: 289). Yaşlı Destek Programı, Türkiye'de 65 yaş üstü yaşlı bireylerin korunmasını ve desteklenmesini sağlayan, psikososyal bakıma gereksinim duyanların yaşam alanlarında veya gündüz merkezlerinde ihtiyaçları olanlara hizmet verilmesi sağlanarak, yaşlılık sürecinde bağımsız yaşamlarının desteklenmesini ve kolaylaştırılmasını hedefleyen projeleri kapsamaktadır (Yaşlı Destek Programı 2020 Yılı Projesi Uygulama Usul ve Esasları, 2023: 2).

YADES kapsamında büyükşehir belediyeleri bünyesinde yaşlılara yönelik sosyal ve kültürel birçok aktivite gerçekleştirilmektedir. El sanatları ve müzik kursları, geziler, farkındalık seminerleri bunlardan bazılarıdır. Söz konusu faaliyetlerin çeşitlendirilmesiyle birlikte yaşlılara ulaştırılması noktasında da adımlar atılması gerekmektedir (Gökdoğan, 2021: 138). Örneğin Sakarya Büyükşehir Belediyesi YADES programının desteğiyle belediyede "Yaşlı Destek Merkezi" kurmuştur. Bu merkezde yaşlıların yalnızlıklarını gidermeyi ve sosyalleşmesini sağlamayı hedeflenmektedir (Yaşlı Destek Merkezi, 2023).

Ülkemizde yaşlıların sosyalleşmesine olanak sağlayacak çalışmalardan diğeri yerel yönetimler tarafından "Yaşam Merkezi" ya da "Yaşlılar Evi"'nin kurulmasıdır. Açılan bu merkezlerin temel amacı belirli bir yaş ve üzerindekiilerin sosyal olarak desteklenerek sosyalleşmesini sağlamaktır (Kurtkapan, 2019: 63). Bu kapsamda İstanbul'da Kadıköy Belediyesi'nin "Sosyal Yaşam Merkezi" ve Beşiktaş Belediyesi'nin "Yaşam Evleri" 65 yaş ve üzeri vatandaşların sosyal faaliyetlerinin sağlanması, hobi alanlarının oluşması ve psikolojik destek hizmetlerinin sağlanması hedeflenmiştir (Sosyal Yaşam Merkezi, 2023), (Yaşam Evleri, 2023). Bu kapsamda ülkemizde yaşlıların sosyalleşmesini sağlayan hizmetlerin daha da yaygınlaştırılarak farklı ilçelerde de benzer uygulamalar yapılması gerekmektedir.

Yaşlıların sosyalleşmesindeki diğer uygulamaların dernekler aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Kurtkapan (2019) sosyal sermaye aracı olarak emekli derneklerini incelediği çalışma yürütmüştür. Çalışmanın sonucunda emekli derneklerinin yaşlıların sosyalleşmesinde önemli bir rolü olduğu, akran gruplarıyla yapılan sohbetler, kültürel geziler ve çeşitli eğitimlerin verilmesi yaşlıların sosyal hayata katılımının sağlanması konusunda katkı sağladığı sonucuna erişilmiştir.

Emekli derneklerinin yaşlıların sosyalleşme fonksiyonu iş birliği çerçevesinde devam etmektedir. Üsküdar Belediyesi ve Emekli Derneği'nin iş birliğiyle "İkinci Bahar Kahvesi" hizmete açılmıştır. İkinci Bahar Kahvesi'nin amacı yaşlıların emeklilik dönemi ve sonraki süreçlerde sosyal hayata katılımını sağlayarak boş zamanlarını değerlendirmesi hedeflenmiştir (Üsküdar Belediyesi, 2023).

Her bireyin manevi ihtiyaçları olduğu muhakkaktır. Yaşlı bireyler ise ilerleyen yaşa bağlı olarak hem biyolojik hem de yaşamsal değişiklikler sebebiyle ölüm korkusu, çaresizlik, kimsesizlik gibi duyguları daha çok yaşayabilmektedirler. Ayrıca ölümün yaklaşması, yaşamın anlamı ve ölümden sonraki hayatın niteliği noktasında yaşlıları olumsuz hislere sevk edebilmektedir. Bu nedenle umut, sevgi, ait olma ve kabul görme ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri insani ilişkilere ve yaklaşan ölüme karşı anlamlı bir sığınak teşkil eden Tanrı inancına ihtiyaç duymaktadırlar.

Bu noktada önem arz eden manevi bakım; "Bakıma muhtaç kişilerin maneviyyatını (kişisel gelişimlerini, morallerini) güçlendirmeyi, hayata bağlılıklarını artırmayı, iç (manevî) dünyalarıyla barışık olmalarını, manevî sapmaları ve korkuları gidermeyi amaçlayan sosyal nitelikli ve insan odaklı bakım hizmetleri" şeklinde tanımlanmaktadır (Çerik, 2007: 143).

Maneviyat odaklı sosyal hizmetler yalnızca dini konuları değil; psiko-sosyal destek kapsamına giren tüm kişisel gelişim unsurlarını içine almaktadır. Manevi terapistler ve sosyal ilahiyatçılar, yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çalışmalarda bulunmaktadır (Akgül, 2009: 42). Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, manevi danışmanlık adı altında hastane, huzurevi gibi merkezlerde personellerini görevlendirerek bu ihtiyacı karşılamaya çalışmaktadır. Ancak cami merkezli dini ve sosyal aktivitelere bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan yaşlı bireylere özgü projelerin azlığı dikkat çekmektedir.⁵⁵

Kayışdağı Darülaceze kapsamında yapılan bir incelemede manevi bakım hizmetlerinin müftülük tarafından gönderilen personellerce her hafta toplantı şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu toplantılarda dini ve ahlaki temalarla sakinlere hem destek hem bilgilendirme yapılmaktadır. Dini gün ve gecelerde de programlar yapılmakta, Ramazan ayında mukabele ve iftar gibi organizasyonlar düzenlenmektedir (Akgül, 2008: 70). Yapılan bir çalışmada dini gün ve gecelerde yapılan programlardan sonra yaşlıların endişe ve üzüntü hallerinin belirgin biçimde azaldığı, daha uyumlu ilişkiler kurdukları görülmüştür (Karali vd., 2008: 317).

⁵⁵ <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/ResimKitapligi/2021%20Din%20Hizmetleri%20Raporu%20kboyut.pdf> (23.03.2023 tarihinde erişilmiştir.)

♦ 2.1.3.Yaşlılık ve Dijitalleşme

Yaşlılık birçok alanda olduğu gibi dijitalleşmede de bir eşitsizlik alanı oluşturmaktadır. Bu durum pandemiyle birlikte kent hayatının kısıtlanmasında daha çok görünürlü hale gelmiştir. Online market alışverişi, e-nabız uygulaması, bankacılık işlemleri, hayat eve sığar uygulaması, online görüntülü görüşme gibi birçok dijital teknoloji ürünü bu dönemde mecburi hale gelmiştir. Dijital eşitsizlik bu anlamda, sadece bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde değil bunların kullanımında da görülmektedir.

Dijital eşitsizlik kuşaklar arasında olmasının yanı sıra aynı kuşakta yer alan insanlar arasında da görülmektedir. Farklı sosyo-ekonomik ve sosyokültürel yapılardan gelen aynı yaşta ki insanların bilişim teknolojilerini kullanımına bakıldığında dijital eşitsizliğin yalnızca biyolojik yaş değişkenine bağlı olarak şekillenmediği görülebilir. Araştırmalara göre eğitim ve gelir düzeyi yüksek olan yaşlıların hem internet hem sosyal medya kullanım becerilerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Emeklilik öncesi bilgisayar kullanımı da sonrası için önem arz etmektedir. Bağlamsal konum itibarıyla okula giden çocukları olmak veya sosyal çevre tarafından teşvik edilmek gibi unsurlar da belirleyici olmaktadır (Tuncer, 2021: 1350).

Her ne kadar yaş ve internet kullanımı arasında negatif bir ilişki saptansa da yaşının sahip olduğu sosyal sermaye oldukça önemlidir. Hem aile ve çevre tarafından sosyal destek hem de yaşlılarda dijital eşitsizliği azaltmaya yönelik politikalar yaşlı yetişkinlerin temel becerileri edinmelerine yardımcı olabilir.

Dijital teknolojilerin modern toplumun tüketim odaklı yaşam tarzına bağlı olarak sürekli değişimi, adaptasyonu zorlaştırmaktadır. Pandemi dönemi, ortak kullanım alanlarına erişimi kısıtlaması sebebiyle sosyal eşitsizlik kaynaklı dijital eşitsizliği artırmıştır. Uzun yıllar dijital eşitsizlik üzerinde çalışan Van Dijk (2021) "Kovid-19 Sürecinde Dijital ve Sosyal Uçurumları Kapatmaya" değerlendiren bildirisinde eşitsizliği gidermek için beş temel politika önermektedir:

- Sosyal hareketliliği sürdürmek veya canlandırmak,
- Dezavantajlı gruplar için uzun dönemli sosyal uyum eğitimlerini gerçekleştirmek,
- Dijital teknolojilerinin ucuzlamasını desteklemek,
- Dijital teknolojilerinin kolay kullanımına uygun tasarımlar yapmak,
- **Dijital medyanın yararlı kullanımı için kurallar getirmek (akt. Tuncer, 2021:**

1352).Ankara Çankaya bölgesinde üst ekonomik seviyeye sahip 65 yaş üstündeki 52 kadınla yapılan bir araştırmada dijital teknoloji kullanımında yaştan daha önemli olan kriterlerin eğitim ve gelir seviyesi olduğu saptanmıştır. Yine Ankara'da, okuma

yazma bilmeyen yaşlı grubun cep telefonu kullanmak bir yana çamaşır ve bulaşık makinesi bile kullanmadığı sonucuna ulaşılan araştırma, eğitim değişkeninin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu neticeden yola çıkarak, yaşlıların dijital teknolojileri kullanmaları konusundaki eğitim ve destek ihtiyaçlarının belirlenmesi ve düzeylerini artırmaya yönelik politikaların oluşturulması gerektiği söylenebilir. Aynı şekilde yaşlı dostu teknolojik tasarımların üretimi ve ulaşılabilirliğinin sağlanması önem arz etmektedir (Tuncer, 2021: 1358).

Gerek pandemi öncesinde gerekse sonrasında, dijital eşitsizliği aşmaya yönelik birtakım proje ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Pandemi sonrası kurulan ve yaşlı haklarını korumak, bilinçlendirmek ve sosyal politikalar oluşturmak amacıyla çalışan 65+ Yaşlı Hakları Derneği bunun bir örneğidir. Derneğin AB destekli "65+ için Dijital Kapsayıcılık Projesi" ile yaşlı bireylerde dijital okuryazarlığın geliştirilmesi ve farkındalığının artırılmasını amaçlamıştır.⁵⁶

Dr. Mary Furlong tarafından 1986 yılında kurulan <https://seniornet.org> adındaki gönüllü kuruluş, yetişkin ve yaşlıların dijital okuryazarlık kazanmaları ve öğrenmeye açık olmalarını sağlamaktadır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkc cell iş birliği ile Ankara ve İstanbul'daki iki huzurevinde "Dijital Bahar" adında odalar hazırlayarak yaşlıları teknolojiyle buluşturmuştur. Bu tarz uygulamaların ülke genelinde yaygınlaşması gerekmektedir. Özellikle görüntülü görüşmenin yaşlıların sosyalleşme ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda yaşam kalitelerini artıracak açıktır.

♦ 2.2. Sağlık

Bu başlık altında ülkemizde yaşlıların bakımının sağlanması hususunda uygulanan politikaların neler olduğu, hangi konularda eksiklikler olduğu ve neler yapılması gerektiğine yönelik güncel gelişmelere yer verilmiştir. Dünyadaki uygulama örneklerine yer verilerek ülkemiz açısından çıkarımlarda bulunulmuştur.

♦ 2.2.1. Aile İçerisinde Bakım

Yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli sağlık sorunları sebebiyle yaşlıların bakım ihtiyaçlarında giderek artış yaşanmaktadır. Bu yüzden yaşlılar gençlik yıllarındaki gibi bağımsız bir hayat sürdürmekten çok başkalarına bağlı olarak hayatlarını devam ettirmektedirler. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artan yaşlı nüfus oranla-

⁵⁶ <https://yaslihaklaridernegi.org/65-icin-dijital-kapsayicilik-ab-projesi-hakkinda/>

nyla birlikte bu konuya dair ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm üretmeye istinaden politikalar geliştirilmektedir (Yanardağ & Zubaroğlu Yanardağ, 2019: 104).

Bu durum Türkiye açısından ele alındığında, yaşlıların geleneksel aile yapısı nedeniyle aile içerisinde bakım aldığı görülmektedir. Aynı zamanda yaşlıların kurum bakımına verilmesi ülkemizde sıcak bakılmamakla birlikte en son çare olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden yaşlıların bakımı genel olarak aile üyeleri arasında dönüşümlü olarak evde bakımı sağlanmaktadır (Toraman ve Diğerler, 2022: 649). Evde bakım hizmetlerindeki temel amaç; yaşlının aile yanında kalarak güven ortamında hayatını idame ettirmesi ve sosyal hayatından ve sevdiklerinden kopmamasıdır. (Solmaz ve Altay, 2019: 151). Nitekim Türkiye Aile Yapısı Araştırma sonuçlarına göre yaşlı bireylerin %46'sı yaşlanma sürecinde aile yanında olmak istediklerine dair fikirlerini belirtmişlerdir (ASHB & TÜİK, 2021: 120).

Yaşlı bireylerin aile içerisinde bakılmasıyla ilgili politikalar, hükümetin uygulamalarında açıkça yansıtılmıştır. Konuyla ilişkili olarak çıkarılan kanun ile engellinin evde bakımını sağlayanlara evde bakım ücreti verilmesi kararlaştırılmıştır (ASHB, 2018: 93). Bu yardımlar, 2828 sayılı yasa gereğince, belirli kriterleri karşılayan ailelere Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı sosyal hizmet merkezleri tarafından bakım aylığı olarak verilmektedir. Bu yardımların asıl olarak engellilere yönelik olmasına rağmen, bakım verenler arasında yaşlıların da bu kategoriye dahil edilerek evde bakım ücretinden faydalandıkları görülmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2022 Ocak ayı verilerine göre 532.337 kişi bu aylıktan faydalanmıştır (ASHB, 2022: 50).

Yaşlının evde bakılması her ne kadar yaşlı açısından olumlu olarak görülse de, son zamanlarda yaşanan bazı dönüşümler yaşlı bakımı üzerinde olumsuz etkilerini göstermektedir. Özellikle yaşlıların bakımını sağlamakla mükellef olarak görülen kadınların iş hayatına dahil olması, ailelerin geniş aile yapısından çekirdek aileye dönüşmesi, köyden kente doğru gerçekleşen göçler son zamanlarda yaşlının bakımı konusunda literatüre yansıyan konular arasında yer almaktadır (Gözübüyük Tamer, 2017: 158; Kalaycı & Özkul, 2018: 94, Erden & Boz, 100-101). Değişen ve dönüşen toplum yapısıyla birlikte ailelerde yaşanan bu değişiklikler yaşlının aile içerisinde de bazı statüleri kaybetmesine sebep olmaktadır.

Bu problemlerin gün yüzüne çıkması ve bakım konusunda kadınların desteksiz kalması aile içerisinde çatışmaları beraberinde getirmektedir. Özellikle yaşlıların aile içerisinde bakımının artık bir "yük" olarak görülüp görülmediği tartışması gündeme gelmektedir. Çocukların ve yaşlının bakımı ağırlıklı olarak kadından beklenmektedir. Sosyoloji literatüründe genç kuşak ve yaşlı kuşak arasında sıkışan bu kadınlara "sandviç kuşak" adı verilmektedir (Hacivelioğlu & Bolsoy, 2020: 68).

Bu "sandviç kuşak" olarak adlandırılan kadınların psikolojik destek alması önemlidir ve bakım konusunda maddi yardım sağlamanın yanı sıra, sosyal destek de sağlanmalıdır. Nitekim, Cumhurbaşkanlığı tarafından 2020'de ilk kez düzenlenen 1. Yaşlılık Şurası'nda, informal bakım verenlerin bakım yükünü hafifletmek ve kurumsal bakıma geçişi geciktirmek için gündüz bakım merkezlerinin daha aktif kullanılması ve yaygınlaştırılması gerektiği belirtilmiştir (1. Yaşlılık Şurası, 2020: 91). Bu hedefler ışığında, yaşlıların aile içerisinde bakımının yük olarak görülmesi yönündeki tartışmalara devletin bazı çözümler üretmeye çalıştığı görülmektedir. Bu çözümlerin hızlı ve etkin bir şekilde uygulanması, aile birliği açısından büyük önem taşımaktadır. Yaşlılara bakım verenlerin çoğu kadındır. Kalinkara ve Kalaycı'nın (2017) çalışmasına göre yaşlıya bakım verenlerin %85,6'sını kadınlar oluşturmaktadır. Sonuçlara göre bakım verenlerde %50 oranında tükenmişlik görülmektedir. Tükenmişliğin yüksek olduğu bakım verenlerde "bakım yükü"nün de yüksek olduğu görülmüştür. Bu yükler fiziksel yük, sosyal yük, zaman bağımlılık yükü ve duygusal yük olarak sıralanmaktadır. Yaşlıya bakım sağlayan aile üyelerinin özellikle de kadınların bu yüklerden kurtulması için zihinsel ve fiziksel destek alması gerekliliği ortadadır. Nitekim bu konuya ilişkin olarak dünyada bazı uygulamalar görülmektedir. Örneğin Almanya'da ev içerisinde bakımı sağlanan yaşlının haftada 30 saat çalışan veya hiç çalışmayan yaşlı yakınlarına "uzun süreli bakım sigortası" yapılarak bakım verenlerin geleceğe dair endişelerinin düşürülmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda yine aile içerisinde bakılan yaşlının yakınlarının herhangi bir sağlık problemi yaşaması veya tatile çıkması durumunda yaşlının bakımı kısa süreli olarak devlet tarafından sağlanmaktadır (ASHB, 2016: 52).

Dünyada en fazla yaşlı nüfus oranına sahip olan ülkelerden olan İsveç, yaşlının evde bakımının desteklenmesi konusunda çalışmalar sürdürmekte ve kurum bakımını en son çare olarak değerlendirmeye almaktadır. İsveç ayrıca kendisi ile ilgili kararlarda yaşlının söz sahibi olmasını sağlamak amacıyla somut adımlar atmıştır. 2005 yılında çıkarılan 'bakımda seçme özgürlüğü yasasının' gelmesiyle birlikte yaşlı bakımı konusunda kendi kararını vererek hizmeti nasıl, nereden ve ne şekilde almak istediğini belirtip bu konuda karar kendisine bırakılmaktadır (Ceylan, 2015: 111). Yapılan bu uygulama ile yaşlının kendi kararının kendisinin vermesi bağımsızlığının ve fikirlerinin saygı duyulduğunu göstermektedir.

Her ne kadar yaşlı bakımının aile içerisinde bakımı bir yandan yük olarak görülmeye başlansa da (Sağlam vd., 2016: 42) diğer yandan olumlu yansımaları da bulunmaktadır. Yaşlı bakımının bakım verenlere olumlu getirilerini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Doğanay ve Güven (2019) aile içerisinde bakılan yaşlılara bakım veren kadınlarla yaptıkları çalışmada, kadınların yaşlıya bakması sonucunda olumsuz yüklerin yanı sıra bazı olumlu getirilere sahip olduğu görülmüştür. Bu olumlu yükler; psikolojik, kültürel, ekonomik ve din ve manevi mükafat olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de yaşlıların evde bakımına ilişkin politikalar ve düzenlemeler, 2019-2023 yılları arasını kapsayan 11. Kalkınma Planı’nda da ele alınmıştır. Bu plan, belirli iyileştirmelerin gerekliliğine vurgu yapar. Belirlenecek olan stratejik planlar çerçevesinde, uzun süreli bakım ihtiyacı duyan yaşlı bireyler için sunulan hizmetlerin artırılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Ayrıca, evde bakım sağlanması hususunda farklı uygulamalar yürüten yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği sağlanması ve bu bağlamda yerel yönetimlerin rolünün güçlendirilmesi öngörülmektedir (11. Kalkınma Planı, 2019-2023: 154). Kalkınma Planı’nda dile getirilen bu öngörüler, evde bakım sağlanan yaşlılarla ilgili politika ve uygulamalarda kamu otoritesinin öne çıktığını ve kurumlar arası iş birliğinin önemini vurgular. Beklenti, bu planlamaların yaşlı bireylerin yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik olarak hazırlandığı yönündedir.

♦ 2.2.2. Evde Sağlık Hizmetleri

Yaşlıların evde bakımının desteklenmesindeki diğer önemli politika ve uygulama ‘evde sağlık hizmetlerinin’ devreye alınmasıdır. Ülkemizde evde sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmadan öncesine bakıldığında bu hizmet modeli ağırlıklı olarak özel sektör aracılığıyla sağlanmaktayken 2000’li yıllardan sonra devlet tarafından da ele alındığı görülmektedir (Işık ve Diğerleri, 2016: 174). Bu konuya ilişkin olarak Sağlık Bakanlığı tarafından 2010 yılında çıkarılan ‘Sağlık Bakanlığı’nca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge’ ile evde sağlık hizmetlerinin ülke çapında yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (ASHB, 2018: 115). Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında hizmet modeli geliştirilerek Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler, toplum sağlığı ve aile sağlığı merkezleri aracılığıyla bu hizmet modeli yürütülmüştür (Işık vd., 2016: 174). Bu yönerge çerçevesinde evde palyatif bakımın da yaygınlaştırılmasının temeli atılmıştır.

Evde sağlık hizmetlerinin sunulması ve yaygınlaştırılmasında temel amaç; herhangi bir sağlık kuruluşuna gidemeyecek durumda olan yaşlı ve engellinin sağlık hizmetlerinin evde sağlanmasıdır. Bu kapsamda sunulan bu hizmetler hem yaşlı hem de aile üyelerinin yüklerinin azaltılmasında önemli bir rol oynar. Özellikle hastaneye gidemeyecek durumda olan yaşlının sağlık kontrollerinin yapılmasının yanı sıra psikolojik olarak değerlendirilmesi de önem arz etmektedir. Evde sağlık hizmetleri aynı zamanda evde bakım hizmetlerinin önemli bir bileşenidir.

Evde sağlık hizmetlerinin sunulması, yaşlı bakımının yükünü hafifletmekte önemli bir hizmet modelidir. Işık ve arkadaşlarının (2016) yürüttüğü bir çalışmada, evde sağlık hizmeti alan bireyler arasında %40,2’nin bağımlı, %21’inin yarı bağımlı ve

%38,8'inin bağımsız olarak bakım aldığı tespit edilmiştir. Ancak, bu hizmet modelinin belirli noktalarda eksiklikleri bulunduğu da görülmektedir. Aile içinde yaşlı bakımını üstlenen kadınların, özellikle yatağa bağımlı yaşlıların bakımında zorluklar yaşadığı gerçeği öne çıkmaktadır. Bu durum, ülkemizde farklı uygulamaların benimsenmesini gerektirebilir. Hollanda'da uygulanan 'Mahalle Hasta Bakıcı Sistemi' (ASHB, 2016) gibi modeller bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bu sistem, bakım ve tıbbi eğitim almış profesyonellerin, gezici bakım sistemi ile yaşlı bireylerin bakımını sağladığı bir yapı sunar. Söz konusu sistem sayesinde yaşlılar, evde bakım hizmetlerinden profesyonel bir destek alırken, aynı zamanda evlerinde tıbbi hizmetlere kolaylıkla erişim sağlama fırsatı bulmaktadırlar.

♦ 2.2.3 Evde Palyatif Bakım

Evde bakım hizmetlerinden faydalananların büyük bir kısmını palyatif bakım hastaları oluşturmaktadır. Palyatif bakım, ciddi hastalığı olan bireylerin hastalığının olası etkilerini hafifletmek amacıyla uygulanan hem evde hem de hastanede sağlanan bakımdır ve ölüme yakın hasta gruplarına yöneliktir (Eser, 2016: 45). Türkiye'de palyatif bakım gelişimi, birçok diğer ülkenin gerisinde bulunmaktadır. 2009-2015 yılları arasında Sağlık Bakanlığı, 'Pallia-Türk Projesi'ni hayata geçirerek palyatif bakım alanında çalışmalar başlatmıştır. Bu tarihten itibaren, birçok kamu hastanesinde palyatif bakım ünitelerinin açıldığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de palyatif bakım ünitelerinin kurulması, Sağlık Bakanlığı'nın yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve vakıflar tarafından da gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Türk Onkoloji Vakfı tarafından kurulan "Kanser Bakımevi" ve Hacettepe Onkoloji Enstitüsü Vakfı "Hacettepe Umud Evi" belirli dönemde hizmet vermiştir (Madençoğlu Kıvanç, 2017: 134).

Bu konuyla ilişkili somut çalışmalar 2015 yılında çıkarılan 'Yeni Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge'nin yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Bu yönergenin amacı var olan hastalıklara bağlı olarak ortaya çıkabilecek yeni hastalıkları önlemek, hastaya ve ailesine hem tıbbi hem de psikolojik destek hizmetlerinin sağlanmasının yanı sıra tıbbi bakım hizmetlerinin sağlanması için yeni palyatif bakım merkezlerinin kurulması ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015). İlgili yönetmelik incelendiğinde birkaç noktasında bazı eksiklere rastlanılmaktadır. Bu eksikler ise palyatif bakım uygulamalarının aile içerisinde uygulanması ile ilgilidir. Nitekim Türkiye'de evinde palyatif bakım desteğine ihtiyacı olan yaşlılara birincil destek aile tarafından sağlanmaktadır. Bununla ilişkili olarak personellerin geriatri alanında yeterince eğitilmemesi, ekonomik destek eksikliği ve yasal düzenlemelerin geliştirilmemesi gibi eksik uygulamalar nedeniyle çoğu aile bilgisiz ve desteksiz kalmaktadır (Aslan, 2020: 25). Ekonomik olarak 2828 sayılı ka-

nuna istinaden yardım ve destek çalışmaları yapılmaktadır. Ancak yapılan bu maddi yardımların dışında evde palyatif bakımla ilgili halka doğrudan bilgi sağlayıcı çalışmaların eksikliği görülmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak Türkiye’de palyatif bakım konusunda ailelerin bilgi düzeyinin düşük olduğunu açığa çıkmaktadır. Kahveci ve Gökçınar’ın (2014) yaptığı çalışmaya göre ailelerin %11,3’ü palyatif bakımla ilgili bilgi sahibidir, %68’i hiç bilgi sahibi değildir, %20,7’si ise biraz bilgi sahibidir. Buna dayanarak Türkiye’de ailelerin palyatif bakımla ilgili daha fazla bilgi edinmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Palyatif bakımla ilgili diğer bir husus da palyatif bakımın sadece tıbbi bakım olarak algılanmasıdır. Oysa palyatif bakım çok boyutludur. Hem hastane hem de ev ortamında palyatif bakım alan yaşlıların tıbbi ihtiyaçlarının yanı sıra psiko-sosyal ihtiyaçları da değerlendirilir. Hastaya ve yakınlarına ölüm, keder ve yas gibi süreçlerde de destek sunulur (Karasu ve Polat, 2019: 205). Özellikle yaşlı bakımını üstlenen aile bireylerinin, yaşam sonu bakımı sağlama görevi nedeniyle kendilerini ikincil plana atmaları ve ölümlerle yakın bir tanıklık etmeleri, psikolojik açıdan derin etkilere yol açabilmektedir (Bıçak Ayık vd., 2019: 295-298). Mevcut yönetmeliklerin hastane içi palyatif bakıma odaklanmasından dolayı, ailelerin bu süreçte göz ardı edilmiş olabileceği bir noktadır. Bu bağlamda, aile-merkezli bir palyatif bakım modelinin oluşturulması, bu durumu ele almak için uygun bir yaklaşım olabilir.

Yaşlıların evde bakımının desteklenmesinde aktif bir rol üstlenen Almanya’nın palyatif bakım modeli de ev eksenli olarak yapılandırılmaktadır. Evde sunulan palyatif bakım uygulamalarında profesyonellerden daha çok eğitim almış gönüllü gruplar ön plana çıkmaktadır. Bu gruplar tıbbi desteğin haricinde daha çok sosyal yönden yaşlıya ve ailesine destek sağlamaktadır (Bag, 2012: 107). Bu hizmet modelleri şöyle sıralanmaktadır:

- ♦ Sosyal Servis (*Sozialstation*),
- ♦ Belde Hasta Bakım Servisi (*Gemeindepflegedienst*),
- ♦ Ev ve Aile Bakımı (*Haus und Familienpflege*),
- ♦ Mobil Sosyal Servis (*Mobile Soziale Dienste*),
- ♦ Yemek Servisi (*Mahlzeitdienste*),
- ♦ Ziyaretçi Servisi (*Besucherdienst*),
- ♦ Öz Yardım Grupları (*Selbsthilfegruppe*),
- ♦ EvAcil Arama (*HausNotruf*),
- ♦ Gündüz Bakım Kliniği (*Tagesklinik*),
- ♦ Gündüz Hasta Bakım Servisi (*Tagespflege*),
- ♦ Kısa Süreli Hasta Bakım Servisi (*Kurzzeitpflege*)

♦ 2.3. Yaşlı İhmali ve İstismarı

Dünyada ve ülkemizde en önemli sorunlarından biri yaşlıların ihmal ve istismar edilmesidir. Bu başlık altında yaşlıların korunması ve esenliklerinin sağlanması konusunda ülkemizdeki ve dünyadaki yasal düzenlemeler ve uygulamalara yer verilmiştir. Raporun ana teması gereği aile politikaları çerçevesinde değerlendirmeye alınmış olup hem ailenin korunması hem de yaşlının ihmal ve istismarının önlenmesi konusunda çıkarımlara yer verilmiştir.

Yaşlının ihmal ve istismarı son yıllarda ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanılan bu sorun geçmiş yıllardan süregelen olmasına rağmen dünya üzerinde yaygın bir şekilde artmaya devam etmektedir. Yaşlı nüfusunda yaşanan artışlardan dolayı bu konu hakkındaki durumlar gün yüzüne çıkarak gündem olmaktadır. Bu kapsamda dünya üzerinde çeşitli ülkeler yaşlıların korunması amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Yaşlının ihmal ve istismarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla birkaç kavram hakkında detaylı bilgiye sahip olmak kafa karışıklığını gidermek önemlidir. Bu kapsamla yaşlı ihmali; yaşlıya bakım vermekle yükümlü olan kişilerin yaşlının temel ihtiyaçları konusunu göz ardı etmesi durumudur. Yeme-içme, giyim ve kişisel bakım konusunda eksik bırakılmasıdır (Narin, 2019: 84). Yaşlının istismarı ise farklı şekillerde görülmektedir. Bunlar, fiziksel istismar, psikolojik istismar, ekonomik istismar ve cinsel istismar olarak sıralanmaktadır.

Yaşlıların ihmali ve istismarının ilk resmi olarak kayıtlara geçmesi 1975 yılında gerçekleşmiştir. Bakıma muhtaç durumda olan yaşlı bir kadının bakım vericisi olan bir aile üyesi tarafından fiziksel istismara uğramıştır (Yeşil ve Öztunç, 2016: 129). Granny battering (hırpalanmış kadın) olarak kayıtlara geçen bu vaka yaşlı ihmal ve istismarıyla ilgili literatüre girmesinden dolayı bir ilk niteliğindedir (Narin, 2019: 85). Ancak her ne kadar uzun yıllardır süregelen toplumsal bir sorun olarak konuşulsa da halen daha önlenememiş değildir. 2017 yılında dünya genelinde 6 yaşlıdan 1'i yaşlı ihmal ve istismarına uğramıştır (halk için bilgilendirme yazısı).

Uluslararası bağlamda yapılmaya çalışılan birçok çalışma yapıldığını görmekteyiz. Bununla ilgili olarak 2002 yılında Toronto Bildirgesi yayımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından imzalanan bu bildirmede yaşlı ihmal ve istismarına ilişkin birçok konuya dikkat çekilmiştir. Yaşlı ihmal ve istismarının çok büyük bir sorun olduğu, toplumsal bazda herkesin üzerine büyük sorumlulukların düştüğü, hükümetlerin önlemek amacıyla çeşitli politikalar ve yasalar uygulamaya koyması gerektiği gibi birden fazla konuyla ilgili sorunlara değinilmiştir (WHO, 2002).

Ülkemiz açısından yaşlının korunmasıyla ilgili politika ve uygulamaların kısıtlı olduğunu görmekteyiz. Ancak en temel koruma anayasadadır. T.C. Anayasası 61. maddesinde “Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” ibaresiyle yer almaktadır (Ertin & Kötü, 2016: 80). Bu kapsamda devlete yaşlıların haklarının, her türlü şiddet, ihmal ve istismardan korunması ile ilgili görev verilmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yer alan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde bu konuyla çalışmalar yürütülmektedir. Yaşlıyla ilgili kurum bakımı kararlarının alınması, yatılı kuruma yerleştirilmesi, ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına yönelik ilgili birimlere görevlendirmeler yapılarak yaşlıların korunmasını sağlanılmaktadır (Narin, 2019: 93).

Yaşlının ihmal ve istismarının belirlenmesi oldukça zordur. Bununla ilgili olarak birçok nedenin ortaya koyulması mümkündür. Öncelikle olarak dünyada ve ülkemizde yaşlının ihmal ve istismarını belirleyen bir sistem veya model bulunmaması büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz açısından ele alındığında ise Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Enstitüsü’nün iş birliğinde yaşlıların her türlü sorunlarına ilişkin veri tabanları oluşturmaya rağmen ihmal ve istismara yönelik çalışmalarının olmaması Kalaycı ve Özkul (2018) tarafından eleştirilmekte ve büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Konuyla ilgili veri kıtlığının yaşanması sorunun görünür kılınmasının önünde büyük bir engel olduğu düşünülmektedir.

♦ 2.3.1. Aile İçinde Yaşlı İhmal ve İstismarı

Yaşlının ihmal ve istismarının gerçekleşmesiyle ilgili genel olarak bakım veren kişilerden kaynaklandığına dair görüşler sunulmaktadır (Kıssal & Beşer, 2009: 359). İstismarın gerçekleşmesi aile içerisinde, huzurevinde, hastane veya darülaceze gibi bakım alanlarında meydana gelmektedir (Arpacı ve Bakır, 2017: 697). Çeşitli sebepler nedeniyle de yaşlının ihmal ve istismarının belirlenmesinin önü kapanmaktadır. Bu sebepler ailevi sebepler, kişisel sebepler, bilgi kaynaklarına ulaşmada yetersizlik, sağlık çalışanlarının konuya dair farkındalığının bulunmaması ve kurumsal engeller olarak sıralanmaktadır (Yeşil vd., 2016: 130-131; Gülen vd., 2013: 400). Ülkemizde öncelikle olarak bu konuların üzerinde durulmalı ve önleyici çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Raporun konusu aile politikaları olduğundan, burada aile içerisinde gerçekleşen yaşlı ihmal ve istismarından söz edilmektedir. Aile içinde meydana gelen yaşlı ihmal ve istismar olaylarının örtbas edilmesi, yaşlının aile üyelerinden korkması ve yaşadığı durum hakkında kimden yardım talep edeceğini bilmiyor olması, bu tür olayların

sebepleri arasında sayılabilir (Lotfi, 2020: 141). Yaşlıların, bu tür durumlarla karşılaş-tığında ne yapacaklarına dair bilgi eksikliği, ihmal ve istismar eylemlerinin devamlı-lığını sağlamaktadır. Bu konuyla ilişkili olarak Kalaycı ve diğerlerinin (2016) yaşlıların ihmal ve istismar algılarını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği bir araştırma bulunmaktadır. Bu çalışma, 297'si kadın ve 203'ü erkek olmak üzere toplam 500 kişi üzerinde yürütülmüştür. Yaşlı bireyler, fiziksel eylemlerin sonucunda ortaya çıkan şid-deti ve ekonomik boyutuyla gerçekleşen durumları istismar olarak tanımlamışlardır. Bu tür durumların aile içinde yaşandığı ve yaşlıların genellikle ailelerini şikayet et-mediği, en yaygın istismar biçiminin ekonomik istismar olduğu sonucuna varılmıştır. Yaşlıların aile içerisinde ihmal ve istismara maruz kalmasının bir nedeni ise bakım veren kişilerde bakım yükünün olmasıdır. Özellikle bakım verici olan kadınların sosyal yaşamlarından uzaklaşması ve psikolojik açıdan desteksiz bırakılması bir noktadan sonra aile içerisinde çözümlere sebep olmaktadır (Tanrıkulu, 2019: 10-11). Özel-likle de geçmişte kayınvalide gelin arasındaki ilişkinin yerini bakıma bırakmasıyla bu ilişki daha da farklılaşmaktadır. Bu kapsamda Aydemir (2021) konuyla ilgili olarak ka-yınvalidesine bakım veren gelinlerle çalışma gerçekleştirmiştir. Geçmişte kayınvali-desiyle çekişmeli olan gelinlerde bakım yükünün fazla olduğu ve bu gelinlerin bakım vermede isteksiz olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonucuna göre ise bu şekilde bir ilişki olduğu tespit edilen kayınvalidelerin aile tarafından daha sıklıkla istismar edildiğine dair bulgular elde edilmiştir.

Aile içerisinde veya herhangi bir kurumda gerçekleşen ihmal ve istismar vaka-larına karşı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yaşlılar kurum bakımına alınarak güvenliği sağlanmaktadır. Ancak yaşlıların korunmasına ilişkin olarak önle-yici herhangi bir uygulama bulunmamaktadır (Toraman vd., 2022). Yaşlıların ihmal ve istismara uğradığının tespit edilmesinde en büyük araç, sağlık kuruluşları ve adli tıp raporlarıdır. Ancak sağlık kuruluşları ve adli tıp ihmal ve istismarı genellikle olay gerçekleşikten sonra tespit edebilmektedir. Sağlık kuruluşları ihmal ve istismarı ön-lemede önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle sağlık çalışanlarının ihmal ve istismara karşı bilinçli olması önem taşımaktadır. Tan ve Sosyal (2020) tarafından sağlık çalışan-ları üzerinde araştırmanın sonucuna göre sağlık çalışanlarının %67,6'sı yaşlı istismarı vakasıyla karşılaşmadığını ifade etmiş, karşılaştığını söyleyenlerin ise %65'i vakayı sosyal hizmetlere bildirmediğini belirtmiştir. Bu durum sağlık çalışanlarını bilinçlen-dirme amaçlı çalışmaların önemini göstermektedir.

Türkiye'de yaşlı ihmal ve istismarı Sağlık Bakanlığı Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Ey-lem Planı ve Uygulama Programı'nın (2021-2026) konuları arasındadır. Konuyla ilgili hedefler yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesine ilişkin olarak toplumsal bilinçlenme-nin sağlanması, yaşlılık alanında çalışan profesyonellerin bu konuyla ilgili olarak me-zuniyet öncesi ve sonrasında farkındalık çalışmalarının yapılması, ihmal istismar ve

şiddete uğrayan yaşlıların korunmasını sağlayacak sağlık sistemleri uygulamalarının hayata geçirilmesidir (Sağlık Bakanlığı, 2021: 77). Bu konuda yenilikçi uygulamaların da dahil edildiği daha somut adımlar atılmalıdır. Dünyadaki uygulama örneklerine bakıldığında ise İngiltere’de yaşlılara yönelik faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu olan AgeUK tarafından yaşlının ihmal ve istismardan korunmasına yönelik kurulan “ihmal ve istismar hattı” kurulmuştur (AgeUK, 2022: 24-25). Benzer uygulama ABD’nin birçok eyaletinde görülmektedir (Health and Human Services, 2023). Benzer bir uygulamanın Türkiye’de de gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır. Alo 183 hattının yaşlı ihmal ve istismarını önleme ve tespit etme konusunda ne kadar etkili olduğu incelenmeli ve gerekli görülürse yaşlı ihmal ve istismarına yönelik özel bir hat kurulması gündeme alınmalıdır.

Ülkemizde başta çocuklar ve kadınlar gibi kırılgan grupların şiddet, ihmal ve istismar durumlarının tespitinin yapılması amacıyla Adli Görüşme Odaları (AGO) bulunmaktadır (Sarıcı ve Coşkun, 2020: 5). Adli Görüşme Odaları ilk hizmet verdiği dönemlerde çocuklar için bir hizmet modeli olarak geliştirilmişken 2017 yılında şiddet mağduru olan yetişkinlerin de bu hizmet modelinden yararlanması sağlanmıştır (Şamar & Urhan, 2020: 936). Adli Görüşme Odaları yaşanabilecek mağduriyetlerin giderilmesi hususunda görüşmelerin yapılması ve ihtiyaç tespiti için önemli yer tutmaktadır. Bu durumun yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesi, tespit edilmesi amacıyla kullanılması yerinde olacaktır. Alanında uzman kişilerce gerçekleştirilecek bu görüşmeler neticesinde yaşlının iyilik halinin korunması konusunda faydalı olacaktır (Sütçü, 2023: 165-166). Ancak Adli Görüşme Odalarının kanuni zemine oturtulması ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır (Şamar & Urhan, 2020: 936). Yaşlıların örselenmemesi ve korunması amacıyla bu hizmet modelinin geliştirilmesi, sağlam zemin üzerine oturtulması önem taşımaktadır.

♦ 2.4. Yaşlılık ve Sosyal Politikalar

Raporun bu başlığında sosyal politikalar bağlamında dünyada ve ülkemizde aile içerisinde saygın bir konuma sahip olan yaşlı vatandaşlara yönelik düzenlenen emeklilik sistemleri ve sağlanan çalışma koşulları detaylı bir şekilde incelenecektir.

♦ 2.4.1. Emeklilik Sistemleri

Bu bölümde emeklilik sistemleri kapsamında dünyada ve ülkemizde uygulanan politikalar incelenecektir. Yaşlı bireyler için belirlenen politikalar, dolaylı bir şekilde ailelerinin de refahını sağlamaya yönelik önemli uygulamaları kapsamaktadır. Dün-

ya geneline bakıldığında çoğu yaşlı bireyin, emeklilik güvencesinin bulunmadığı ve uygulanan hizmetlerden yararlanamadığı için çeşitli zorluklar yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Sahra Altı Afrika'da yaşayan yaşlı bireylerin yaklaşık %16,9'u belirli bir düzeyde gelir güvencesi sağlayacak bir yaşlılık aylığı almaktadır (ILO, 2014: 14). Aynı zamanda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan bir raporda emekli aylığı alan yaşlı oranları; Orta Doğu ülkelerinde %29,5, Kuzey Afrika'da %36,7, Asya ve Pasifik ülkelerinde %47,0 (Çin'den elde edilen oranlar çıkarıldığında %32,4) ve Latin Amerika'da %56,1 olarak kaydedilmiştir.

Emeklilik politikaları, aile bireylerini öncelikle maddi açıdan etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıksa da psikolojik ve sosyolojik açıdan da önemli etkileri bulunmaktadır. Emekli olan bireyler hayatlarında yeni bir döneme geçiş yaptıklarından dolayı bu sürece ayak uydurmaya çalışırken derinden sarsılabilmektedir. Emekli olan bireylerin karşı karşıya kaldığı bu zorlu süreç, kişinin yakınında bulunan aile bireylerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla hükümetler tarafından uygulanan emeklilik politikaları, emeklilik döneminin tüm aile bireyleri açısından sağlıklı bir şekilde atlatılmasına katkı sağlamaktadır.

Sosyal güvenlik, toplumun huzurunun ve esenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi amacıyla yürütülen kamu politikalarını kapsadığı için sosyal politikanın temelinde var olan bir kavramdır (Erdoğan, 2022). Son dönemlerde boşanma oranlarının artması, sosyal risklerin değişmesi, tek çocuklu aile sayısının çoğalması, geniş aile kavramından çekirdek aile kavramına geçilmesi ve çalışan kadın oranının artış göstermesi sosyal güvenlik harcamalarının da değişmesine neden olan önemli gelişmelerdir (Karabayar, 2019). Dolayısıyla aile kurumunda meydana gelen bu değişimler, toplumun refahını sağlamak amacıyla alınan kararların ve yürütülen hizmetlerin devamlı olarak değişmesini mecbur kılmaktadır.

Toplumu meydana getiren; engelliler, yaşlılar, işçiler, eski hükümlüler, memurlar ve göçmenler gibi bazı grupların sosyal güvenlik kapsamı içerisine katılması son derece önem arz etmektedir (Erdoğan, 2022). Örneğin, 2060 yılına kadar Avrupa Birliği'nde bulunan 27 ülkede emekli maaşlarına yapılan kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) yaklaşık %12,8'e ulaşacağı düşünülmektedir (Sarica, 2019). Bu açıdan yaşlı vatandaşlara yönelik gerçekleştirilen uygulamaların devletin sosyal güvenlik harcamalarında kilit bir rolü olduğu söylenebilir. Hükümetler hem yaşlıların hem de onların ailelerinin gelir güvencesini temin etmek adına çeşitli emeklilik sistemleri uygulamaya koymaktadır. Günümüzde emeklilik sistemlerinin modern bir toplumun refah devleti olma yolunda önemli bir bileşeni olduğu belirtilmektedir. Bireylere ve ailelerine çalışma hayatları bittikten sonraki evrede bile iyi bir hayat standardı sunmak ve toplumdaki yoksulluğu önlemek emeklilik sistemlerinin ana hedefleri arasındadır (Lee vd., 2022: 89). Bu bağlamda modern refah devletleri, yaşlılık

politikalarına ayrı bir özen göstermesi ve uygulanan hizmetlerin (sağlık, bakım, ulaşım vb.) tüm vatandaşlarını kapsamıyla ön plana çıkmaktadır.

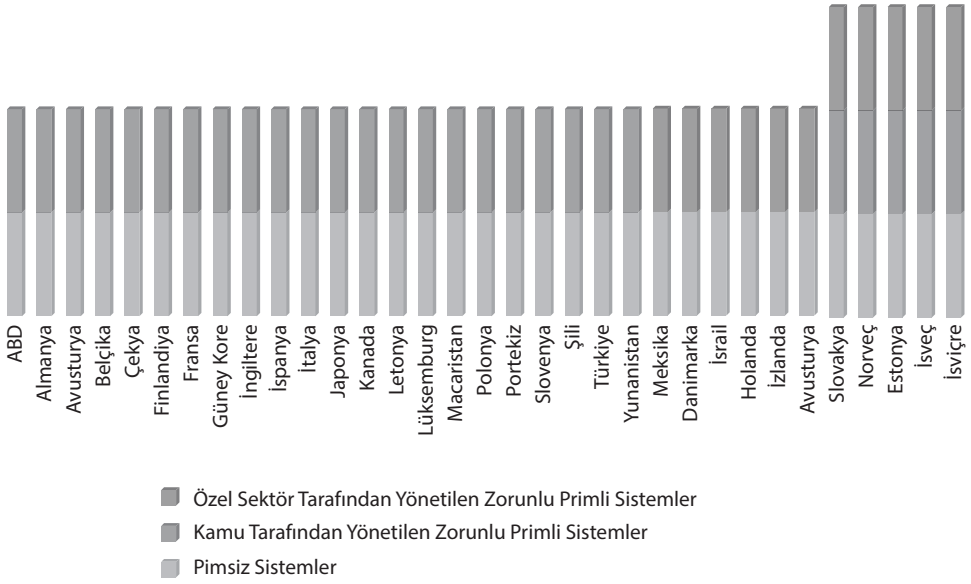
Greller ve Richtermeyer (2006), bir araştırmada yaşlıların iş hayatındaki verimliliğinin azalmasında sosyal ağların etkisinin yaş faktöründen daha etkili olabileceğini ve emeklilik kararında ailenin önemli bir rol oynayabileceğini belirtmektedir. Bazı araştırmalar emekli olmanın, çalışan eşlerin ortak kararı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun nedeni ise eşlerin birlikte vakit geçirme isteğine bağlanmaktadır. Diğer yandan Avrupa’da kadınlar emeklilik zamanını eşlerinin emeklilik planına göre ayarlama eğilimindeyken, erkekler eşlerinden daha bağımsız bir şekilde emekliliklerini planlama eğilimindedir (Riedel vd., 2015). Örneğin Hospido ve Zamarro (2014) tarafından Avrupa’da Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması verilerini kullanarak yapılan bir araştırmada emekli olan erkeklerin eşlerinin de çalışma hayatını bırakma oranlarının %21 arttığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada erkekler için eşlerinin emekli olma durumunun onların emeklilik kararını vermesinde etkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Yine de Avrupa’da yapılan çalışmalar genellikle emekliliğin ortak hanehalkı kararı olduğunu göstermektedir (Riedel vd., 2015). Bu nedenle emeklilik, bireylerin ailelerinden bağımsız olarak aldıkları bir karar değildir. Uygulanan emeklilik sistemleri de yalnızca yaşlı vatandaşların refahına değil, onların ailelerinin ve dolaylı yoldan toplumun refahına odaklanmalıdır.

Emeklilik sistemlerinin Dünya genelindeki tarihine kısaca bakacak olursak, emekliliğin Avrupa’da 19. yüzyılın sonlarında sanayileşmeden hemen sonra işçilerin sosyal risklerine karşı politik bir yanıt olarak ortaya çıktığını görürüz (Béland vd., 2021: 492-506). Sanayileşme öncesinde Avrupa’da görülen “Ölene veya daha fazla çalışamayacak duruma gelinceye kadar çalış” anlayışı, Alman devlet adamı Bismarck’ın emeklilik maaşı uygulamasından sonra zamanla terk edilmiş ve Bismarck’ın sistemi Avrupa ve Amerika gibi ülkelere hızla yayılmıştır (Sığın, 2016). Ülkemizde modern manada oluşturulan emeklilik sistemleri, 1946 yılında İşçi Sigortaları Kurumu’nun kurulmasıyla düzenlenmeye başlamıştır. İlerleyen zamanlarda memur, çiftçi, esnaf gibi gruplara yönelik kamu sosyal sigorta sistemleri uygulamaya konulmuştur (Sarıca, 2019). 5510 sayılı kanun uyarınca sigorta kolları “kısa vadeli sigortalar” ve uzun vadeli sigortalar” şeklinde ayrılmıştır. Yaşlılık ve ölüm sigortaları ise uzun vadeli sigorta kolları kapsamında değerlendirilmektedir (ASHB, 2021: 23).

Emeklilik sistemlerinin yapısı ve işleyişi ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin refah devletlerinde iki tür kamu emekliliği uygulanmaktadır: Bismarck ve Beveridge modeli. Bismarckçı sistemlerde genelde sosyal harcamalarının yarısından fazlası emekli maaşlarına ayrılırken, Beveridge modeli uygulayan ülkelerde sosyal harcamaların üçte biri emekli maaşlarına ayrılmaktadır. Ülkemizde sosyal koruma harcamalarının neredeyse yarısı emeklilik/yaşlılık odaklı gerçekleşmektedir. Ayrıca

TÜİK tarafından yayınlanan son işgücü istatistiklerine göre, dört çalışanın bir emekliyi finanse etme prensibinden 1.93 oranıyla beraber gittikçe uzaklaşmaya devam edildiği dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2022). Bu gelecek projeksiyonu açısından hem aktif hem de yaşlı nüfusun sahip olduğu hayat standartlarında ciddi düşüşler olacağını ifade etmektedir. Böyle bir durumda emekli olan bireyler bedenen yıpratıcı bir işe girmek zorunda kalırken, aktif çalışma çağındaki bireyler genellikle çok düşük ücretlerde çalışmaktadır. Dolayısıyla yeterince emeklinin finanse edilemediği bir sistemde her yaşta vatandaş açısından ciddi problemler oluşmakta ve aile kurumu doğrudan olumsuz etkilenmektedir. Asya ve Afrika ülkelerinde ise çok daha kısıtlı emeklilik sigortası uygulamaları mevcuttur. Bu ülkelerde polis memurları, askeri personel, memurlar ve devlete ait kurumlarda çalışanlar için düzenlenen emeklilik sistemlerinin ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır (Béland vd., 2021: 492-506).

Bireylerin kamu emeklilik sistemleri veya diğer sistemlere karşı duyduğu güven de ülkenin şartlarına göre değişebilmektedir. Bazı ülkelerde vatandaşlar, kamu emeklilik sistemine daha çok güvenebilmektedir; bazı ülkelerde ise kamu emeklilik maaşları o kadar düşüktür ki vatandaşların asgari geçim masraflarını bile zor karşılamaktadır (Lee vd., 2022: 89). Örneğin, İngiliz emeklilik sistemleri temel kamu emeklilik yapısı özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Ancak diğer kamu emeklilik sistemlerinde de olduğu gibi emekli maaşları asgari yaşam standartlarını devam ettirebilmek için çok yetersizdir (Taşçı, 2010). Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde genellikle emeklilik tasarruf sistemlerinin sağlanması noktasında ciddi sorunlar meydana gelmektedir. Bu sebeple birçok yaşlı vatandaş, çalışamaz bir duruma geldiği zaman yaşam standardında ciddi düşüş yaşamaktadırlar (Holzmann vd., 2008). Böyle ülkelerde kamu emeklilik sistemlerinden yararlanan yaşlıların diğer önemli hizmetlere de erişiminin daha rahat olduğu anlaşılmaktadır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde kamu emeklilik sistemlerinden yararlanamayan yaşlılar ve onların aileleri, çok boyutlu olan tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, kamu emeklisi olan bireyler ve aileleri sağlık hizmetlerinden rahat bir şekilde faydalanırken, kayıt dışı sektörlerde çalışan yaşlı bireyler ve aileleri için bunu söylemek pek mümkün değildir.

Tablo 1: (Sarica 2019:481) kaynağından aynı şekilde alınmıştır.

Grafikte OECD ülkelerinde uygulanan emeklilik sistemleri sınıflandırılmıştır. Ülkemizde diğer birçok ülkede olduğu gibi kamu tarafından yönetilen zorunlu primli sistemlerinin ve primsiz sistemlerin uygulandığı göze çarpmaktadır.

Emeklilikle ilgili uygulamaların bir ülkede yaşayan bütün vatandaşları kapsayacak şekilde çeşitlendirilerek düzenlenmesi bireyler ve aileler için son derece önemlidir. Buna örnek gösterilecek ülkelerden birisi cömert sosyal yardımları ile ön plana çıkan Almanya'dır. Almanya, OECD verilerine göre Japonya'dan sonra en fazla yaşlı bağımlılık oranına sahip ülkelerden birisidir. Almanya, yaşlı nüfusunun hızla artış göstermesi ve kaynaklarının yetersiz kalması endişesi üzerine emeklilik sistemlerinde önemli değişikliklere başvurmuştur. Almanya'da temel olarak beş emeklilik şartı karşımıza çıkmaktadır: Yaş dolayısıyla emeklilik, uzun süreli sigortalılar için emeklilik, %50 işgücü kaybı belgesine göre ağır engellilerin kesintisiz emeklilik aylığı, işsizlik ve yaş dolayısıyla kısmi süreli çalışanlar için emeklilik ve kadınlarda emeklilik (Can, 2022). Çin emeklilik sistemleri de çok katmanlı olan yapısıyla beraber evrenseli kapsama yolunda ilerleyen bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Çin'de 2015 yılına kadar temelde bu dört program uygulanmaktaydı: Temel Yaşlılık Sigortası (BOAI), Kamu Çalışan Emekliliği (KEP), Kent Yerleşik Emeklilik Maaşı (URP), Yeni Kırsal Yerleşik Emekli Maaşı (NRP). 2015 yılında ise ilk iki ve son iki program birleştirilerek tek tip program haline gelmiştir (Fang & Feng, 2018).

Almanya’da orta ve alt sınıfta yer alan yaşlılar için farklı hizmet modelleri tasarlanmıştır. Örneğin, Almanya’da 55 yaş ve üstünde olan kişiler, “Blok Model” diye tanımlanan bir modelde işverenle dört yıllık bir anlaşma yaparak kısmi emeklilik hakkından faydalanabilmektedir. Bu kişiler iki sene tam zamanlı çalışarak yarı zamanlı ücreti aldıktan sonra kalan iki senede çalışmadan ücretlerini almaya devam edebilmektedir (Can, 2022). Almanya’da gündemde olan diğer bir uygulama ise “Riester Emeklilik Sistemi” olarak adlandırılmaktadır. Bu emeklilik sisteminin amacı ilerleyen zamanlarda emeklilik aylıklarında yapılacak olan kesintilerin önüne geçmektir. Genel olarak orta ve düşük gelirli aileler bu sisteme geçiş yapmaktadır. Bunun sebebi, çeşitli vergi iadeleri, doğan her çocuk başına ayrı olarak belirlenen çocuk ödenekleri ve Konut Riester uygulamalarıyla beraber tedbirlerin vatandaşlara güven vermesidir. Üstelik çocuk ödenekleri, Alman vatandaşlarını çocuk sahibi olmaya da teşvik etmektedir. Dolayısıyla bu sistem, doğrudan aileyi etkileyerek Almanya’da genç nüfus oranlarının azalmasına yönelik alınan bir tedbirdir (Duman, 2014). Buradan anlaşıldığı üzere, uygulanan sosyal politikalar yalnızca kısa vadede yaşlı vatandaşların refahına yönelik değil; uzun vadede aile kurumunun güçlendirilmesi ve devamının sürdürülebilmesine yönelik alınan kritik kararları kapsamaktadır.

İtalya’da her dört kişiden birinin 65 yaşın üzerinde olduğu ve “yaş bağımlılık oranı”nın %56,69 olduğu anlaşılmaktadır (Lee vd., 2022: 92). Bu ülkede sosyal politika kapsamında en etkin faaliyet gösteren emeklilik/yaşlılık politikaları şu üç şekilde uygulanmaktadır: Sosyal emeklilik, sosyal yardımlar ve asgari emekli maaşı. Bu hizmetlerden yararlanan yaşlıların büyük çoğunluğunun gelir düzeyi yoksulluk sınırı altındadır. Dolayısıyla İtalya’da yaşlı vatandaşları sosyo-ekonomik risklere karşı koruma görevi öncelikli olarak aile ve akraba çevresine düşmektedir. (Taşçı, 2010).

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde yaklaşık yaşlıların %70’i akrabalarından gayri resmi (ücretsiz) yardım almaktadır. Yani çoğu insan, ailelerinden bağımsız yaşayamayan yaşlanan akrabalarına bakma sorumluluğu olduğuna inanmaktadır. Ayrıca Almanya ve Fransa bireylerin yaşlanan ebeveynlerinden sorumlu olmalarını gerektiren yasalar da vardır (Swartz, 2013). Örneğin, Almanya’da “aile, bakım ve kariyerin uyumluluğuna dair yasa” kapsamında ihtiyaç duyan yakın akrabalarına yönelik bakım desteği verebilmeleri için çalışan bireylere alamadıkları maaşlarının telafisi adına bakım destek ödeneği verilmektedir (Uyanık & Başyigit, 2018). Avrupa’nın güneyinde yer alan Portekiz, İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde de aile, yaşlı insanlar için birincil bakıcıdır ve kamu destekleri son çare olarak görülür. (Swartz, 2013). Çin’de de son zamanlarda aile kurumunu etkileyen farklı uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Buna verilecek en iyi örnek, yaşlılara yönelik uygulanan Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık) Yasasıdır. Geleneksel aile modeline dönmeyi amaçlayan bu uygulamaya göre bireyler yaşlanan anne ve babalarına bak-

ma sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Bu yasaya uymayan bireylere çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır (Balun, 2021).

Yoksul yaşlılar ve aileleri için ülkelerin farklı uygulama arayışları devam etmektedir. Örneğin, Peru emeklilik sistemlerinde primli emekli maaşına erişimi bulunmayan sosyo-ekonomik düzeyi düşük yaşlılar için primsiz olarak uygulanan Pensión 65 programını düzenlemiştir. 2011 yılında başlatılan bu program, aşırı yoksulluk içinde yaşayan yaşlılar ve ailelerine sabit bir gelir yardımı sağlamaktadır (OECD, 2019). Bir diğer örnek olan Gana'da yapılan nüfus sayımlarına göre 1960 ve 2010 yılları arasında yaşlı sayısının yedi kattan fazla artış gösterdiği ortaya konulmuştur. Bununla bağlantılı olarak Gana'da kamu politikalarının kapsamı sınırlı olduğu için yaşlı nüfusun önemli bir bölümü, yaşlıları korumak için azalan aile desteği karşısında herhangi bir yardım almadan yaşamaya devam etmektedir. Yaşlı nüfusun en yoksul kesimi için yoksulluğun azaltılması amacıyla tasarlanan Yoksulluğa Karşı Geçim Kaynaklarının Güçlendirilmesi (LEAP) programı uygulanmaktadır. Bu program, ailelerin bakmakla yükümlü olduğu çocuk ya da yaşlıya sahip hanelere düzenli olarak verilen bir nakit desteğidir. Ne yazık ki bu programın yoksullukla mücadele etme açısından sağladığı fonlar çok yetersiz kalmaktadır (Kpessa-Whyte & Tsekpo, 2020).

♦ 2.4.2. Yaşlılıkta Çalışma Şartları

Geçmişte geniş aile içerisinde saygın bir konuma sahip olan yaşlılar, bugün değişen aile yapısı ve günümüzün getirdiği zor yaşam koşulları neticesinde yalnız yaşamaya mahkum bırakılmaktadır (Doğmuş & Yıldırım, 2021). Diğer yandan uzayan yaşam süresi ve azalan doğum oranları, yaşlı bağımlılık oranlarını giderek artırarak etkilerini tüm ülkelerde derinden hissettirmektedir (Okan & Cam, 2022). Yaşlı nüfusun hızla artış göstermesi, yaşlı işgücü oranlarının da yükselmesine sebebiyet vermektedir. Gelecek elli yıl içerisinde Afrika'nın bazı bölgeleri dışında yer alan tüm ülkelerin işgücü piyasalarında çalışan yaşlı oranında ciddi bir artış gözlemlenebileceği belirtilmektedir (Kol & Topgül, 2022). Avrupa tahmin verilerine göre, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri genelinde 2060 yılına kadar 65 yaş ve üstü nüfusun ikiye katlanacağı; 15-64 yaş arası nüfusun ise %14 oranında azalacağı bildirilmektedir (Sarica, 2019).

Yaşlılara yönelik gerçekleştirilen politikaların birincil amacı yaşlı yoksulluğunu önlemeye yöneliktir. *Yaşlı yoksulluğu kavramı, belli bir yaşın üstündeki yaşlı nüfusta görülen yoksulluğu içermektedir.* Yaşlı nüfusu belirlemek için yapılan yaş sınıflandırmalarında ortak bir görüş olmasa da gelişmiş ülkelerde 65 yaş üzeri olan nüfus yaşlı kabul edilirken, bazı çalışmalarda 60 yaş üzeri bireylerin yaşlı nüfusu oluşturduğu kabul edilmektedir. Geçmişte bakıldığında özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında

Avrupa’da yaşlı yoksulluğunu önlemek adına uygulamaya konulan emeklilik politikalarından başarılı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Günümüzde ise işgücü piyasasındaki gelişmeler ve bazı politika reformları nedeniyle yaşlı bireylerde yoksulluk oranlarının giderek artış gösterdiği anlaşılmaktadır (ILO, 2014: 24). Son verilere göre ülkemizde yaşlılar için uygulanan primli ve primsiz sistemler mevcut olmakla birlikte Avrupa Birliği ülkeleri ile ülkemiz kıyaslandığında yaşlı yoksulluğu oranının daha yüksek seviyede seyrettiği bildirilmektedir. Ülkemizde 50-64 yaş grubunda görülen yaşlı yoksulluk oranları ise Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığı zaman daha düşük düzeydedir. Bunun yanında yaşlı yoksulluğunu azaltmak amacıyla yaşlı bireylere yapılan aylık ödemelerin ülkemizle karşılaştırıldığında Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Sarica, 2019).

Yasal emeklilik /emeklilik yaşları sosyal yardım sistemlerinde yer alan mali teşviklere bağlı olduğundan ülkeler erken emekli olma teşviklerini azaltmaya yönelik politikalar getirmektedir (Chan, & Yip 2019). Bu hem devlet hem de yaşlı vatandaşlar tarafından yaşlılıkla beraber gelen maddi sorunlara karşı bir çözüm yolu olarak kabul edilmektedir. Özellikle emekli maaşlarının asgari geçim standartlarını bile karşılamadaki yetersizliği ve yaşlıların boş zaman değerlendirmesinde yaşadığı güçlükler, onların yeni iş arayışlarına girmesine neden olmaktadır. Bazı ülkelerde yaşlıların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik destekleyici adımlar atılsa da çoğu ülkede çalışma şartlarının zorluğu hala önemli bir gündem konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Yaşlı işgücü” kavramı, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’na (OECD) göre işgücüne katılım oranında düşüşün başladığı 50 yaş ve üzeri bireyleri tanımlanmak için kullanılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 162 nolu “Yaşlı İşçiler Sözleşmesi”nde ise yaşlı işçiler *“ilerleyen yaşı dolayısıyla iş bulmada zorlukla karşılaşan kişiler”* olarak tanımlanmıştır. 1958 yılında Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi’nin onaylanması ile yaşlı çalışanlara yönelik tedbirler alınmaya devam etmiştir (Okan ve Cam, 2022). Amerika’da 1967 yılında “İstihdamda Yaş Ayrımcılığı Yasası” ile çalışma hayatında 40 yaş ve üzerinde olan bireylere yönelik ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. 2016 yılında Avrupa Yaşlılar ve Emekliler Federasyonu (FERPA), “Avrupa’da Yaşlılar ve Emeklilerin Hakları Şartı” belgesi yayımlamıştır. Belgede yaşlılara yönelik şu üç temel hak belirtilmiştir: İtibar hakkı, iyilik hakkı ve güvenlik hakkı (Özmete, 2022:31,36). Dünya Sağlık Örgütü, yaş ayrımcılığının işletmeler ve bireyler üzerindeki etkilerini araştırmak ve politika yapıcılara bilgi sağlamak amacıyla “Yaş Ayrımcılığıyla Mücadele Küresel Kampanyası” yürütmeye hazırlanmaktadır (UNECE, 2019). Ayrıca Avrupa 2020 Stratejisi, yaşlanma ile gelen istihdam zorluklarına karşı politika önerileri sunmaktadır (Okan & Cam, 2022).

Yapılan araştırmalarda Türkiye’de ve OECD ülkelerinde 65 yaş ve üzerindeki bireyler artış eğilimindeyken, aktif yaş grubunun azalış eğiliminde olduğu belirtil-

mektedir (Erdoğmuş, 2022). Dolayısıyla yaşlı işçi sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Örneğin, yaşlı işsizlik oranı, 2011 ve 2021 yılları arasında OECD ülkelerinin ortalama verilerine göre 55-64 yaş aralığı için %6,4'ten %5,2'ye düşerken; yaşlı istihdam oranı, 50-74 yaş aralığında % 46,3'ten 51,8'e yükselmiştir. Aynı verilerde ise Türkiye'nin yaşlı istihdam oranının %31,8'den %32,6'ya yükseldiği görülmektedir.⁵⁷ Ülkemizde, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 55-64 yaş grubunda istihdam oranı artmıştır. Ayrıca ülkemizde 4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. Maddesinde dil, din, cinsiyet ve engellilik gibi sebeplerden dolayı iş ilişkilerinde ayırım yapılamayacağı belirtilmektedir. Yaşlıların istihdamını desteklemek ve devam ettirebilmek adına 2011 ve 2020 yılları arasında İŞKUR tarafından 50+ yaş grubu olan 412.169 kişinin istihdamı gerçekleştirilmiş, 2021 Ağustos sonunda 41.348 kişinin işe girmesine yardımcı olunmuştur (ASHB, 2021: 21-27). Bu hem yaşlıların hem de yaşlıların ailesinin finansal olarak desteklenmelerine olanak sağlamıştır.

11. Kalkınma Planı'na göre yaşlıların ekonomik ve sosyal hayata aktif bir şekilde katılım sağlayabilmesi için hedeflenen politika ve tedbirler arasında şu maddeler yer almaktadır:

- Yaşlıların hayat boyu öğrenme imkânlarına erişiminin kolaylaştırılması,
- Yaşlıların belirli şartlarda çalışma hayatında kalabilmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi,
- Kırsal alanda yoksullukla mücadeleye yönelik faaliyetlerde engelli, yoksul ve yaşlı fertlerin yaşadığı hanelere öncelik verilmesi (ASHB, 2021: 24).
- Yaşlanma Vizyon Belgesinde istihdam imkânlarının geliştirilmesi ve emekliliğe uyum çalışmalarının yürütülmesine yönelik belirlenen hedefler şu şekildedir:
- Girişimcilik imkânlarının güçlendirilmesi Yaşlı bireylerin mesleki becerilerinin güncel ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi ve uyumlaştırılması,
- Çalışma hayatında yaş ayrımcılığın önlenmesine yönelik çalışmalar yapılması,
- Mesleki danışmanlık ve işe yönlendirme hizmetlerinin geliştirilmesi,
- Çalışma şartlarının yaş dostu bir anlayışla uyumlaştırılması,
- Emekliliğe uyum çalışmalarının yürütülmesi (Yaşlanma Vizyon Belgesi: 35).

Emeklilik ile ilgili olarak tüm hükümetlerin ortak politika önerileri arasında emeklilik yaşının yükseltilmesi yer almaktadır. Örneğin, 62 yaşında emekli maaşı alabilen İsveç vatandaşları yasal olarak 68 yaşına kadar çalışabilmektedir (Özmete, 2022: 34). Singapur'da da Emeklilik ve Yeniden İstihdam Yasası'na göre yasal emeklilik yaşı 62

⁵⁷ <https://www.oecd.org/employment/ageingandemploymentpolicies.htm>

olarak belirlenmiştir fakat işverenlerin 62 yaşına giren uygun çalışanlara 67 yaşına kadar yeniden istihdam teklif etmesi gerekmektedir (Chan & Yip, 2019). OECD ülkelerinde genellikle emeklilik yaşı 60-67 aralığında değişiklik göstermektedir. Norveç, İzlanda ve Almanya’da en yüksek emeklilik yaşı (67) olarak kaydedilmektedir (Doğmuş & Yıldırım, 2021). Ülkemizde ise *“1999 yılı reformu ile beraber kadın ve erkeklerde emeklilik yaşları sırasıyla 58 ve 60 olarak belirlenmiş, ancak 1999 yılı öncesi çalışması olanlar için emeklilik yaşları kademeli olarak yükseltilmiştir. 2008 yılı reformu ile beraber kadın ve erkeklerde emeklilik yaşları 2048’de 65 olacak şekilde 2036 yılından itibaren kademeli olarak artırılmıştır.”* (Sarica, 2019). Bu uygulamalar genellikle düşük emeklilik yaşları sebebiyle emeklilik sisteminin karşılaşılabileceği mali sorunlara yönelik alınan bir tedbirdir. Fang ve Zhang (2018), Çin’de yaşlıların üretkenliğinin gençlerin üretkenliğinin gerisinde kalması ve işverenlerin yaşlı işçileri çalıştırmak istememeleri gibi nedenlerden dolayı bu tedbir uygulamasını sorgulamaktadır. Fang ve Zhang (2018), emeklilik yaşının yükseltilmesine dair reformu uygulamadan önce yaşlılara yönelik kapsamlı işgücü eğitimleri verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (aktaran Fang & Feng, 2018).

Japonya, hızla yaşlanan ülkelerin en başında yer almaktadır. Bu sebeple Japon şirketleri yaşlı işçi alımı konusunda oldukça deneyim kazanmış ve yaşlıların işgücüne katılımını artırmak için örnek kamu politikaları geliştirmiştir. Japonya’da 2016 yılında 55-59 yaş arası vatandaşların %89,7’si ve 60-64 yaş arası vatandaşların ise %72,7’si işgücünde kalmıştır. Yaşlı işçilerin %71,9’u 60 yaşından sonra çalışmaya devam etmek istediğini ve %28,9’u gücü yettiğince çalışmak istediğini ifade etmiştir (Martine & Jaussaud, 2018). Japonya’da 2007 yılında yaş ayrımcılığını yasaklamak için İstihdam Tedbir Yasasını çıkarmıştır. Aynı zamanda 2004 yılında Yaşlı Kişilerin İstihdamında İstikrar Sağlanmasına Dair Kanun kapsamında işverenlerin şu üç önlemden birini almasını zorunlu tutmuştur:

- Emeklilik yaşının kaldırılması
- Emeklilik yaşını en az 65’e çıkarmak
- Sürekli bir istihdam sistemi getirerek 65 yaşına kadar istihdamı güvence altına alacak önlemler almak (Chan & Yip, 2019).

ABD’de Senior Community Service İstihdam Programı, 55 yaş ve üzerindeki düşük gelirli işsizlere istihdam sağlamaktadır. Ayrıca 2.500’den fazla Amerikan İş Merkezinden oluşan bir ağ, yaşlı işçiler ile işverenler arasında bağlantı kurmaktadır. Kore’de 2013 yılında kurulan İş Umud Merkezleri ise orta yaşlı ve daha yaşlı işçilere yeniden istihdam hizmetleri sağlamaktadır. Kore’de, yaşlı istihdamını artırmak amacıyla Yeni İşyeri Uyum Desteği uygulamaya konulmuş ve İş Umud Merkezleri açılmıştır. Singapur’da, Kariyer Ortası Gelişmiş Sübvansiyonu uygulaması, 40 yaş ve üzerin-

de olan bireylerin hem becerilerini geliştirmek hem de yeni beceriler kazandırmak amacıyla seçilen bazı kursların kurs ücretlerinin %90'ına kadar sübvansiyon sağlanmaktadır (Chan & Yip, 2019). Polonya'da "Birlikte Aktif 45+" programı başlatılarak 120 kişinin iş arama süreci desteklenmiştir. Projede, katılımcılar bilgisayar becerisi kazanmalarının yanında stres yönetimi ve kişisel gelişim gibi bazı eğitimler de alarak sosyal yönlerini geliştirebilmişlerdir. Proje sonunda yirmi dokuz katılımcı iş bulmayı, dokuz katılımcı staja kaydolmayı, iki katılımcı ise serbest meslek sahibi olmayı başarmıştır (UNECE, 2019).

Yaşlı vatandaşların daha elverişli ortamlarda çalışabilmesi için yaşlı dostu işyerlerinin artırılması, yönetici ve planlayıcılar açısından önemli bir gündem konusudur. Dünya'daki örneklerinden biri, Singapur'da Temmuz 2016'da başlatılan WorkPro programıdır. Bu program yaşlı dostu işyerlerinin artması amacıyla uygulamaya konulmuştur. Hükümetin bu uygulamasından sonra bazı kamu kurum/kuruluşları ve özel sektördeki firmalar da bunu uygulamıştır (Chan & Yip, 2019). İngiltere'de bir başka destekleyici hizmet olan Esnek Çalışma İsteme Hakkı, 2014 yılında iş, eğitim, bakım ve yaşamın dengelenebilmesi amacıyla 26 haftalık bir uygulama ile tüm çalışanları kapsamaktadır. Bu talep sayesinde bireyler kendilerine ve işlerine uygun bir çalışma düzeni oluşturabilmektedir (Uyanık & Başıyigit, 2018). Belçika, vatandaşlarına 55 yaşına geldikleri zaman otomatik olarak emekliliğe dair bilgilendirme yapmaktadır. Belçika'da bir diğer öne çıkan uygulama ise "50+ Klüpleri" vasıtasıyla 50 yaş ve üstünde iş arayanlar bireylere becerilerini geliştirme fırsatı sunmaktadır (Okan & Cam, 2022).

İş yerinde oluşan nesil farklılıkları, çalışanların iletişim kurmalarını olumsuz etkilemektedir. Yöneticiler, işyerinde örgütsel değerlerin ve bilginin nesiller boyunca devam edebilmesi için yaşlı çalışanlarının ve genç çalışanlarının beklenti ve deneyimlerinin farkında olmalıdır. (Urick, 2017). Kuşaklararası dayanışmayı artıracak programlar, iş yerlerinde yaş ayrımcılığını önlemek amacıyla oluşturulan uygulamaları kapsamaktadır. Örneğin, Moldova Cumhuriyeti'nde, 2018-2021 dönemi için Sağlık, Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından Yaşlı Dostu İşyerleri Konsepti geliştirilmiştir. Bu konseptte göre özellikle 65+ yaşında olan kıdemli uzmanlar tarafından mentorluk ve koçluk programları kapsamında genç çalışanlara bilgi aktarımı ve rehberlik yapılmaktadır. Bu uygulama hem genç çalışanlara yatırım yapmayı hem de yaşlı çalışanları desteklemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca konsept sayesinde yaşlı dostu iş yerlerinin oluşturulmasına dair kurallar yaygınlaştırılarak halkı bilgilendirme ve farkındalık kazandırma gibi yaşlı ayrımcılığını önlemeye yönelik bir dizi önlem alınmıştır (UNECE, 2019).

Emeklilik hazırlık eğitimleri genel olarak bireyler emekli olduktan sonra maddi planlama, sağlık, boş zaman değerlendirilmesi ve toplumsal hayatta değişen roller

gibi konularda seçim yapabilmelerini ve gerekli bilgileri edinebilmelerine yardımcı olan bir uygulamadır (Şen, 2015). Yaşlı çalışanların emekliliği ertelemeleri onlar için birçok açıdan önemli olabilmektedir fakat bunu yapabilmeleri için çalıştıkları şirket tarafından devamlılığı olan eğitim hizmetleri sunularak gelişmeleri desteklenmelidir (De Grip ve diğerleri, 2020). Emekliliğe hazırlık programları bazı ülkelerde yasal olarak zorunlu bir uygulama olabilmektedir. Bu eğitim programları genel olarak finansal konularla ilgili olsa da psikososyal ve fiziksel konulara da yer verilmektedir (Yıldırım, 2021). Bu uygulama Amerika'da zorunlu tutulduğu için büyük şirketlerin %77'si çalışan personeline bu gibi eğitimler verme eğilimindeyken, Almanya'da bu oran %30'dur. (Şen, 2015). Kore'de Yeni İşyeri Uyum Desteği, 2012 yılında 50 Yaş Üstü İşçiler için yeniden işe alınma stratejileri konusunda eğitim imkanları sunmaktadır. (Chan & Yip, 2019).

♦ 2.5. Kuşaklararası Dayanışma

Farklı nesiller algıladıkları benzerlikler ve farklılıklar sebebiyle kendilerini belirli bir nesle ait olarak sınıflandırmaktadır (Urick, 2017). Nesiller arası farklılıklar özellikle aile bireylerinin birbirlerini anlamalarını engellemekte ve aile içerisinde ciddi krizlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca evlilik oranlarının azalması, boşanma oranlarının artması, farklı aile tiplerinin oluşması ve çekirdek aile yapısına geçişle birlikte nesiller arasında kurulan ilişkiler üzerindeki baskı giderek artmaktadır. Bunun yanında kentleşme ve endüstrileşme gibi süreçler özellikle yaşlıların sosyal hayatlarını ve diğer hayat koşullarını değiştirmiştir (Özmete, 2017:1-2). Nesiller arası ilişkileri etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri, bireylerin yaşlılık döneminde yaşadığı biyolojik ve zihinsel kayıplardır. Yaşlılık döneminde gerçekleşen fiziksel ve zihinsel kayıplar, onların bağımsız bir şekilde yaşam aktivitelerini sürdürebilmelerini engellemekte ve çevrelerinden destek almaya mecbur bırakmaktadır. Bu durum, yaşlıların aile ve toplum içinde olumsuz tutumlarla karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamaktadır. Kuşaklararası dayanışmayı olumsuz etkileyen faktörler önceleri yalnızca mikro düzeyde (aile içinde) ele alınırken günümüzde makro düzeyde (toplum ve dünya açısından) incelenmektedir (Yıldırım, 2015). Nesiller arası ilişkilerin güçlendirilmesi, yaşlı bireylerin hem toplum hem de aile içerisinde yaşadıkları izole edilmişlik hissini önlemek ve uyum becerilerini geliştirmek açısından önemlidir. Bu alanda uygulanan politikaların daha çok yaşlı bireyler ile genç bireyler arasındaki iletişimi kuvvetlendirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Hükümetlerin nesiller arası farklılıklar nedeniyle aile kurumu içerisinde oluşabilecek problemleri çözüme kavuşturacak politikalar hayata geçirmesi hem bireysel hem de toplumsal anlamda büyük önem taşımaktadır.

Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planında (MIPAA) kuşaklararası dayanışmayı güçlendirebilmek amacıyla aşağıda belirtilen politika önerilerini sunmuştur:

- Tüm toplumu ilgilendiren bir konu olarak halk eğitimi yoluyla yaşlanma anlayışını teşvik etmek;
- Kuşaklararası dayanışmayı ve sosyal uyumu sağlamak için mevcut politikaları gözden geçirmek
- Toplumsal bir kaynak olarak yaşlılara odaklanarak nesiller arasında karşılıklı alışverişi teşvik etmeyi amaçlayan girişimler geliştirmek
- Yerel topluluklarda kuşaklar arası ayrımdan kaçınmak, kuşaklar arası ilişkileri sürdürmek ve geliştirmek için fırsatları en üst düzeye çıkarmak
- Aynı anda ebeveynlerine, kendi çocuklarına ve torunlarına bakmak zorunda olan insan neslinin özel durumunu göz önünde bulundurmak
- Toplumsal gelişme için kilit bir unsur olan nesiller arası karşılıklı desteği teşvik etmek ve güçlendirmek
- Farklı kültür ve ortamlarda aile yanında ikamet veya bağımsız yaşam dahil olmak üzere yaşlı insanlara yönelik farklı yaşam modellerinin avantaj ve dezavantajları üzerine araştırma başlatmak (Sánchez vd., 2010:139-140).

Günümüzde insan hayatının uzamasıyla birlikte birçok nesil birlikte yaşamaktadır. Nesillerin birbirini yakından tanımaları ve nesiller arası dayanışmanın sürdürülebilmesi için ülkemizde birçok proje hayata geçirilmiştir. Ulusal Yaşlanma Raporunda örnek verilen bazı projeler şu şekildedir:

a) Kuşaklararası Dayanışma Projesi: Bu sosyal sorumluluk projesi Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM) bünyesinde yürütülmektedir. Bu proje kapsamında gençler ve yaşlılar bir araya gelerek düzenlenen çeşitli etkinliklerde bilgilerini ve deneyimlerini birbirlerine aktarmaktadır.

b) Nesiller Buluşuyor Projesi: Bu proje 2017 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde uygulanmaya başlamıştır. Huzurevlerinde kalan yaşlılar ile korunma altındaki çocukların buluştuğu bu projede çocukların ve yaşlıların sosyal yaşama katılımları desteklenmektedir. "2020-2030 Yaşlanma Vizyon Belgesi" kapsamında "yaşlılar ve çocukları/torunları arasındaki iletişim ve kuşaklararası dayanışmayı desteklemek" için bu projenin devam etmesi planlanmaktadır.

c) Siz Küçükken Biz Büyürken Projesi: 2018 yılında ve Ege Üniversitesi 60+ Tazelenme Üniversitesi'nde bulunan yaşlılar lise öğrencileri ile bir araya gelerek birbirlerine kendi kuşaklarının oyunlarını öğretmişler. 9 ay boyunca süren bu projenin

28 Mayıs Dünya Oyun Günü'nde Kuşaklararası Oyun Şenlikleri yapılarak kapanışı gerçekleştirilmiştir.

d) Taze Yol Arkadaşım: Bu proje, Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü öğrencileri ile aynı üniversitenin 60+ Tazelenme Üniversitesi öğrencilerinin bir araya gelerek başlattığı bir eğitim ve öğretim girişimidir. Proje kapsamında genç ve yaşlı öğrenciler gerontolojik konular öğrenmekte ve bu öğrendikleri bilgileri birbirlerine aktarmaktadır.

e) Gençlerle Genç Yaş Al Projesi: Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca yürütülen Mersin Alzheimer Derneği tarafından "Gençlik Projeleri Destek Programı" kapsamında gerçekleştirilen bu projede Covid-19 nedeniyle yalnız kalan yaşlılar ile üniversite öğrencileri bir araya getirilmiştir. Proje nesiller arası ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Proje kapsamında yaşlı bireylerin gönüllülük hareketlerine katılması, sosyalleşme ihtiyaçlarının karşılanması, tecrübelerinin paylaşılması ve yeteneklerinin geliştirilmesi sağlanmıştır.

f) Gönül Komşusu Projesi: Bu proje kapsamında evde bakım gereksinimi duyan yaşlıların eğitim almış olan komşuları tarafından rehabilite edilmeleri sağlanmaktadır. Etimesgut Belediyesi, Etimesgut Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi ve Türkiye Evde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Derneği (EVSAD) iş birliği ile gerçekleştirilen bu projenin ilerleyen yıllarda yaygınlaştırılması planlanmaktadır (ASHB, 2021: 16).

Almanya'da kuşaklararası uyumu güçlendirebilmek ve yaşlı bireylerin izole edilmişlik problemi ile baş edebilmelerini sağlamak amacıyla "Çok Kuşaklı Ev" projesi uygulamaya koyulmuştur. Bu proje kapsamında yaklaşık 530 çok kuşaklı ev oluşturulmuştur. Bu proje kuşaklararası ilişkileri güçlendirmek, yaşlı bireylerin sivil toplum kuruluşlarında yer almalarını teşvik etmek ve yaşlıların sosyal katılımını desteklemek açısından önemli bir uygulama örneği sunmaktadır (Can, 2022). Konut Programları kapsamında, ABD'de düşük maliyetli barınma sağlayan yerleşim merkezi projesi örnek verilebilir. Bu yerleşim merkezinde haftada en az altı saat gönüllülük yapan koruyucu aileler ve düşük gelirli yaşlılar bulunmaktadır. Yaşlı bireylerin gönüllülük görevleri arasında ders verme ve oyun alanı denetimi yer almaktadır. Bir diğer Konut Programı örneği, Ithaca College kampüsünde emekliliklere yönelik oluşturulan nesiller arası konut ortamıdır. Bu projede yaşlılar üniversite öğrencileriyle bir dizi hizmet ve sosyal proje uygulamaktadır. Nesiller arası dayanışmayı sürdürmek adına yaşlıların evlerini ziyaret eden gençler gibi yaşlıların da ev ziyaretlerinde bulunduğu projeler mevcuttur. Örneğin, Aile Dostları programı kapsamında gönüllü yaşlı bireyler engelli bir çocuğu bulunan aileleri ziyaret etmektedir. Bu program hem ebeveynlere iyi gelmekte hem de sosyal bağları güçlendirmektedir (Jarrott, 2010: 119). Türkiye'de 2018 yılında kuşaklararası dayanışmayı sağlamaya yönelik hazırlanan bir

başka örnek uygulama ise “Kuşaklar Buluşuyor Sınıfı” projesidir. Bu uygulamada okul öncesi dönemde olan çocukların huzurevinde kalan yaşlılar ile bir araya getirilerek; çocukların yaşlı bireylerle beraber eğitim almaları ve birbirlerine bilgi, beceri ve tecrübelerini aktarmaları amaçlanmıştır.⁵⁸

Yaşlıları ve çocukları bir araya getirerek nesiller arası dayanışmayı kuvvetlendirmek amacıyla başvurulmuş bir başka model, okul temelli kuşaklararası dayanışma projeleridir. Bu modele örnek olarak Amerika’da yürütülen “Öğrencilerle ve Olgun Yetişkinlerle Birlikte Okuma (SMART)” projesi verilebilir. Bu proje kapsamında gönüllü yaşlılar öğrencilerin okuma düzeyini geliştirmek amacıyla okullarda mentorluk yapmaktadır. Okul temelli kuşaklararası uygulamalar sayesinde öğrencilerin kendilerine olan güvenlerinin ve derse ilgilerinin arttığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu uygulamaya katılım sağlayan öğrencilerin %90’ının okuma skorlarında ciddi artış tespit edilmiştir. Okul temelli kuşaklararası dayanışma modeli kapsamında uygulanan bir diğer örnek proje “Deneyim Birliği”dir. Bu proje Amerika’da yaklaşık yirmiden fazla eyaletin devlete ait ilkokullarında sürdürülmeye devam etmektedir. Bu projede yaşlıların okullarda çocuklara ders anlatmaları ve çocukların yaşadığı çeşitli çatışma konularına çözüm yolu geliştirmeleri talep edilmektedir. Ayrıca bu projeye katılım sağlayan yaşlılara belirli bir ücret ödenerek sosyalleşmeye teşvik edilmektedir (Yıldırım, 2015).

Geleneksel aile modelinde birkaç kuşak bir arada yaşamakta ve büyük olan aile bireyleri hane içinde söz sahibi olmaktadır. Aynı zamanda bu modelde her kuşağa ayrı bir değer atfedilmektedir. Örneğin çocuklar veya torunlar geleceği ve umudu, yetişkin bireyler bugünü ve gücü, yaşlı bireyler ise geçmişi ve bilgeliği simgelemektedir. Büyük aile içinde çocukların ebeveynleri ile yaşadıkları çatışmalar, büyük ebeveynler ve torunları arasında yaşanmamaktadır. Bu nedenle büyükanne ve büyükbabalar torunları ve çocukları arasında arabuluculuk rolü üstlenmekte ve aile içi çatışmaları önlemektedir. Bunların yanında okul öncesi eğitimin zorunlu olmaması anne ve babaların çocuklarını genellikle büyükanne-büyükbabalara emanet etmelerine sebebiyet vermektedir (Altan ve Tarhan, 2018). Bu durum ailenin bütünlüğünün korunmasını ve her kuşağın dayanışma içerisinde olmasını sağlamaktadır. Aile içerisinde yaşlıların, onların çocuklarının ve torunlarının arasında kurulan bağlar, özellikle küçük çocukların gelişim evrelerinde çok önemlidir. Çocukların büyükleriyle beraber olması onlar için hem eğitim hem de sosyalizasyon ortamı oluşturmaktadır (Özmete, 2017:1,2). Altan ve Tarhan (2018) tarafından yapılan bir araştırmada büyükanne ve torunlarına bakma durumunun yalnızca torunları açısından değil kendileri açısından da çok öğretici olduğu ve özellikle bilişim alanındaki yeni bilgileri torunları aracılığıyla öğrendikleri ortaya konulmuştur. Senegal’de uygulanan bir projede ergen kızların kültürel açıdan yaşadıkları sorunları ele almak ve yerel çözümler bulabilmek amacıyla

⁵⁸ <http://www.refahiye.gov.tr/kusaklar-bulusuyor-sinifi-refahiye-huzurevinde-acildi>

büyükanneleri ile bir araya gelerek bu sorunları tartışmaları sağlanmıştır. Bu proje sayesinde üç kuşak arasındaki ilişkiler kuvvetlendirilmiş ve birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri açısından olumlu sonuçlar elde edilmiştir.⁵⁹ Esenler Belediyesi tarafından hayata geçirilen ve bulunduğu şehirde ilk olma özelliğine sahip olan Dede-Torun Yaşam Merkezi, dedelerin ve ninelerin torunları ile birlikte güvenli ve huzurlu bir mekânda vakit geçirmelerini sağlamaktadır. Bu merkezde psikolog odası, toplantı odası, berber salonu, satranç salonu, el işi atölyesi, müzik odası ve kafe bulunmaktadır. Proje kapsamında dedeler ve nineler torunları ile çeşitli aktivitelere katılarak aralarındaki bağı güçlendirmektedir.⁶⁰

⁵⁹ <https://togetherwomenrise.org/programfactsheets/the-grandmother-project/>

⁶⁰ Dede - Torun Yaşam Merkezi - Esenler Belediyesi

3. EBEVEYNLİK VE AİLE POLİTİKALARI

Ebeveynlik; bir kişinin çocuklarına bakım sağlama, onları yetiştirme ve koruma sürecidir. Ebeveynler, çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak, onlara sevgi, destek ve rehberlik sağlamak, değerler ve kurallar öğretmek ve onların fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimlerini desteklemek ile sorumludur. Başka bir deyişle ebeveynlik; bir çocuğun hayatını yönlendiren, onun bakımından ve yetiştirilmesinden sorumlu olan kişilerin, yani genellikle anne ve babanın rolüdür. Anne baba, çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri için sağlıklı beslenme, uyku düzeni ve fiziksel aktivite sağlamak gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Ayrıca, çocukların zihinsel ve duygusal gelişimleri için de ilgi göstermeli, olumlu davranışları ile model olmalı ve çocuklarına uygun disiplin yöntemleri uygulamalıdır. Özetle, ebeveynlik, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesini ve topluma uyum sağlamasını desteklemeyi amaçlamaktadır.

Ebeveynlik politikaları ise genellikle hükümetlerin ailelerin refahını artırmak için uyguladıkları politikalardır. Bu politikalar; çocukların sağlığı, eğitimi, bakımı ve güvenliği gibi konuları kapsamaktadır. Ayrıca, iş ve aile hayatı dengesi için de düzenlemeler içermektedir. Bu politikalar, toplumun genel refahına katkıda bulunmaktadır. Örneğin, çocukların sağlıklı büyümeleri ve eğitim almaları, onların ileride daha üretken bir toplum üyesi olmalarını sağlayabilir. Bunun yanı sıra, iş ve aile hayatı dengesi için düzenlemeler de, ailelerin iş hayatı ile aile hayatını dengede tutmalarına yardımcı olabilir ve dolayısıyla işgücü verimliliğini artırabilir.

Ebeveynlik politikaları, genellikle çeşitli hükümet kurumları ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen projeler ve programlarla uygulanmaktadır. Örneğin; ücretsiz çocuk bakımı, eğitim ve sağlık hizmetleri, çocuk bakımı izni, esnek çalışma saatleri ve maaşlı ebeveynlik izni gibi düzenlemeler verilebilir. Ancak, ebeveynlik politikalarının uygulanması ve finanse edilmesi genellikle tartışmalı bir konudur. Bu politikaların maliyeti yüksek olsa da uzun vadede toplumun refahına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Ebeveynlik politikalarına bakıldığında bunların iki ayrı zemine oturduğu görülür. İlki, ebeveynlerin gerek ebeveynlik gerek evlilik süreçlerinde yaşadıkları sıkıntılar ve zorluklar çerçevesinde verilen psiko-sosyal destek uygulamaları bir diğeri ise yine aynı süreçte gerek çocuğa gerek ebeveynlere evlilik süreçleri boyunca verilen ekonomik destek politikalarıdır. Her ne kadar bunların içerisinde bahsedeceğimiz politikalar birbirleriyle bağlantılı olsa da çoğunlukla ilgili politikanın baskın olduğu iki başlıktan birinde yer verildi. Her halükârda yer vereceğimiz tüm politikaların hem psiko-sosyal hem de ekonomik yönden ele alındığı unutulmamalıdır.

♦ 3.1. Psiko-Sosyal Destek Politikaları

Psikososyal destek politikalarının uygulanması büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu politikalar, toplumun genel refahını artıran, bireylerin psikososyal ihtiyaçlarını karşılayan ve sosyal uyumu güçlendiren etkili bir araçtır. Psikososyal destek programlarının uygulanması, toplumun sosyal, ekonomik ve psikolojik refahını artıran birçok avantajı beraberinde getirir. Toplumun geneline yayılan psikososyal destekler, daha dirençli, sağlıklı ve birbirlerine bağlı bir toplumun oluşmasına katkı sağlar. Bu nedenle, hükümetlerin ve toplum liderlerinin bu tür politikaları teşvik etmeleri ve desteklemeleri önemlidir.

Ebeveynlik desteğinin altında yatan daha geniş bir amaçsa yoksulluğun ele alınmasıdır. Ailelere yönelik nakdi destek ve hizmetlerin başlatılması bu yönüyle de büyük bir motivasyon sağlamıştır. Bu çerçevede yoksulluk ve çocukluk, ergenlik, ebeveynlik ve aile arasındaki bağ birbirinden ayrı tutulmamalıdır. Aile desteğinde zaman içerisindeki gelişmeler çok boyutlu bir yoksulluk anlayışını daha da ileriye taşıyor olarak görülebilir. Ancak psikolojik ve diğer destek biçimlerinin sağlanıyor olması yoksulluğun sadece gelir eksikliğinden değil, aynı zamanda psiko-sosyal ve davranışsal faktörlerden ve yine sosyal engellerden kaynaklanan karmaşık bir fenomen olarak anlaşıldığını göstermektedir (UNICEF, 2015: 23-24).

Ebeveyn uygulamaları ve aile etkileşimleri ile sosyo-pedagojik, psiko-sosyal ve diğer alanlardaki kapsamlı müdahaleler, büyük ölçüde çocuk refahı ile ilgili endişeler tarafından yönlendirilir. Örneğin; yetim çocukların, engelli çocukların ve sosyal açıdan tehlikeli durumda olanların kurum dışı bırakılmasına yönelik tedbirlerin hızlandırılmasını sağlayan 2012-2016 dönemi için çocukların durumunun iyileştirilmesi ve haklarının korunmasına ilişkin ulusal eylem planı, çocuğun bakımı ve güvenli bir aile ortamında yetiştirilme hakları üzerine inşa edilmiştir. Bu çerçevede Eylül 2014'te ulusal bir strateji belgesi geliştirmek amacıyla ilgili bakanlıklar, yerel makamlar, STK'ler ve UNICEF'in temsilcilerinden oluşan bir görev gücü oluşturulmuştur (UNICEF, 2015: 45).

♦ 3.1.1. Aile Danışmanlığı Uygulamaları

Çağdaş toplumlardaki değişimlerin aile yapılarını etkilemesi, aile içindeki rol ve sorumlulukların da değişmesine neden olmaktadır. Kadınların işgücüne katılımı, çekirdek aile yapısının yaygınlaşması ve çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişimler gibi etkenler, ailelerin yapısını ve işleyişini etkilemektedir. Bu nedenle modern toplumlar, ebeveynlere ve çiftlere yönelik danışmanlık hizmetleri sunarak, onlara gerekli bilgi ve donanımı sağlamayı hedeflemektedir.

Aile danışmanlığı uygulamaları, çiftlerin ya da aile bireylerinin, aile içi iletişim konularında yaşadıkları sorunlara yardımcı olmak, sorun çözme yeteneklerini artırmak ve ailenin işleyişini geliştirmek amacıyla sunulan bir hizmettir. Aile toplumun en küçük yapı birimidir ve sosyal bir birimdir. Çeşitli parçaların bir araya gelmesi ile oluşmakta ve bu parçalar birbirini beslemektedir. Şu an dünyanın birçok yerinde aile önemli bir yerde durmakta olup; devletler tarafından bu aile yapısını korumak ve daha iyi edebilmeye yönelik politikalar düzenlenmektedir. Bu bağlamda; raporun bu bölümünde, bazı ülkelerde ve Türkiye’de mevcut yürütülen aile danışmanlığı uygulamaları karşılaştırılacaktır. Dünyada aile danışmanlığı hizmeti farklı etmenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında üç sosyal olgu vardır:

1. Profesyonel olarak çiftlerle çalışan derneklerin kurulması: Aile danışmanlığı, ilk olarak 1930’larda ABD’de evlilik ve aile konularına odaklanan derneklerin kurulmasıyla ortaya çıktı. Bu dernekler, çiftlerin ve ailelerin sorunlarına çözüm bulmak için danışmanlık hizmetleri sunuyorlardı.

2. Şizofreni teşhisi konmuş üyesi olan ailelerle yapılan araştırmalar: Theodore Lidz’in şizofreni üzerine yaptığı araştırmalar, ailelerin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini ortaya çıkardı. Lidz, şizofrenide aile yapısının ve ebeveynlerin davranışlarının önemli bir rol oynadığını iddia etti. Bu araştırmalar, aile danışmanlığı hizmetlerinin gelişimine de katkıda bulundu.

3. İkinci Dünya Savaşı: Savaşın neden olduğu aile sorunları ve psikolojik travmalar, aile danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaşmasına neden oldu. Askerlerin ve ailelerinin psikolojik destek ihtiyaçları, savaş sonrasında birçok ülkede aile danışmanlığı hizmetlerinin kurulmasına yol açtı.

Aile Danışmanlığı, ailenin yapısal, işlevsel ve gelişimsel özellikleri bakımından aile içi ve çevre ilişkilerinde karşılaştığı psikososyal işlevsellikle ilgili sorunların çözümüne yönelik uzmanlık gerektiren hizmetler sunmaktadır. Aile danışmanlığı, tüm aile bireylerine psikolojik yardım sağlayarak, sağlıklı bir iletişim ortamı yaratılmasına katkı sağlamaktadır.

Aile Terapisi ise biyopsikososyal açıdan iyileştirici ve tedavi edici özellikleri bulunan bir yaklaşımdır. Aile terapisi, gerektiğinde ruhsal hastalık tanısı koyma ve tedavi etme işlevlerini de içermektedir. Aile terapisi, aile içindeki psikolojik sorunların çözümüne yönelik olarak aile bireyleriyle birlikte çalışmakta ve sağlıklı bir aile ortamının oluşturulmasını hedeflemektedir.

Bu üç yaklaşım, ailelerin işlevselliğini arttırmak ve aile içindeki psikososyal sorunların çözümüne katkı sağlamak amacıyla farklı hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler, ailelerin ihtiyaçlarına ve sorunlarının niteliğine göre farklılık göstermekte ve ailelerin sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturmalarına yardımcı olmaktadır.

Aile danışmanlığı hizmetleri, ailelerin yaşadıkları sorunları çözmelerine, iletişimlerinin geliştirmelerine ve aile bütünlüğünü korumalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu hizmetler, eşler arasındaki iletişim sorunları, aile içi çatışmalar, stresle başa çıkma, boşanma sürecinde olan çiftlerin boşanma öncesi, boşanma sırasında ve sonraki süreçte çiftlerin danışmanlık desteği alması ve bireysel danışmanlık gibi konuları kapsamaktadır. Bu hizmetler, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Merkezlerindeki uzman personel tarafından ücretsiz olarak sunulmaktadır. Aile danışmanlığı hizmetleri, ailelerin sağlıklı bir şekilde iletişim kurmalarına, problemlerini çözmelerine ve aile bütünlüğünü korumalarına yardımcı olmaktadır.

Aile Danışmanlığı hizmetinden yararlanmak için 18 Kasım 2019'dan itibaren e-Devlet üzerinden de başvuru yapanlarla irtibata geçilerek randevu verilmeye başlanmıştır. Söz konusu hizmet, vatandaşlara ihtiyaçları doğrultusunda "aile danışmanlığı", "boşanma süreci danışmanlığı" ve bireysel danışmanlık olmak üzere üç başlık altında sunulmaktadır. Bu çerçevede 2012'den bu yana 79 bin vatandaşa aile danışmanlığı hizmeti verilmiştir.⁶¹

Aile danışmanlığı hizmeti üç temel başlık altında sunulmaktadır: Aile Danışmanlığı, Boşanma Süreci Danışmanlığı ve Bireysel Danışmanlık. Ayrıca, danışmanlık genel olarak üç ana bölüme ayrılır: İlk, Orta ve Son Evre. İlk evre, aile bireyleriyle ilk temasın gerçekleştiği, aile ile ilgili temel bilgilerin toplandığı, ailenin mevcut dinamiklerinin ve fonksiyonlarının değerlendirildiği aşamadır. Orta evre, aile içinde değişim yönünde ilk evrede koyulan hedeflere ulaşmak için adımların atıldığı, yeni tutum ve davranışları denemek için aile bireylerinin motive edildiği ve bilgilendirildiği süreci içerir. Son evre ise aile bireylerinin karşılıklı olarak elde ettikleri kazanımları nasıl sürdürecekları ve gelecekte karşılaştacakları benzer zorluklarla nasıl başa çıkacaklarını belirlemek üzerine danışmanlık sürecini yürütür.

Aile danışmanlığı, aile üyelerinin duygusal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için yapılandırılmış bir terapi biçimidir. Aile danışmanlığı hizmeti, aile içi iletişim sorunları, evlilik sorunları, çocuk yetiştirme sorunları, boşanma ve ayrılık gibi konularda yardımcı olabilir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde başlatılan "Aile Danışmanlığı" hizmeti ile 2012'den bugüne kadar 84 bin 808 başvuru sahibine ulaşıldı.⁶²

Aile danışmanlığı uygulamaları her ülkede farklı kültürel, yasal ve sosyal faktörlerden etkilendiği için, dünya genelinde en iyi aile danışmanlığı uygulamalarının hangi ülke tarafından sunulduğu konusunda kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Ancak, birçok ülke, aile danışmanlığı alanında öncü ve yenilikçi uygulamalar geliştirmektedir. Örneğin Norveç, aile danışmanlığı uygulamalarında ailelerin kültü-

⁶¹ E-Devlet Uzerinden 7932 Kisi Aile Danismanligi Hizmeti Icin Basvurdu

⁶² <https://www.aile.gov.tr/>

rel farklılıklarına ve göçmenlerin ihtiyaçlarına özellikle önem vermektedir. Kanada, aile danışmanlığı uygulamalarında etnik ve kültürel çeşitliliği dikkate alarak, bireysel ve aile ihtiyaçlarının yanı sıra, toplumsal ve politik faktörleri de ele alan bir yaklaşım benimsemektedir (Statistics on Municipal Family Counselling, 2016: 1-4).

İsveç'te aile danışmanlığı uygulamaları oldukça yaygın ve önemlidir. İsveç'te aile danışmanlığı, aile üyelerinin sağlıklı bir şekilde iletişim kurmalarını, aile içi ilişkileri güçlendirmelerini ve sorunları çözmelerini sağlamak amacıyla kullanılan bir terapi yöntemidir. İsveç'te aile danışmanlığı hizmetleri, genellikle belediyeler tarafından sağlanır ve ücretsizdir. Danışmanlar, ailelerin sorunlarını çözmelerine yardımcı olmak için farklı yöntemler kullanmaktadır. Bu yöntemler arasında; bireysel terapi, çift terapisi, aile terapisi, grup terapisi gibi seçenekler bulunmaktadır. İsveç'te aile danışmanlığına başvurmanın birçok yolu vardır. Aileler, belediye sağlık merkezlerinden, çocuk bakımı merkezlerinden, okullardan ve diğer halk sağlığı merkezlerinden randevu alarak aile danışmanlığı hizmetlerine erişebilmektedir (Statistics on Municipal Family Counselling, 2016: 1-4).

Norveç'te aile danışmanlığı hizmetleri genellikle belediyeler tarafından sunulur ve ücretsizdir. Aile danışmanları, farklı yöntemler kullanarak ailelerin sorunlarını çözmelerine yardımcı olurlar.

Norveç'teki aile danışmanlığı uygulamaları aşağıdaki şekillerde olabilir:

1. Bireysel terapi: Aile danışmanları, bireysel terapi yöntemleri kullanarak, aile üyelerinin kişisel sorunlarına çözüm bulmalarına yardımcı olabilirler.

2. Çift terapisi: Norveç'teki aile danışmanları, çift terapisi yöntemleri kullanarak, evli çiftlerin ilişkilerini güçlendirmelerine ve sorunlarını çözmelerine yardımcı olabilirler.

3. Aile terapisi: Aile danışmanları, aile terapisi yöntemleri kullanarak, aile üyelerinin bir arada çalışmasına ve birbirleriyle iletişim kurmasına yardımcı olabilirler.

4. Grup terapisi: Aile danışmanları, grup terapisi yöntemleri kullanarak, aynı sorunları olan ailelerin bir araya gelmesini sağlayarak birbirlerine destek vermelerini sağlayabilirler.

Norveç'teki aile danışmanları, aynı zamanda aile içi şiddeti önlemek ve çocukları korumak amacıyla da çalışırlar. Aile danışmanları, çocukların korunması, aile içi şiddetin önlenmesi ve çocukların ihtiyaçlarına uygun aile ortamlarının sağlanması için çaba harcarlar. Norveç'teki aile danışmanlığı uygulamaları, ailelerin sorunlarını çözmelerine, iletişimlerini güçlendirmelerine ve daha mutlu bir hayat sürmelerine yardımcı olmak için birçok farklı yaklaşımı kullanır.⁶³

⁶³ <https://www.bufdir.no/familie/>

♦ 3.1.2. Babalık Uygulamaları

Babalık politikaları, genellikle anne ve babaların çocuklarına sağlıklı bir şekilde büyütebilmeleri için destekleyici ve koruyucu politikaların uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Bu politikaların amacı, çocukların sağlıklı gelişimlerini teşvik etmek, ailelerin çocuklarına daha iyi bakım sağlamalarına yardımcı olmak ve çocukların sağlıklı, mutlu ve başarılı bir yetişkinlik dönemi geçirmelerini sağlamaktır. Babalık politikaları, ailelerin ekonomik durumlarına, ebeveynlik becerilerine ve çocuklarının ihtiyaçlarına göre değişebilmektedir. Düşük gelirli ailelere finansal destek sağlamak, kreşlerin ve okul öncesi eğitim programlarının ücretsiz veya uygun fiyatlı olmasını sağlamak, işe giden anne ve babalara esnek çalışma saatleri sunmak gibi politikalar babalık politikalarına örnek olarak verilebilir.

Babalık politikaları, aynı zamanda çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak, çocuk istismarının ve ihmalinin önlenmesi için tedbirler almak ve aile içi şiddeti önlemek için çözümler üretmek gibi konuları da kapsamaktadır.

Bu politikalar, babaların ebeveynlik sorumluluklarını daha etkili bir şekilde yerine getirebilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu politikalar, babaların iş hayatı ile aile hayatını dengelemelerine, çocuklarına daha fazla zaman ayırmalarına ve çocukları ile bağlarını güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, babalık izni politikaları, babaların yeni doğan çocuklarına daha fazla zaman ayırmalarını sağlamaktadır. Bazı ülkelerde, babalara doğumdan sonra belirli bir süre ücretli izin verilmektedir. Bu sayede babalar, çocuklarına daha fazla zaman ayırarak, ebeveynlik becerilerini geliştirerek ve çocukları ile aralarındaki bağı güçlendirerek daha iyi bir babalık deneyimi yaşayabilmektedir.

Bunun yanı sıra, babalara yönelik eğitim programları da babalık politikalarının bir parçasıdır. Bu programlar, babalara ebeveynlik konusunda destek, öneriler ve pratik bilgiler sunarak, babaların ebeveynlik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Son olarak, babaların iş yerinde ebeveynlik konusunda desteklenmelerini sağlayan politikalar da babalık politikaları arasında yer almaktadır. Bu politikalar, babaların iş hayatı ile aile hayatını dengelemelerine, çocuklarına daha fazla zaman ayırmalarına ve ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, esnek çalışma saatleri, telekomünikasyon teknolojilerinin kullanımı gibi uygulamalar, babaların işyerindeki performanslarını korurken aile hayatlarını da sürdürebilmelerine yardımcı olduğu bilinmektedir. Şuna da dikkat çekmek gerekir ki babalık politikaları daha çok izin süreli çerçevesinde konuşulmaktadır. İzin sürelerinin esnek ya da dar kapsamlı olması buna dair politikaların yetersiz olduğunu bize net olarak göstermektedir.

Annelik ve babalık, birbirleri ile ilişki içerisinde tanımlanan kavramlardır (Yavuz, 2015). Babalıktan farklı olarak, annelik genellikle duygularla ilişkilendirilir, içgüdüsel bir davranış ve kadına verilen “kutsal bir görev” olarak karşımıza çıkmaktadır (Sever, 2015). Kamusal alanda çalışmak, evin geçimini sağlamak, aile için evin dışında mücadele etmek, annenin görevi olarak görülmez. Bu görevler babalık ile özdeşleştirilir. Babalık, güçlü olma, mücadelecilik olma, girişken olma, iddialı olma ile ilişkilendirilerek kurgulanırken, duygusal olma, şefkatli olma gibi özellikler babalık kavramından uzak tutulmaktadır (Aktaş, 2013). Annelik ve babalık, tarihsel bir perspektif içinde ve ilişkisel olarak ele alınmalıdır (Bora & Üstün 2005; Bayraktar 2011). Belli bir tarihselliği ve toplumsal temelleri olan bu cinsiyet kategorileri karşısında bireyler, biçimlendirilen pasif varlıklar değildir; tam tersine, diğer bütün kimlik kategorileri gibi annelik ve babalık kimliklerinin inşasında aktif rol alırlar (Demren, 2008; Yavuz 2015). Dedeoğlu da (2009: 45) Türkiye’deki sosyal devlet yapısının kadınları genellikle anne ve eş olarak görürken erkekleri de aile reisi olarak gördüğünü belirtmektedir.

Gelişen dünya sebebiyle kadın ve erkeğin rollerinin araştırılması, babaların çocuk gelişimi ve yetiştirilmesi süreçlerine dahil edilmesi ve bu konunun akademiye dahil edilmesi, Baba Destek Programı ile AÇEV tarafından 1996 yılına dayanmaktadır.

Toplumda yenilikçi bir yapıda bireyselleşmiş nitelikli bir toplum algısı oluşmuştur. Toplumsal yapının değişmesiyle birlikte babalık rolü de değişkenlik göstermiştir. Böylelikle babalık rolü toplum açısından da önem arz etmektedir. Babalık rolü, içinde yaşadığı topluma göre şekillendiğinden Türkiye’deki babalık rolü de aynı şekilde etkilenmiştir. Genel olarak baktığımızda Türkiye’de babalık kavramı bir yandan belli kesimlerde ataerkillik devam ederken, diğer taraftan da toplumsal değişme süreci ile babalık rolü geleneksel modelden daha modern bir rol haline gelmektedir. Dolayısıyla toplum içinde bulunan kesime göre farklılık göstermektedir. Böylece, babalık kültürü günümüzde çocuk gelişiminde daha çok aktif olmaya başlayarak, katılımcı babalar olmaktadır (Balcioğlu & Parlar, 2021: 17).

Çocuğun gelişimini ve iyi olma halini tam olarak karşılayabilmek için babanın aktif rol alması gerekir. Çünkü çocuğun üzerindeki en aktif faktörler anne ve babalarıdır. Bu aynı zamanda babanın gelişimi ve sosyal uyumları açısından da geliştirici avantajlara sahiptir. Baba çocuklarına karşı demokratik olmalı ve cinsiyet ayrımı yapmamalıdır.

Duygular, toplumsal edinimlerdir. Geleneksel Türk yapısında da duygusal olma kadına, otoriter olma erkeğe dayatılmaktadır. Ancak yapılan bu eğitimle birlikte babalarla çok fazla duygu konuşularak hem babalarda duygusal bir gelişme hem de babalardan çocuklarının duygusal gelişimindeki sürece dahil olma ve onları geliştirmeye sebep olan duygular kazandırılmaktadır. Çocuklarda babadan yana güvenin pekişebilmesi için baba ile çocuğun yakın temasta olması gerekir. Babalar genellikle

çocuğun bakımından annelerin sorumlu olduklarını düşündükleri için bu sürece dahil olmamaktadırlar. Fakat yapılan araştırmalar sonucunda, Baba Eğitim Programına katılan babaların bu eğitim sonrasında bu sürece dahil olma oranlarının arttığını göstermiştir (Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi – III, AÇEV, 2018). Babayı bakıma katarak ve bakım hizmetlerini yaygınlaştırarak kadınların istihdama katılımını da artırabiliriz. Kadınların istihdama katılmasıyla babaların bakım sürecine dahil olmaları kaçınılmaz olacaktır.

Hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre 2021 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranının %45,2 olduğu görüldü. Bu oran kadınlarda %28,0, erkeklerde ise %62,8 olduğu görülmüştür. Yani kadınların istihdam oranlarının erkeklere nazaran yarısından da az olduğu tespit edildi (TÜİK, İstatiklerle Kadın, 2022). Hanehalkı ferdi tarafından yapılan ev işleri cinsiyete göre incelendiğinde ise, ev işlerini genellikle kadınların üstlendiği görüldü. Kadınlar en fazla %94,4 ile çocuk bakımı, %85,6 ile çamaşır ve bulaşık yıkama, %85,4 ile yemek yapma ve evin günlük toplanması ve temizlenmesi işlerini üstlendi. Erkekler ise en fazla %74,1 ile aylık faturların ödenmesi, %65,2 ile küçük bakım, onarım, tamir işlerini üstlendi. (TÜİK, İstatiklerle Kadın, 2022). Bu sebeple babalara, babalığın aslında ne olduğunu anlatacak eğitimler düzenlenmelidir. Bu hem çocuk, hem anne hem de babalar için, aile içerisindeki iletişimin, sorumlulukların daha iyi anlaşılır ve belirgin bir duruma gelmesini sağlar. Babalar babalık görevlerini yerine getirebilmek ve baba olmayı öğrenebilmek için daha fazla zamana ihtiyaç duyarlar. Yapılan bir araştırmada Babaların %38’i babalık eğitimi almak istediklerini belirtirken, %43’ü buna vakit bulamadıklarından eğitimi istemediklerini belirtiyor. (Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi – II/ AÇEV, 2018)

Geçmişten günümüze bakıldığında MEB, SHÇEK ve AÇEV gibi farklı kurum ve kuruluşlarca 1989 yılından beri uygulanan “aile eğitimi programları” uygulanmış ve uygulanmaya devam edilmektedir.

Türkiye’de uygulanmakta olan aile eğitim programlarının en yaygın katılımlı olanları aşağıdaki gibidir;

- 5-6 Yaş Anne Çocuk Eğitimi Programı (AÇEP) Anne Çocuk Eğitimi Vakfı (AÇEV) iş birliği ile,
- Baba Destek Eğitimi Programı (BADEP) AÇEV iş birliği ile,
- 0-6 Yaş Benim Ailem Aile ve Çocuk Eğitimi Programı UNICEF iş birliği ile gerçekleştirilmektedir. (Kılıç, 2010).

Raporun bu başlığını kapatmadan önce; Türkiye’de ebeveynlik ve aile politikaları bağlamında, babalık üzerine çeşitli öneriler getirilebileceği düşünülmektedir. Ülkemizde uygulanan politikalar ışığında babalara; doğum izni (kamu 10, özel sektör 5 gün),

ebeveynlik eğitimleri, babalık destek grupları, çocuk bakım hizmetlerine yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bunlara ek olarak; iş yaşamında esneklik sağlanarak, babaların aile ve iş yaşamlarındaki dengeyi sağlayıp ailelerine ve çocuklarına daha fazla zaman ve katılım sağlamaları desteklenebilir.

Yapılan bir araştırmaya göre babaların babalığı, kendi babasından öğrendiğini söyleyenlerin oranı %38'dir (Türkiye'de İlgili Babalık ve Belirleyicileri/AÇEV 2017). Yani babalar öğrendikleri babalığı devam ettirme eğilimindedirler. Bu sebeple bunu dönüştürecek politikalar izlenirse bu süreçte babalara destek olunabilir. Bunun için atılacak en önemli adım babaların aileleri ile daha fazla zaman geçirmelerine imkân sunmaktır.

Babaları velayet açısından da desteklemek gerekir. Zira boşanma istatistiklerine göre 2022 yılında boşanan çiftlerin sayısı 180 bin 954 oldu. Kesinleşen boşanma davaları sonucunda 180 bin 592 çocuk velayete verildi. Çocukların velayetinin %75,7'sinin anneye, %24,3'ünün ise babaya verildiği görüldü (TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2022). Bu durum kadın erkek istihdam düzeyini etkilemekte ve yine babaların çocuklara olan sorumluluklarının daha da azalmalarına sebep olmakta ve kadınların üzerine daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Babalar bu açıdan desteklenmeli ve çocukları ile onların iyilik halleri tamamen gözlenerek buna uygun bir karar verilmelidir.

İş yerleri babaların konumlarını göze alarak belli bir sayıya ulaşması halinde şirket kreşlerini oluşturmaları yönünde politikalar düzenlenebilir. Bu durum babaların aile ve çocuklara olan bağlarını güçlendirerek bakım sürecine katılmalarını arttıracaktır.

Babalık politikalarının başarılı olabilmesi için toplumsal farkındalık yaratması önem arz eder. Medya ve kamuoyu kampanyaları, babaların ebeveynlik rolünün önemini vurgular. Bu çerçevede babalık hakkındaki davranış biçimleri ve cinsiyet rollerini sorgular ve eşitlikçi aile modellerini destekler. *Babaların ebeveynlik sorumluluklarını annelerle eşit olarak paylaşması teşvik edilerek babaların ebeveynlik paylaşımları özendirilmeye çalışılır. Bu ise babaların çocukların günlük bakımında daha fazla rol almalarını, ev işlerine katkıda bulunmalarını ve annelerle eşit bir ortaklık kurmalarını sağlar.* Tabi ki burada eşler arasındaki iletişim ve iş birliğinin güçlendirilmesi önemlidir.

◆ 3.1.2.1 Diğer Ülkelerde Babalık Uygulamaları

Genel anlamda bakacak olursak bir önceki bölümde de belirtildiği gibi daha çok izinler üzerinden ilerleyen babalık politikalarında bu izin hükümleri daha yaygın hale geldiği görülmektedir. Buna göre 167 ülkenin 78’inde yasal olarak babalık izin hakkı bulunmaktadır. Bunların çoğunda izin dönemlerinde ücret ödenmektedir (%70). Babalık izni genellikle babanın doğumdan hemen sonra çocuğun bakımına yardımcı olmak ve anneye yardımcı olmak için aldığı kısa bir izindir. Araştırmalar, babaların izin alması, erkeklerin aile sorumluluklarını üstlenmesi ve çocuk gelişimi arasında bağlantılar olduğunu göstermektedir. İzne ayrılan babaların, özellikle de doğumdan hemen sonra iki hafta veya daha fazla izin kullananların, küçük çocuklarıyla daha fazla ilgilenme olasılığı daha yüksektir. Babalık iznine ilişkin herhangi bir ILO⁶⁴ (International Labour Organization-Uluslararası Çalışma Örgütü) standardı bulunmaktadır. Bununla birlikte, 2009 yılında Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından kabul edilen, insana yakışır işin merkezinde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin Karar, iş-aile uzlaşma önlemlerinin hem erkekleri hem de kadınları ilgilendirdiğini kabul etmektedir. Karar, hükümetleri, iş ve aile sorumluluklarının daha iyi bir dengesi için, babalık ve/veya ebeveyn iznini de içerecek şekilde ve erkeklerin bunları kullanması için teşviklerle birlikte, uygun politikalar geliştirmeye çağırılmaktadır (Maternity and paternity at work, 2014: 6).

Babalık izninin süresi değişkendir, ancak yalnızca beş ülke (Finlandiya, İzlanda, Litvanya, Portekiz ve Slovenya) iki haftadan uzun izin süreleri sunmaktadır. Babalık izni sunan hemen hemen tüm ülkelerde, babalar bu hakkı kullanıp kullanmamayı seçebilir. Sadece Şili, İtalya ve Portekiz’de babalık izni zorunludur. Babalık izni, hak sahibi olunan 78 ülkeden 70’inde (yüzde 89) ücretlidir. Bunların arasında:

- İşveren yükümlülüğü⁶⁵ 24’ü Afrika’da olmak üzere 45 ülkede (%57) yaygındır;
- Sosyal güvenlik, ağırlıklı olarak Gelişmiş Ekonomiler arasında olmak üzere yalnızca 22 ülkede bulunmaktadır (Maternity and paternity at work, 2014: 7).

Annelik izninde olduğu gibi, sosyal sigorta veya kamu fonları yoluyla risklerin birleştirilmesi, iş yerinde aile sorumlulukları olan erkeklere yönelik potansiyel ayrımcılığı veya dezavantajları azaltmaya yardımcı olabilir ve babaların işe başlama oranlarını artırabilir. Ulusal mevzuatta ücretli babalık iznine ilişkin yasal bir hakkın yer alması, toplumun kadın ve erkeklerin bakım işlerine verdiği değeri işaret edecektir.

⁶⁴ ILO (International Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü), Birleşmiş Milletler’in uzmanlaşmış bir ajansıdır. İLO, işçi ve işverenlerin haklarını korumak, sosyal adaleti sağlamak ve dünya genelinde çalışma koşullarını iyileştirmek için çalışır. 1919 yılında kurulmuştur ve merkezi İsviçre’nin Cenevre kentindedir.

⁶⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.6331&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=6331>

Mevcut bilgiler ışığında 169 ülkenin 66'sında ebeveyn iznine dair hükümler bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu gelişmiş ekonomi ülkeleri, Doğu Avrupa ve Orta Asya şeklindedir. Bu ülkeler bir ebeveynlik izni süresi sunmaktadır (Maternity and paternity at work, 2014: 7);

- Afrika'da, yalnızca Burkina Faso, Çad, Mısır, Gine ve Fas tamamı ücretsiz olan bir tür uzun süreli ebeveyn izni sunmaktadır.
- Ortadoğu'da, Bahreyn, Irak, Ürdün, Suriye Arap Cumhuriyeti ve Kuveyt ücretsiz ebeveynlik hizmeti sunuyor. Bu izinse sadece anneler için.
- Analiz edilen 25 Asya ülkesinden sadece üçü (Moğolistan, Kore Cumhuriyeti ve Filipinler) ebeveyn izni sunmaktadır.
- Analiz edilen 31 Latin Amerika ve Karayip ülkesi arasında sadece Şili ve Küba ebeveyn izni sağlıyor.

Ebeveyn izni, Şili ve Küba hariç tümü Gelişmiş Ekonomiler, Doğu Avrupa ve Orta Asya arasında yer alan, verildiği ülkelerin yarısından fazlasında (66 ülkeden 36'sı) ücretlidir. Bunlardan sadece 18'i bir işçinin önceki kazancının üçte ikisine veya daha fazlasına eşdeğer nakit yardımlar sunarken, geri kalan ülkeler sabit oranlı yardımlar dahil daha düşük seviyelerde destek sunuyor. İznin ödendiği yerlerde, özellikle miktarın gelirle ilgili olmadığı durumlarda, genellikle sosyal güvenlik sistemleri ve genel vergilendirme tarafından finanse edilmektedir. Genel olarak durum gösteriyor ki hem kadınların hem erkeklerin daha kısa sürelerde ve daha iyi ücretli izinleri tercih ettiklerini; bu nedenle aile dostu çalışma düzenlemelerini ve çalışan ebeveynler için uzun izin sürelerinden ziyade çocukların ihtiyaçlarına cevap veren kaliteli ve uygun fiyatlı çocuk bakım hizmetleri elzemdir (Maternity and paternity at work, 2014: 8).

Bu çerçevede hükümetlere çok iş düşmektedir. Yeterli mali alana sahip kapsamlı iş-aile politikaları için kapsayıcı yasama ve politika çerçevesi oluşturma ve uygulamaya öncelik vermeye teşvik edilmeli, bu, sorunlarla ilgili sosyal diyalogu güçlendirmeyi ve işçilere ve işverenlere yardımcı olmak için toplu pazarlığı teşvik edilmelidir. ILO Sözleşmeleri doğrultusunda, işveren ve işçi örgütleri, analık koruması ve iş-aile önlemlerinin tasarlanması ve uygulanmasında ayrıca doğrudan babalık politikaları hususunda kilit bir role sahiptir. Bu çerçevede raporda belirtilen önerilerin altını çizmekte fayda var:

- Etkili koruma için kapsayıcı yasalar ve politikalar benimseyip ve uygulamaya çalışılmalı.
- Aile sorumlulukları olan kadın ve erkeklere karşı ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılması: Bu, güvenilir, erişilebilir ve verimli bir adli sistem ile yeterli

sayıda personel ve eğitimli iş teftiş ve uyum hizmetleri gerektirir. Hükümetlerden ayrıca kurumlar tarafından fırsat eşitliğini destekleyen, ayrımcılık karşıtı çerçeveler oluşturmaları ve işten çıkarma davalarında ispat yükünü işverenlere yüklemeleri istenmektedir.

- Etkili toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için analık koruması ve iş-aile politikaları tasarlayın: İşte ve evde toplumsal cinsiyet eşitliği açık bir politika hedefi olduğunda, bunlar büyük bir toplumsal cinsiyet dönüştürücü potansiyele sahiptir.
- İş-aile önlemlerine, özellikle sosyal bakım hizmetlerine yönelik kamu harcamalarının seviyeleri, bunlar sosyal istikrar sağlayıcı olarak işlev gördükçe, bakım sektöründe istihdam yarattıkça ve kadınların kaliteli işlere erişme fırsatlarını teşvik ettikçe korunmalı ve artırılmalıdır.
- Önlemler aynı zamanda erkeklerin bakıcılık rollerini üstlenmelerini engelleyen hâkim erkeklik klişelerinin ele alınmasını da içerebilir. Annelik, babalık ve bakımı toplu sorumluluklar olarak ele almak gerekir (Maternity and paternity at work, 2014: 13-14). Bu çerçevede bizler babalığı teşvik edecek işyeri kültürünün oluşmasını, iş verenlerin bu manada yaptırım uygulanmasının özellikle altının çizilmesi gerektiği kanısındayız.

◆ 3.1.3. Aile İçi Şiddet Politikaları

*6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'a göre ise; şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşırsa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet ev içi şiddettir.*⁶⁶

Aile içi şiddet, çok kapsamlı ve çok yönlü bir konu olmakla beraber burada ebeveyn ve çocuğa bakan yönüyle daha dar bir çerçevede ele alınacaktır. Öncelikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın bu konuda "Alo 183 Şiddetle Mücadele" hattı mevcuttur. Bu kapsamda aile, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, şehit yakınları ile gaziler ve gazi yakınlarına yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. 7 gün 24 saat çalışma esasına göre hizmet vermektedir. Ayrıca engelli vatandaşlara da hizmet vermekle beraber yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları içinde rehberlik ve yönlendirme yapılmaktadır.⁶⁷ İhmal, istismar ve şiddet vakaları veya töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi için tedbir mahiyetindeki ihbarlar üzerine durumun aciliyeti göz önünde bulundurularak vakanın bulunduğu ilde görevli Acil Müdahale Ekip

⁶⁶ [Aile İçi Şiddet - magdur.gov.tr \(adalet.gov.tr\)](http://Aile İçi Şiddet - magdur.gov.tr (adalet.gov.tr))

⁶⁷ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı | Alo 183 Şiddetle Mücadele

Sorumlusuna ve/veya kolluk kuvvetlerine bildirilmektedir. Acil Müdahale Ekibi vakayı değerlendirmekte, gerekli durumlarda emniyet veya jandarma birimleri ile koordinasyon sağlayarak müdahale etmeye çalışmaktadır.⁶⁸ Buna yönelik tedbirlerse, *Aile mahkemesine başvurarak koruyucu (işyerinin değiştirilmesi, müşterek yerleşim yerinin değiştirilmesi gibi) ve önleyici (korunan kişilerin bulundukları konuta yaklaşmama, iletişim araçları ile rahatsız edememe gibi) tedbirlerden yararlanmanız mümkündür. Geçici maddi yardım şiddete maruz kaldığınız için 6284 sayılı Kanun kapsamında tanınan ayrı bir haktır. Bu haktan yararlanabilmek için ŞÖNİM (Şiddet Önleme Ve İzleme Merkezleri), il müdürlükleri, aile mahkemeleri veya kaymakamlıklara başvurmanız gerekmektedir. Korunan kişinin birden fazla olması hâlinde, ilave her bir kişi için bu tutarın belirli oranında ayrıca ödeme yapılır. Size ödenen tutar daha sonra şiddet uygulayan kişiden tahsil edilir.*⁶⁹ ŞÖNİM bünyesinde şiddet görmüş veya görme ihtimali olan kadınlar ile mevcutsa beraberindeki çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak (ekonomik, hukuki, sosyal ve psikolojik açıdan desteklenmeleri ve güçlendirilmeleri) şekilde hizmet sunulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde öngörüldüğü gibi ŞÖNİM'de kişiler arasında ayırmacılığın yapılmamasına özen gösterilmektedir (Reçber, 2018: 369). ŞÖNİM'de sunulan hizmetler, şu şekilde sıralanabilir: Koordinasyon (başvuru ve tedbir kararları, bilgileri sisteme işleme, bunların değerlendirilmesi ve takibatı için kurumlar arası iş birliği), psiko-sosyal destek, hukuki destek, eğitim ve mesleki destek, sağlık destek, ekonomik destek, müdahale ve yönlendirme, önleyici (şiddeti önleme amacıyla toplumu bilinçlendirme çalışmaları), geçici barınma hizmetleri şeklinde geniş kapsamda hizmetler sunulduğu bilinmektedir (Reçber, 2018: 371-372).

Çocuğa karşı şiddet, istismarı ve çocuklara kötü muamele, sorumluluk, güven veya güç ilişkileri bağlamında, çocuğun sağlığı, yaşamı, gelişmesi veya onuru açısından fiili veya potansiyel zararlar sonuçlanan her tür fiziksel veya duygusal kötü muameleyi, cinsel istismarı, ihmali veya ihmalkâr davranışı, ticari veya başka amaçlı sömürüyü kapsar (UNİCEF, 2006: 12). Çocukların şahit olduğu veya maruz kaldığı şiddet, aile içinde meydana gelmektedir. Gün geçtikçe çok sayıda aile göçten etkilenmektedir. Günümüz teknolojisi ebeveynliğe tamamen yeni bir boyut getirmektedir. Ebeveynlerin çoğu, çocuk yetiştirme rolleri ve çocukların haklarını gerçekleştirme konusunda yetersiz kalmaktadır.⁷⁰

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, devletlerin çocukları her türlü fiziksel ve zihinsel şiddetten, yaralanma ve istismardan, ihmal ve dikkatsiz davranışlardan, cinsel istismar dahil sömürü ve kötü davranıştan korumak için gerekli tüm hukuki, idari, sosyal ve eğitsel önlemleri almalarını zorunlu kılmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,

⁶⁸ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı - Alo 183

⁶⁹ Aile İçi Şiddet - magdur.gov.tr (adalet.gov.tr)

⁷⁰ ak2016-2021-cocuk-haklari-strateji-belgesi-turkce.pdf (aile.gov.tr), 8-9.

Avrupa Sosyal Şartı diğer Avrupa Konseyi antlaşmaları çocuğun şiddet ve zarardan korunma hakkını garanti altına almaktadır. Çocuğa karşı şiddeti ele almak kapsamlı ve stratejik bir yaklaşımı gerektirmektedir. Avrupa Konseyi çocuğa yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için tüm alanlarda özellikle eğitim, medya, adalet, eşitlik, aile, göç, alternatif bakım ve engelli çocuklar alanında katkı sağlayacaktır. Avrupa Konseyi üye ülkeleri, Bakanlar Komitesinin çocukları şiddetten korumak için bütünleşik ulusal stratejiler konusunda tavsiye kararını uygulamada destekleyecektir. Bu tavsiye, esaslı hukuki, siyasi ve kurumsal çerçeveler, çocuk haklarına saygı kültürünü oluşturmada teşvik, çocuk dostu çevre ve hizmetler kurma ve çocuğa karşı şiddetin bütün biçimlerini engelleme, belirleme ve müdahalede bulunmak için ulusal araştırma gündemi kabulü çerçevesinde rehberlik içermektedir.⁷¹

Diğer taraftan ebeveyne yönelik şiddete karşı kanunlar belli hükümler ortaya koymaktadır. 195. Hükümet'in aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için çare teşkil ettiğini kaydettiği 4320⁷² sayılı Kanun'un uygulanmasında ciddi sorunlarla karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Farklı kuruluşların bir arada gerçekleştirdiği araştırma, polis raporlarına aile içi şiddet şikayetinde bulunulduğunda, polis memurlarının şikayetleri soruşturmadığı ancak mağdurların eve dönmeleri ve şikayetlerini geri almaları için arabuluculuk görevi üstlendiklerini göstermektedir. Bu bağlamda, polis memurları sorunu, "müdahale edemeyecekleri bir aile meselesi" olarak görmektedir. AİHM, yukarıda kaydedilenler çerçevesinde, başvuranın itiraz edilemeyecek istatistikî verilere dayanarak aile içi şiddetin esas olarak kadınları etkilediğine ve Türkiye'deki genel ve ayrımcı adli pasifliğin, aile içi şiddete kapı aralayan bir atmosfer yarattığına ilişkin bir göstergenin varlığını ispat edebildiği kanaatindedir. Türkiye'deki genel ve ayrımcı pasifliğin, kasıtlı olmasa bile esas olarak kadınları etkilediğine ilişkin yukarıda kaydedilen tespitini göz önüne alan AİHM, başvuran kimsenin ve annesinin çektikleri sıkıntının kadınlara karşı ayrımcılık türlerinden biri olan cinsiyete dayalı şiddet olarak kabul edilebileceği kanaatindedir. Hükümet tarafından son yıllarda yürütülen reformlara rağmen, geçmiş yıllarda mevcut davada tespit edildiği gibi adli sistemin genel pasifliği ve saldırganların cezadan muaf olması aile içi şiddeti çözmeye uygun adımın atılmasında gereken sorumluluğun alınmadığını göstermektedir. AİHS'nin 2. ve 3. maddelerince güvence altına alınan haklarından yararlanmada başvurana ve annesine kanun önünde eşitlik sağlama hususundaki iç hukuk yollarının etkili olmadığı göz önüne alındığında, AİHM başvurana iç hukuk yollarını tüketme gereğinden muaf tutan özel koşulların mevcut olduğu sonucuna varır. Bu nedenle, AİHS'nin 14.

⁷¹ [ak2016-2021-cocuk-haklari-strateji-belgesi-turkce.pdf](https://aile.gov.tr/ak2016-2021-cocuk-haklari-strateji-belgesi-turkce.pdf) (aile.gov.tr), 18-19.

⁷² [5.5.4320.pdf](https://mevzuat.gov.tr/mevzuat/mil-1/5/4320.pdf) (mevzuat.gov.tr) : "Türk Medenî Kanununda öngörülen tedbirlerden ayrı olarak, eşlerden birinin veya çocukların veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerinden birinin veya mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan veya evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan aile bireylerinden birinin aile içi şiddete maruz kaldığını kendilerinin veya Cumhuriyet Başsavcılığının bildirmesi üzerine Aile Mahkemesi Hâkimi meselenin mahiyetini göz önünde bulundurarak re'sen aşağıda sayılan tedbirlerden bir ya da birkaçına birlikte veya uygun göreceği benzeri başka tedbirlere de hükmedebilir."

maddesine dayanılarak yapılan şikâyet hususunda Hükümet'in iç hukuk yollarının tüketilmemesine ilişkin itirazını reddeder (UNİCEF, 2006: 12).

Mayıs 2016 tarihli bir Dünya Sağlık Konferansı kararı, özellikle kadınlara ve kız çocuklarına karşı kişilerarası şiddeti ele almak için ulusal çok sektörlü bir yanıt içinde sağlık sisteminin rolünü arttırmaya yönelik ilk DSÖ Küresel eylem planını onayladı. Bu plana göre, DSÖ Üye Devletler ve diğer ortaklarla iş birliği içinde şunları taahhüt etmektedir ([Violence against children \(who.int\)](http://www.who.int/violence-against-children)):

- Çocuklara yönelik şiddetin küresel büyüklüğünü ve özelliklerini gözlemlemek ve bu tür şiddeti belgelemek ve ölçmek için ülke politikalarını desteklemek.
- Çocuklara yönelik şiddetin yükü, risk faktörleri ve sonuçları ile engellenebilirliğine ilişkin kanıtları özetleyen bir elektronik bilgi sisteminin sürdürülmesi.
- Çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi ve bunlara yanıt verilmesi için kanıta dayalı teknik kılavuz belgelerin, normların ve standartların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması.
- Ulusal politikalar ve eylem planları, yasalar, önleme programları ve müdahale hizmetleri aracılığıyla çocuklara yönelik şiddeti ele almaya yönelik ülke çabaları hakkında düzenli olarak küresel durum raporları yayınlamak.
- Çocuklara Yönelik Şiddeti Sona Erdirmek için Küresel Ortaklık, Kız Çocukları İçin Birlikte ve Şiddeti Önleme İttifakı (Global Partnership to End Violence against Children) gibi girişimlerle çocuklara yönelik şiddeti küresel olarak azaltmak ve ortadan kaldırmak için uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak.

Yine DSÖ ve Çocukların Bakımı ve Korunması Öğrenme Ağı tarafından ortaklaşa yönetilen "Inspire Çalışma Grubu", müdahalelerin uygulanmasında liderlik sağlamakta; kolektif etki yaratmak için üyelerin çalışmalarını uyumlu hale getirmek; onlar için ortaya çıkan uygulama destek fırsatlarını belirlemek ve çocuklara yönelik şiddeti ele almak için neyin işe yaradığına dair yeni savlar üretmek, toplamak ve paylaşmayı amaç edinmişlerdir. Üyeler arasında BM kuruluşlarından temsilciler, ikili ajanslar, uluslararası meslek birlikleri, STK'ler, hükümet, hayırsever vakıflar mevcuttur.⁷³

⁷³ INSPIRE Teknik Paketi ([who.int](http://www.who.int/inspire))

♦ 3.1.4. Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan Bireylere Yönelik Uygulanan Psiko - Sosyal Destekler

Ceza infaz kurumları, toplumun çeşitli nedenlerle suç işlemiş bireyleri ağırladığı önemli sosyal kurumlardır. Mahkumlar, çeşitli suçlardan dolayı hüküm giyen ve ceza alan kişilerdir ve bu süreçte ceza infaz kurumları onların hayatında belirleyici bir rol oynamaktadır. Mahkumların ceza infaz kurumlarında geçirdikleri süre, psikososyal sağlıklarını önemli ölçüde etkileyebilir. Cezaevindeki mahkumlar, sosyal izolasyon, stres, kaygı, umutsuzluk ve çaresizlik gibi olumsuz etmenlerle karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, mahkumlara yönelik etkili ve uygun psikososyal destek programlarının tasarlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Günümüz cezaevi psiko-sosyal servislerinin çekirdeğini “iyileştirme ve rehabilite etme mecburiyeti” oluşturmaktadır. Kapatılmanın, zindan kavramı ile başlayıp, hapisane kavramı ile devam eden ve en sonunda modern deyiimiyle cezaevine dönüşen, cezalandırma kavramının suçun önlenmesi karşısındaki yöntemsel evriminin izdüşümüdür.

Cezaevleri, mahkumların haklarının korunması ve iyileştirilmeleri amacıyla çalışma yürütülen yerlerdir. Bu amaç doğrultusunda atılan iki önemli adım, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (1948) ve devamında Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kuralları’nın (1955) yayımlanmasıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 5. Maddesi, “Hiç kimseye işkence yapılamaz; kıyıcı, insanlık dışı, onur kırıcı ceza ve davranışlar uygulanamaz” ifadesini içerirken, 7. madde herkesin yasalar karşısında eşit olduğunu vurgular ve 9. madde hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanamayacağını ve alıkonulmayacağını belirtir; bu maddeler cezaevlerini ve adil yargılanma süreçlerini ilgilendiren konularla yakından ilişkilidir (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1948). Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kuralları’nda ise, cezaevlerindeki mahkumlara psikososyal iyileştirme ve eğitim programlarının somutlaştığı görülmektedir. Bu bildiride, cezaevi idaresinin yaptığı işin önemli bir sosyal hizmet olduğunun bilincinde olması gerektiği vurgulanmaktadır (madde 46[2]). Ayrıca, cezaevlerinde uygulanacak iyileştirme rejiminin genel çerçevesi çizilmiş ve eğitim personelinin mesleki niteliğine vurgu yapılmıştır. Mahkumlara meslek rehberliği ve eğitimi, fiziksel gelişimlerini ve moral düzeylerini arttırmayı hedefleyen etkinliklerin yanı sıra, psiko-sosyal gelişmelerine yönelik sonuç verici eğitimler, grup çalışmaları ve iyileştirme politikalarının yapılması gerektiği belirtilmektedir (Mahpuslar için Asgari Standart Kurallar, 1955).

Türkiye’de cezaevi iyileştirme politikalarının en modern hali 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (2004) ile düzenlenmiş ve mahkumlara rehabilitasyon programları Psiko-sosyal Servis Birimi’ne tanımlanan bir takım iyileştirme faaliyetleri adı altında uygulanmaktadır. 1930 tarihli Hapishane ve Tév-

kifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun'un değiştirilen 2. maddesinde, mahkumların iyileştirilmesi, eğitilmesi, meslek veya zanaat sahibi yapılması ve çalıştırılması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmektedir (www.tbmm.gov.tr, 1930). 1927 tarihli 765 sayılı kanunda, cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlüler için çeşitli iyileştirme ve eğitim programları öngörülmüş ve bu kapsamda eğitim, spor, meslek kazandırma ve işyurdu çalışmaları ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma hakları olduğu belirtilmiştir (adalet.gov.tr, madde 307/b). Uluslararası mevzuat dâhilinde bakıldığında Avrupa Konseyi (1947), 1987 yılında yayımladığı "Avrupa Cezaevi Kuralları" ile üye olan devletlere tavsiyeler vermekte ve bir takım mükellefiyetler yüklemektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin söz konusu kurallar başlığı altında yayımladığı 3 no'lu tavsiye kararının 49-1. maddesinde: "Personelin yanına olanak ölçüsünde yeterli miktarda psikiyatr, psikolog, sosyal hizmet görevlisi, eğitmen, teknik öğretmen gibi uzmanlar verilmelidir" ifadesi yer almaktadır (www.ombudsman.gov.tr, 2019). Böylelikle cezaevlerinde uygulanması gereken iyileştirme politikalarının mesleki ekibi de belirtilmektedir. Sonuç olarak günümüz cezaevi iyileştirme politikalarının Psiko-sosyal Servis Birimi'nin görev ve faaliyetleri kapsamında toplanması 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (2004) ile gerçekleşmiştir. Psiko-sosyal birim, mahkumlara uygulanan iyileştirme ve eğitim programlarının misyonuyla 19. yüzyılda gelişerek varlığını sürdürmektedir. Avrupa ve Amerika merkezli iyileştirme politikaları, mükerrer suçluluğu önlemeye yönelik olarak geliştirilmekte ve denetimli serbestlikten (probation) faydalanan eski mahkumları da kapsayan programlar uygulanmaktadır. Türkiye bazında bakıldığında cezaevi psiko-sosyal servislerinin eğitim ve iyileştirme faaliyetleri kapsamında "birey ve grup çalışmaları" olduğu yazılmaktadır (Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 2004, madde 8 ve 9).

Tarih boyunca suça karşılık verilen cezadan beklenti, mutlak bir cezalandırma, toplumsal bir intikam, bazen de monarşik sistemdeki iktidarın keyfi kararı olmuştur. Verilen cezaların toplum düzeni ve suçun iyileştirilmesi kapsamında beklentinin karşılamaması, cezanın türü ve uygulama biçiminin değişmesini doğurmuştur. Ceza kavramına belli bir bakış açısının ölçüsü olarak denetimli serbestlik uygulaması, adalet sisteminin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır (Dağdelen, 2017: 57).

Amerika ve Avrupa'da çok daha erken geçilen bu uygulama, *probation* (şartlı tahliye denetimli serbestlik), *supervise release* (gözetleyip denetleyerek salıverme) gibi terimlerle adlandırılmaktadır. Ülkemizdeki hukuki reformlar arasında en önemlisi sayılabilecek bu uygulamaya 2005 yılında geçilmiştir.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un Psiko-sosyal birime büyük kısmı düşen iyileştirme programı hazırlama ve uygulama görevinin içeriği (madde 2), suçlu bireyin psiko-sosyal iyilik halinin sağlanması ve korunmasının cezaevinde

başlayan bir süreç olduğu ve denetimli serbestlik kavramının bu disiplinler arasındaki iş birliğinin devamı olduğu anlaşılmaktadır.

Bilim insanlarının ortak olarak yoğunlaştığı noktalardan ikisi suçlunun cezaevinde caydırılması ve rehabilite edilmesidir (Kifer ve diğ., 2003: 47-69). Bununla beraber, cezaevlerinin mücadele edilmesi gereken sosyal ve psikolojik zorlukları bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası Kızılhaç'ın, mahkumların ruh sağlığını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla yaptığı bir araştırma sonucunda, cezaevinde çekilen yalnızlığın en üst maddeler arasında olduğu görülmektedir (Durcan, 2008: 18). Yalnızlık hissinin tetikleyeceği bir diğer duygu "özlem"dir. Kadın hükümlüler üzerinde yapılan bir araştırma neticesinde, kadınların cezaevinin fiziki şartlarından kaynaklanan yetersizliklerle baş etmelerinin, aile özleminin neden olduğu psikolojik durumla baş etmelerinden daha kolay olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Saruç, 2013: 133).

Türkiye'de her geçen yıl cezaevi nüfusu artış göstermektedir. Son 5 yıldaki verilere bakacak olursak; 2018 yılında 264.842 iken, 2022 yılında bu sayı 341.294 olmuş ve %28.85'lik bir artış sergilemiştir (Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2022). Tüm bu veriler ve artan mahkûm sayısı cezaevi sosyal servislerine pek çok sorumluluk yüklemektedir. Sosyal çevresinden kopan, zamanının büyük kısmını oldukça küçük ve kapalı bir mekânda geçirmek durumunda olan bireyin en büyük ihtiyacı sosyal destektir. Cezaevi koşullarında tutuklu veya hükümlü olarak bulunan bir bireyin, sosyal desteğe, faaliyete, aktiviteye, birey veya grup çalışmalarına ihtiyacı olduğu kabul edildiği için günümüzde modern infaz sistemlerinden ve cezaevinin iyileştirme boyutundan bahsedilebilmektedir. Bu ihtiyaçlara, çeşitli kanunlarda ve uluslararası antlaşmalarda mahkumlara verilmesi gereken zaruretler olarak yer verilmiş ve maddeler hukuk ile güvence altına alınmıştır (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1948; Mahpuslar için Asgari Standart Kurallar, 1955; Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 2004).

Türkiye'de Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından mahkumlara yönelik birçok psikososyal destek sağlanmaktadır. Bunlar;

"Önce Düşün" (Genel Suçlu Davranış Programı): Hükümlülere yönelik 23 oturumdan oluşan bir programdır. Hükümlülere problem çözme becerileri kazandırarak suç oluşturan davranış sorunlarına çözüm getirmeyi ve gelecekteki suç oluşturan davranış riskini azaltmayı amaçlar.

Salıverilme Öncesi Mahkûm Gelişim Programı: Şartlı tahliyesi yaklaşan hükümlülere yönelik 10 oturumdan oluşan bir programdır. İletişim becerileri, sorun çözme,

karar verme, aile ve arkadaşlarla ilişkiler kurma, stres yönetimi gibi becerilerin geliştirilmesini hedefler ve başarılı bir salıverilme için gereken becerileri öğretir.

İntihar ve Kendine Zarar Verme Konusunda Farkındalık Programı: Ceza infaz kurumlarında intiharın önlenmesi ve intihar vakalarına yaklaşım konularında personelin bilgilendirilmesi, farkındalığın artırılması ve müdahalede bulunacak kişilere yönelik ekip çalışmasını geliştirmeye yönelik hazırlanmış bir programdır.

Özel Gözetim ve Denetim Programı: Hükümlülerin öfke ve diğer olumsuz duygularının farkına varmalarını, bu duygular sonucu ortaya çıkabilecek saldırgan davranışlardan kaçınmalarını ve bu duyguları kontrol altına almak için gerekli becerileri kazanmalarını sağlayan 23 oturumdan oluşan bir programdır.

Öfke Kontrolü Programı: Hükümlülere öfke yönetimi ve kontrolü becerilerini geliştirmeyi amaçlayan 10 oturumdan oluşan bir programdır. Öfkenin aşamaları, öfkenin fiziksel belirtileri, kendini sakinleştirici ifadeler, problem çözme gibi konular üzerinde durulur.

Sigara Alkol Madde Bağımlılığı Programı (SAMBA): Ceza infaz kurumlarında sigara, alkol ve madde bağımlılarına yönelik yapılan çalışmalarda tedavi hizmetleri verilir. Bu programda grup çalışmaları ve bireysel çalışma modülleri yer alır.

Kadın Hükümlü Tutuklular ile Çalışan Personelin Uzmanlaşmasına Yönelik Eğitim: Ceza infaz kurumu personelinin kadın hükümlü tutuklulara ve yanlarında kalan çocuklarına yönelik uygun davranış biçimleri geliştirmeleri ve kadına yönelik şiddet konusunda farkındalık kazanmalarını hedefleyen bir eğitim programıdır. Program kadın hakları, iletişim, stres yönetimi gibi konularda bilgi sağlar.

Her insan bir ailenin parçasıdır. Ceza infaz kurumlarında kalanların büyük bir kısmını ebeveynler oluşturmaktadır. Bu gibi koşullarda durumdan en çok etkilenenler kadınlar ve çocuklar olmaktadır. Bu sebeple 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 65'inci maddesinde yer alan "Anaları hükümlü olup da dışarıda korumasına bırakılacak kimsesi bulunmayan sıfır-altı yaş grubundaki çocuklar annelerinin yanında kalabilirler." hükmü doğrultusunda 0-6 yaş grubu çocuklar annelerinin talebi halinde ceza infaz kurumlarında kalabilmektedir. 0-6 yaş grubu çocuklar annelerinin infaz rejimlerine dahil olmayıp, anneleri ile kuruma kabul edilebildiği gibi tutuklu veya hükümlü annenin talebi halinde daha sonra da kuruma kabul edilebilmektedir. Bu süreçte de ceza infaz kurumlarında annesinin yanında kalan çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin desteklenmesi hususunda çalışmalar sürdürülmektedir. Çocukların zihinsel ve ruhsal gelişimleri, anaokulu ve kreşten faydalanma durumlarına yönelik iş ve işlemleri, dışarıdaki bakım verenleri ile ilişkileri, ceza infaz kurumlarındaki yaşantıları bu birimlerde görev yapan psikolog ve sosyal çalışmacılar tarafından yakından takip edilmektedir. Hükümlü ve tutuklu annelerin ebeveynlik

becerilerinin artırılması, çocuklarının yaş gruplarına uygun davranış biçimleri geliştirebilmeleri gibi konularda da bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, seminerler ve konferanslar gerçekleştirilmektedir.

Uluslararası hukukta, 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 2. ilkesi çocukların haklarına ilişkin önemli bir ilkedir. Bu ilkeye göre:

“Çocukların, özel bir korumadan yararlanabilmeleri; ona hürriyet ve hayiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedensel, fikri, ahlaki, ruhsal ve sosyal yönden gelişmesini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır.”

Bu ilke, çocukların haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla sağlam bir temel oluşturur. Çocukların fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi ve korunması, onların geleceği ve toplumun refahı için büyük önem taşır. Bu ilke, çocukların özel bir korumaya ve ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yaklaşılması gerektiğini vurgular ve hükümetleri çocukların çıkarlarını göz önünde bulunduran yasalar ve politikalar geliştirmeye teşvik eder. Ayrıca bu ilke, çocuk haklarının evrensel olarak tanınması ve korunması gerektiğine işaret eder. Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların insan haklarına saygı gösterilerek büyütülmesi gerektiği ilkesini dünya çapında yaygınlaştırılarak çocukların refahını arttırmayı amaçlar. Bu, annesi her ne kadar ceza infaz kurumunda olsa da çocuğun bir mahkûm gibi düşünülmemesi için yapılan çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Fakat her ne kadar bu konuda hassas davranılmaya çalışılsa da yapılanlar yeterli değildir.

2021 yılında Sincan Kadın Kapalı Cezaevinde, çocukların üstün yararı gözetilmek için “Anne- Çocuk Ünitesi” pilot uygulaması yapıldı. Burada 0-6 yaş çocuğa sahip her kadın için özel odalar tasarlandı. Tutuklu, hükümlü kadınlara ve çocuklar ile iletişime girecek olan personellere de eğitimler verildi. Çocukların hapis ortamından uzaklaştırılarak daha sağlıklı gelişebilmeleri ve anneleri ile bağlarının güçlenmesi sağlanmıştır. Uygulama gayet olumlu dönüşler almış, anne ve çocukların mutlu olmalarına sebebiyet vermiştir (<https://basin.adalet.gov.tr/>, 2021). Aynı uygulamanın diğer illerde de yapılması için çalışmaların devam etmesi gerekmektedir. Zira her çocuk eşit haklara sahip olmalıdır. Annesinin yanında olan çocuğun kalma yaş süresi dolmadan önce anne ile görüşülerek kurum dışında bakımını yürütebilecek bir yakınına ya da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı korumasına verilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

♦ 3.2. Ekonomik Destek Politikaları

Yoksulluk ve ekonomik sıkıntılar tüm dünyanın maruz kaldığı ciddi bir sorun haline gelmektedir. Zira maddeleşen dünyada toplumun bir kesiminin zenginleşirken geri kalan bir kısmının ise fakirleşmesi ve yoksulluk sınırı altında yaşaması sonucu doğmaktadır (Salim, 2020: 1663-1664). Yaşanan bu ekonomik sorunlar aile kurumunu da ciddi manada etkilemektedir. Bu sebeple hem genel olarak toplumların hem de özelde ailelerin maruz kaldığı ekonomik problemlere çözümler üretilmeye çalışılmakta ve bu doğrultuda çeşitli politikalar geliştirilmektedir.

Ülkemizde sosyal yardım uygulamalarına önemli bir miktarda bütçe ayrılmasına rağmen yoksulluk sorunuyla mücadelede istenen başarı sağlanamamıştır. Bundan dolayı muhtaç durumdaki kesimlere ayni ve nakdi yardımlar yapılması yoluyla bunun üstesinden gelinemeyeceği anlaşılmıştır (Salim, 2020: 1677). Dünyadaki gelişmeler de yoksulluk sorununun çok yönlü politikalar geliştirilerek muhtaç durumdaki bireylerin sosyal ve ekonomik sahaya atılmalarının sağlanarak kendi kendilerine yeterli bir hale gelmeleriyle mümkün olabileceğini göstermektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 51; Yuvalı, 2018: 392). Ayrıca yoksul bireylerin iş sahasına atılmaları sağlanmadığı takdirde yardımlara bağımlı kalıp atıl durumda bulunmaları neticesi doğacaktır (Hacımahmutoğlu, 2009: 52; Yuvalı, 2018: 392). Kişilerin işgücü piyasasına dahil olabilmeleri için rehberlik edilmeleri ve yönlendirilmeleri önemli görünmektedir. Ancak İŞKUR'un bu konuda yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 226). Kişilerin sosyal yardımlara başvurmaları ile işsiz ve eğitimsiz olmaları arasında büyük bir alaka olduğundan bu kişilerin iş bulmaları ve mesleki anlamda eğitilmeleri için İŞKUR'a önemli görevler düşmektedir (Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 141).

Ebeveynlik desteğinin altında yatan daha geniş bir amaçsa yoksulluğun ele alınmasıdır. Ailelere yönelik nakdi destek ve hizmetlerin başlatılması bu yönüyle de büyük bir motivasyon sağlamıştır. Bu çerçevede yoksulluk ve çocukluk, ergenlik, ebeveynlik ve aile arasındaki bağ birbirinden ayrı tutulmamalıdır (UNİCEF, 2015: 23).

♦ 3.2.1. Tek Ebeveynlik Politikaları

Tek ebeveynlik, bir çocuğun yalnızca bir ebeveyn tarafından büyütüldüğü bir aile yapısıdır. Bu, bir ebeveynin boşanması, ayrılması, ölümü veya çocuklarını tek başına yetiştirme seçimi nedeniyle meydana gelebilir. Günümüzde birçok ülkede artış gösteren bu durum, ülkelerin bununla ilgili politika üretmelerini yahut bu politikaları daha da geliştirme ihtiyacını doğurmuştur. Gelişen dünya ile birçok sorun da beraberinde gelmektedir. Tek ebeveyn olarak yaşamaya devam eden kişilerde bu

sorunlar daha ciddi sorunlar meydana getirmektedir. Barınma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında daha çok desteğe ihtiyaç duyabilirler. Tek ebeveynli hanelerde ebeveynin cinsiyetine bakıldığında %90'ının kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu oran tüm AB ülkelerinde benzerlik göstermekte ancak İsveç %26 erkek tek ebeveyn oranıyla farklılaşmaktadır (Dünyada Tek Ebeveynli Aile Politikaları, 2022).

Bir partnerin yokluğunda, iş ve aile yaşamını birleştirmek hem bekar ebeveyn hem de çocuklar üzerinde benzersiz bir baskı oluşturmaktadır. Hane halkının kazanç potansiyelini sınırlamakla beraber ikamet etmeyen ebeveynler çocuklarına, ikamet eden ebeveynler kadar zaman ve para yatırmada zorluk yaşayacaklardır. Çocuklar ve ebeveynler için sonuçları iyileştirmek amacıyla hükümetler velayet, ziyaret hakları ve nafaka miktarlarını düzenleyen kamu politikaları uygulamaktadır (OECD, 2011: 214).

Bu politikalar çocuk kreşleri, nafaka, ücretli izinler, doğum ödemeleri ve aylık çocuk ödenekleri gibi politikaları kapsamaktadır. Bunlar ülkeler arası refah ve gelişmişlikle beraber farklılıklar arz etmektedir. Bu çerçevede öncelikle Türkiye'deki politikaları incelememiz faydalı olacaktır.

2017-2022 yıllarının verilerine bakıldığında tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hane halklarının sayısı %8.5'ten, %10.3 oranına yükselmiştir. Bu yıllar arasında tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hanehalklarının oranının en yüksek olduğu ilin Bingöl olduğu görülmektedir. Bu veriler sonucunda Bingöl, 2017'de %10.3 iken, 2022 de bu oranın %12.6 oranına yükseldiği gözlemlenmiştir. (TÜİK, 2017-2022)

Toplam hane halkları içinde anne ve çocuklardan oluşan hane halklarının oranının en yüksek olduğu 2017-2022 yıllarında artış göstererek Bingöl olmuştur (TÜİK, 2017-2022). Diğer yandan, baba ve çocuklardan oluşan hane halklarının oranının 2018-2022 yıllarında artış göstermeye devam ederek en yüksek olduğu il Kilis olma-ya devam etmiştir. (TÜİK, 2018-2022)

Boşanma davaları sonucu velayeti anneye verilen çocukların oranı %76,1 oldu.

Boşanma istatistiklerine göre, kesinleşen boşanma davaları sonucunda 2021 yılında 174 bin 85 çift boşanırken 165 bin 937 çocuk velayete verildi. Boşanma davaları sonucu, çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verildiği görüldü. Çocukların velayetinin %76,1'inin anneye, %23,9'unun ise babaya verildiği görüldü.

Tek ebeveynli ailelere yönelik Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler tarafından uygulanan 3 farklı yardım türü bulunmaktadır. Bunlar Aile, Sağlık ve Eğitim alanında yapılan yardımlardır. Aile türünde yapılan yardımlara bakacak olursak, bu yardımlar

içerisinde; doğum yardımı, çoklu doğum yardımı, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik uygulanan yardımlar, öksüz- yetim yardımı, asker ailelerine yapılan yardımlar, asker çocuklarına yapılan yardımlar bulunmaktadır. Doğum yardımı herkese uygulanabiliyorken ve tek seferliğe aitken, diğer yardımlar için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma zorunluluğu aranmakta ve iki ayda bir yapılmaktadır.

Sağlık türündeki yardımlarda ise ihtiyaç sahibi olan kadınların 0-6 yaş arası çocuklara sahip olması ya da gebe olduğu süre boyunca ihtiyaç duyduğu tüm hizmetler (gebelik kontrolleri, doğum, doğum sonrası bakım) devlet tarafından ücretsiz bir şekilde karşılanmakta ve iki ayda bir olmak üzere nakdi yardım verilmektedir. Eğitim türündeki yardımlarda da şartlı eğitim yardımları, eğitim materyali yardımı, öğrenci taşıma- barınma- yemek yardımı ve ana sınıfı/ anaokulu yardımları bulunmaktadır.

Yapılan yardımların çoğu 3294 sayılı kanun gereğince sosyal güvencesi olmayan ve ihtiyaç sahibi olan kişilerin ya da bu kişilerin kanuni temsilcilerinin başvuruları ile yapılmaktadır. Bu yardımların detaylı bilgi ve ücret bedellerine Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın resmî sitesinden ulaşabilirsiniz.

Özel sektörde çalışan kadınlar annelik sigortası uygulamasıyla doğum sebebiyle geçici iş görmezlik ödeneği almaktadırlar. Ancak sigortalı bir işte çalışmayan kadınların böyle bir hakkı bulunmamaktadır. Doğumdan sonra sigortalı çalışan kadınlar ya da eşi sigortalı bir işte çalışan kadınlar bir defaya mahsus emzirme ödeneğinden faydalanmaktadırlar (Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete, 2003). 2021 yılında emzirme ödeneği 232 TL olarak belirlenmiştir (<http://www.sgk.gov.tr/>). Verilen desteklerin yeterliliği düşündürmekle beraber diğer bir nokta da sigortalı bir işte çalışmayan tek ebeveyn annelerin söz konusu nakit transferlerinde konu dışı bırakılmasıdır. Devlet Memurları Kanunu'na (Madde 206) göre kamu sektöründe çalışıp bakmakla yükümlü olduğu çocuk sahibi olan memurlara, çocukları 25 yaşına gelene kadar her ay aylıklarıyla beraber aile yardımı ödeneği sağlanmaktadır (T.C. Resmî Gazete, 1965). AÇSHB tarafından resmi nikâhlı eşi vefat etmiş kadınlara yönelik aylık 275 TL olmak üzere iki ayda bir 550 TL tutarında yardım yapılmaktadır. Ancak eşinden boşanmış, ayrılmış kadınlar bu yardımlar konusunda kapsam dışında kalmaktadır. Türkiye'de ihtiyaç sahiplerine yönelik aile yardımları AÇSHB'na bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından yakacak, gıda ve barınma, sosyal destekli nakit yardımları sağlanmaktadır. Yapılan bu yardımlardan yararlananların önemli bir kısmını (%70) kadınlar oluşturmaktadır. Çocuk yardımı bakımından sigortalı ve sigortasız çalışan olma durumu ile kamu ve özel sektör çalışanı olmak arasında da 41 önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Aynı zamanda eşin vefat etmesi ile eşten boşanmış olmak da yardım yapılıp yapılmayacağını belirleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düşük gelir sahibi kadınlar işe ara vermeye meyilli olmaktadır (Esping-Andersen, 2011:121). Tek ebeveyn annelerin istihdama katılımlarındaki en önemli engel-

lerden biri çocuk bakım hizmetlerine erişimdir. Çocuk bakımı genel olarak kadınların sorumluluğunda görülmekle beraber tek ebeveyn anneler bunu yalnız sağlamak durumunda kalabilmektedir. TÜİK iş ve aile yaşamının uyumu araştırmasına göre istihdamda olan erkeklerin bakım sorumluluğu oranı %48,1, kadınların ise %44,2 şeklindedir. Ancak önemli fark iş gücüne dâhil olmayanlar arasında oluşmaktadır; kadınların %45,9'unun erkeklerin ise %14,8'inin bakım sorumluluğu bulunmaktadır. İstihdamda olan kadın ve erkek arasındaki bakım sorumluluğu oranları biraz daha eşitken, istihdam edilmeyen kadınların erkeklere göre çok daha fazla bakım sorumluluğu aldığı ortaya çıkmıştır. Kadınların bakım sağlayıcı olarak görülmesi onların istihdama katılmalarını da etkilemektedir. Hem bakım sağlayıcı hem de kazanç sağlayıcı olmak zorunda olan tek ebeveyn anneler ise bu dengeyi sağlamak durumunda bırakılmaktadırlar. Düşük ücret nedeniyle vasıfsız ve tek ebeveynli aile gibi savunmasız kesimler daha çok risk altında kalarak yoksulluk çıkmazına girmektedirler. Kadınlar, anne olma kararı verince kendilerini, çocuk ve kariyer tercihlerini uyumlulaştırma ikilemi içerisinde bulmaktadır.

İskandinav ve Anglo-Sakson ülkeleri, kadın istihdamını ve doğurganlık oranlarını artırmak için farklı politika modellerini benimsemektedir. İskandinav ülkeleri, cömert ebeveyn izni ödemeleri, uygun fiyatlı çocuk bakım hizmetleri ve doğrudan gelir transferleri gibi geniş kapsamlı destekleri sağlayarak çalışan annelerin işgücü piyasasında aktif kalmasını teşvik etmektedir. Aile ve iş dengesi için devlet müdahalesi büyük öneme sahiptir.

Anglo-Sakson politika modelinde ise, hane halkına seçme özgürlüğü tanıyan düşük etkili vergi oranları ve işgücü piyasası esnekliği üzerinde durulmaktadır. Yarı zamanlı çalışma ve özel çocuk bakımı hizmetlerine yönelik destekler, iş ve aile hayatı arasında denge sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Kıta Avrupası ülkeleri, çocuklu ailelere mali destek sunarak çocukların maliyetini karşılamayı hedeflerken, destek kapsamı ve süresi ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Bazı Kıta Avrupası ülkelerinde tam zamanlı resmi çocuk bakımı yaygınken, diğerlerinde bu tür hizmetler daha sınırlı olabilmektedir.

Bu farklı destek uygulamaları doğurganlık, kadın istihdamı ve yoksulluk oranları açısından farklı sonuçlar doğurabilmekte ve ülkeler arasında belirgin kutuplaşmalar görülebilmektedir.

Türkiye’de kurumsal çocuk bakım hizmeti desteği Millî Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı anaokulları, kamu kuruluşları, AÇSHB’na (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) bağlı kreş ve gündüz bakımevleri, yerel yönetimler, üniversiteler ve özel kurumlar tarafından verilmektedir. Ancak TÜİK İstatistiklerinde yer alan “Çocuk” verilerine göre 0-5 yaş grubu çocukların bakımının yaklaşık %89,6’sının anne, %2,4’ünün

kreş veya anaokulu tarafından sağlandığı görülmektedir (TÜİK, 2012). 2018 yılında ise 15 yaş altındaki çocuklar için ücretli bakım hizmeti kullanma oranı %13,1, bakım hizmeti kullanmama oranı ise %86,9 olmuştur. Ayrıca 150'den fazla kadın çalışan olan kurum veya işletmelerin, okulöncesi dönemdeki çocuklara yönelik kreş açma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak bu yükümlülüğün kadın çalışan sayısı üzerinden belirlenmesi bakım sorumluluğunun erkek çalışanlarda olmadığını kastetmektedir. Aynı zamanda kreş açılmaması durumunda verilen idari para cezalarının (2019 yılı için 2866 TL) caydırıcı miktarda olmaması işverenlerin kreş açmaktansa bu cezayı ödemeyi tercih etmesine sebep olmaktadır (Çoban 2021: 45). Dolayısıyla Türkiye'de farklı kurumlar tarafından sağlanan çocuk bakım destekleri yetersiz kalmakta ve bundan oldukça sınırlı sayıda çocuk faydalanabilmektedir.

Tek ebeveynlere yönelik diğer desteklerden biri de medeni durumuna bakılmaksızın herhangi bir istismara veya şiddete maruz kalan kadınların korunması ve desteklenmesi amacıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından finansmanı sağlanan kadın konukevleri hizmetidir. Konukevlerinde kalan kadınların ihtiyaçları karşılanmakta ve ilden ile değişen komisyon kararına göre belirlenmiş olan cep harçlığı verilmektedir (Çoban 2021: 47).

Boşanma, ayrılık, vefat gibi nedenlerden dolayı psikolojik olarak yıpranan tek ebeveyn annelerin psikolojik destek almaları için oluşturulmuş bir sosyal politika uygulaması olmasa da yerel yönetimler, devlet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları tarafından psikolojik danışmanlık veya psikiyatrik tedavi hizmeti sunulmaktadır. Maddi yetersizlikler, çoğu ebeveynin psikolojik destek almalarının önündeki engellerden en önemlisidir. Tek ebeveyn annelere engelli çocuklarının olması halinde gelir tespitine dayalı olarak yardım yapılmakta ve engelli maaşı bağlanmaktadır. Yine talep edilmesi durumunda ebeveyn, devletin engelli bakım merkezlerinden ve rehabilitasyonlarından yararlanabilmektedirler. Ayrıca ailenin, engelli bireyine bakım hizmetlerini karşılamayı tercih etmesi durumunda bakım ücretinin ödenme imkânı sunulmuştur (Çoban 2021; 47). Görülüyor ki Türkiye'de tek ebeveynye yönelik olan politikalar daha çok olumsuz bir durum halinde devreye girmektedir. Babanın tek ebeveyn olması durumunun yeterince ele alınmadığı sistemde, babanın anneye kıyasla yaptığı sorumlulukların oldukça yetersiz ve sembolik kaldığı görülmektedir. Bu da tek ebeveyn olan annelerin iş gücüne aktif olarak katılamamasının sebeplerindendir. Burada devletin Sosyal ve Ekonomik Destek Yardım (SED) programına da değinmek gerekir. Söz konusu yardım çerçevesinde yoksul ailelerin çocukları için temel gereksinim ve eğitim giderlerinin karşılanması hedeflenmiştir. Bu gerek tek ebeveyn olan baba gerekse anne için önemli bir adımdır.

Ülkelere göre yaşam kalitesi sıralamasına baktığımızda ilk sıralarda ve ilk on içerisinde İskandinav Ülkelerinin olduğunu görmekteyiz[6]. Buna sebep olan bazı faktör-

ler arasında sağlık, aile hayatı, ekonomik durum, iş güvenliği ve cinsiyet eşitliği gibi faktörler yer almaktadır. Cinsiyet eşitliğini savunan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaları nedeniyle de tek ebeveynlik açısından farklı politikalara sahiptirler.

Danimarka, İsveç, Norveç, İzlanda ve Finlandiya'daki bekar ebeveynler, çocuk nafakası ödemeleri, esnek çalışma saatleri ve ücretsiz çocuk bakımı dahil olmak üzere çok çeşitli avantajlara erişebilmektedir. Norveç ve Danimarka bekar ebeveynlere daha fazla yarar sağlarken, İsveç'te ebeveyn sayısına bakılmaksızın ödenen miktar aynıdır (Rostgaard, 2014: 11).

İsveç'te nafaka sistemi olmasa da birçok durumda nafaka ödenmesi gerekmektedir. 1938 yılında çıkarılan bir yasa ile bekâr anneler, babaların ödemelerini yapmaması durumunda devletten mali destek alabilirler. Bu sistem hala uygulamada olan bir politikadır. Şu anda yürürlükte olan politika, genellikle ayrı yaşayan ebeveynlerden nafaka talep etme hakkına sahip olan tek veya çoğu zaman bir ebeveyn odaklanmaktadır. Nafaka genellikle çoğunlukla babalar tarafından karşılanmaktadır. Nafaka ödenmemesi durumunda, çocukla birlikte yaşayan ebeveyn devletten nafaka alma hakkına sahiptir. Devlet tarafından ödenen aylık nafaka miktarı yaklaşık 170 Amerikan doları olarak belirlenmiştir. Bu miktar, bakım destek standardı olarak nispeten düşük kabul edilmektedir ve devlet yıllar içinde bu miktarı yükseltmeyi ihmal etmiştir. Bununla birlikte, İsveç'te genel çocuk yardımları, barınma yardımları, geliri düşük ailelere yardım ve diğer evrensel destekler (ücretsiz sağlık hizmetleri, çocuklar için diş bakımı, ücretsiz eğitim, ücretli sübvansiyonlu çocuk bakımı gibi) devletin sağladığı mali yardımlar (özellikle hasta bir bireye sahip, bekar ve bağımlı çocukları olan aileler için) büyük önem taşımaktadır (Wells & Disa, 2014: 18-19-24).

Norveç'te nafaka ödemeleri, ebeveynlerden birinin olmasa bile her iki ebeveynin de kazancı olduğu varsayımına dayanarak hesaplanır. Bu uygulama, cinsiyet eşitliğine sahip işgücü piyasası katılımı için bir teşvik olarak yapılmaktadır. Ancak nafaka yolu ile potansiyel olarak azaltılabilecek olan gelir yoksulluğu miktarını azaltabilir (Nieuwenhuis, 2020).

İzlanda hükümeti, 2000 yılında evrensel çocuk yardımlarını kaldırma kararını yeniledi ve 7 yaşından küçük çocuklar için evrensel faydaları yeniden uygulamaya koydu. 2000 yılında gelir testi de biraz küçültülerek varlıklar artık gelir testi kapsamına dahil edilmedi. Gelir testine tabi tutulan her 16 yaş altındaki çocuk için çocuk parası ödenir. 2006 yılında tek ebeveynli ailelerde azami yardım ilk çocuk için yılda 2.428 Euro'dur ve ilk çocuktan sonraki her çocuk için 2.490 euro olarak devam etmektedir. Çiftler için ise uygulanan yıllık ilk çocuk için azami yardım 1.457, İki ve sonraki her çocuk için 1.735 Euro olarak uygulanmaktadır (Eydal & Ólafsson, 2006: 17).

Finlandiya’da ailelerin %20’si tek ebeveynli ailelerden oluşmaktadır. Aileler, mali durumları ne olursa olsun çocuk parası ve vergilerden muaftır. Aileye yapılan yardım tutarı çocuk sayısına göre artış göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklar üzerinde ortak velayeti olsa bile, bekar ebeveynler ek ücret alma hakkına sahiptirler. 10 yaşından küçük çocuğu olan ebeveynler için dört iş gününe kadar izin kullanma hakları vardır. Çocuk hastalanırsa çocuk bakımını sağlamak için geçici çocuk bakım izni hakları vardır. Ancak bu hakka sahip olabilmeleri için her iki ebeveynin ya da tek ise, tek ebeveynin ücretli çalışıyor olması gerekir. Aksi halde bu haktan yararlanamazlar. Çocuk başına aylık 100-172 Euro arasında yapılan yardıma ek olarak tek ebeveynli aileler ayrıca aylık yaklaşık 36.60 Euro daha almaktadırlar. Bununla birlikte tüm ailelere aylık 118 Euro çocuk bakım ödeneği verilmektedir. Tek ebeveynlerin de faydalandığı barınma ödeneği ile özellikle düşük gelirli insanların barınma maliyetlerini azaltmayı hedeflemektedir (Print, 2013: 9-13).

Genel anlamda bakıldığında görülüyor ki Avrupa ülkelerinde, hususen İskandinav ülkelerinde tek ebeveyne yönelik yapıcı politikalar ele alınmaktayken Türkiye’de bu çerçevedeki politikalarda zamanla iyileşme görülmüş olsa da yetersiz kalmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de kadına yönelik kurslar ve psikolojik yardımlar öne çıkmakta iken Avrupa’da ebeveynlerden öte çocukların eğitimi, kreş ve benzeri imkanlardan ekonomik anlamda faydalandığı görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nin tek ebeveyn politikalarını incelediğimizde onların daha çok nafaka sistemi üzerinden politikalarını geliştirmeye çalıştıklarını görüyoruz. İşte tam da bu yüzden Amerika’da 2010’da ebeveynler gelirlerinin %13’ünü, 2013’te gelirlerinin %19’unu nafaka olarak ödemiştir (Maldonado 2017; 43). Ancak bu sistem, evli ebeveynler boşandığında orta ve yüksek gelirli aileler için başarılı olurken evli olmayan, düşük gelirli ebeveynler açısından yeterince ihtiyacı karşılamadığı görülmektedir. Bu bağlamda çocuk nafakasının düzensiz ödenmesi hatta kimi zaman ödenmemesi gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Burada düşük gelirli tek ebeveyn için daha yapıcı politikalara ihtiyaç olduğu aşikardır. İstenen nafakalara baktığımızda Amerika’da her eyalette bunun ayrı yönergeleri olduğu bilinmektedir. Bu yönergelerin neredeyse hepsi ayrı olan ebeveynin ailesiyle beraber yaşadığı takdirde sağlayacağı desteğin aynısını sağlaması gerektiğine ilkesi üzerine dayanmaktadır. Bu da Amerika’da çiftlerin evliliğini sürdürmeye yönelik çabasını göstermektedir (Meyer & Cancian, 2017: 17).

Ayrı olan ebeveynin nafaka ödememesi halinde yaptırım olarak sürücü belgesinin iptali ya da kişiye hukuki, cezai suçlamalarda bulunabileceği yer almaktadır. Ayrıca boşanan ebeveynler için geçerli olan aynı nafaka politikası evli olmayan ebeveynler için de geçerlidir, ancak babalığın gönüllü olarak kabul edilmesi veya resmi olarak belirlenmesi gibi ekstra bir süreci geçmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla yuka-

nda da belirttiğimiz gibi ABD'nin yasalar itibarıyla kısmen de olsa bekar ebeveynleri göz ardı ettiğini görmekteyiz (Meyer & Cancian 2017: 17).

Düşük gelirli bekar çiftlerin, daha yüksek gelirli çiftlere göre nafaka kurumlarından hizmet alma olasılığı daha yüksektir. Ancak nafaka sistemi üzerinden ebeveyni sorumluluğa teşvik konusunda düşük gelirli aileler için bu yeterince ihtiyacı karşılamamaktadır. Maalesef çok az çocuk destek ve düzenli olarak ödeme almaktadır. Çocuğun velayeti altındaki ebeveynlerin sadece yarısının nafaka emri vardır (Meyer & Cancian, 2017: 17). Düşük gelirli velayet altındaki ebeveynlerin düzenli olarak nafaka alma olasılığı ortalamadan bile daha düşük olabilir. Çocuk nafakasının düşük gelirli velayet altındaki ebeveynlere çok az destek sağlamasının nedenlerinden bazıları, vesayet altında olmayan ebeveynlerin önemli meblağları ödeyememesi veya ödemeye isteksiz olmasından kaynaklıdır (Meyer & Cancian, 2017: 18).

Muhtaç Aileler için Geçici Yardım (TANF) adı altında yardım alan velayet sahibi olan ebeveynler, yardım alırken nafaka haklarından feragat etmek durumunda ve birçok eyalet, ödenen tüm nafaka tutarını alıkoymaktadır. Mahkeme bunu yardımın maliyetini dengeleme amacıyla almaktadır. Ek Beslenme Yardımı Programı ve barınma kuponları gibi bazı gelir testi yapılmış yardım programları ve yardımın miktarı belirlenirken nafaka da gelir olarak sayılır. Bu nedenle, nafaka ödendiğinde bile, diğer yardımlar azaltılabilir, bu da çocuklara sağlanan mali kaynaklarda çok az artışa veya hiç artışa yol açmaz (Meyer, Cancian 2017; 18). ABD'de, bekar ebeveynlerin 1980'de %18'i ve 2013'te %21'i nafaka aldı, son 30 yılda nafaka sisteminde pek bir değişiklik olmadı (Maldonado 2017; 41). Ancak yine de diğer ülkelere nazaran bakıldığında ABD çocuk desteği sisteminin 1979'dan 2013'e kadar sürekli olarak yoksulluğu yüzde 2 oranında azalttığı görülmüştür (Maldonado, 2017: 43).

Bu çerçevede ABD'de her ne kadar bazı ülkelere politikalar cihetiyle daha fazla çaba gösterilse de Amerika'nın tek ebeveynlere yönelik politika çalışmaları yeterli görünmemektedir. Daha yapıcı politikalara ihtiyaç olduğu aşıkardır. Zira düşük gelirli tek ebeveynlerin yukarıda belirtildiği üzere nafaka ödenmemesi durumunda yaşadıkları mağduriyet göz ardı edilemez.

Ülkelerin çocuk nafakasına ilişkin politikalarına baktığımızda, kişi 18 ya da 21 yaşına geldiğinde sona erer. Çok sayıda araştırma, nafaka ödemelerinin yalnızca yoksullukta orta ila küçük azalmalar sağlayabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla nafaka politikaları yoksulluğu azaltmada çok etkili araçlar sağlamıyor. Birçok ülkede nafaka alamayan ebeveynler mahkemeye başvurmasıyla beraber ilgili kamu kurumu tarafından yardım sağlanıyor. Ve nafakasını ödemeyen ebeveyn bu borcu ödemek zorunda bırakılıyor. Tabi ki bu durum, bekar ebeveynler arasında yoksulluğun azaltılmasında etkili olmaktadır. Ancak şu da var ki çocuk nafakası politikaları artan aile çeşitliliğine ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Yeniden bir partnere sahip olan ebeveynlere nafaka

ödenip ödenmemesi yahut ödenecekse nasıllığı gibi sorunlar gündeme gelmektedir. Çünkü bu durum diğer partnerin çocuklarının aynı evde yaşayan çocuklarla dayanışma sorunlarını gündeme getirir ki nafaka çocukların yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaç edinirken tam tersi bir hal alabilir (Nieuwenhis, 2020: 37).

Japonya'ya baktığımızda sosyal refah harcamalarının çok düşük olduğu; bunun sebebinin ise genç ve yaşlılara bakmanın geleneksel bir ihtiyaç ve ailenin temel sorumluluğu olduğu görülmektedir. Kadının iş yükü fazla olduğundan çocuk konusunda isteksiz olmakla beraber bu çerçevede teşvik yahut desteğin de az olduğu görülmektedir. Doğurganlık oranının düşük (1.38) olması bunun doğal bir sonucu olarak iş-aile çatışması üzerinden politikaların yürütüldüğünü görüyoruz. Bu ise onların iş yüklerini hafifletme amacı çerçevesinde yarı zamanlı yahut evden çalışmalarını teşvik etme, bunu yaparken ödenekler ve doğum izni sunmaktır. Dolayısıyla Japonya boşanma oranı çok düşük ve tek ebeveynli ailelerin de çok olmadığı bir ülkedir (Henneck, 2003, 9-10).

Almanya ise ABD'nin aksine bekar ebeveynleri kanunen tanır ve onların evli ebeveynlerle aynı haklara sahip olduğunu söyler. Ancak Alman aile politikasının geleneksel evlilik ve evde annelik ideolojisine dayandığı görülür. Nitekim bu çerçevede annelere çok iyi ücretli izinler verilmektedir. Alman kadınları, doğum sonrası sekiz haftayla beraber 14 haftalık ücretli doğum izni hakkına sahiptir. İzinli annelere yasal sağlık sigortası tarafından ödenen yardım, kadın işçinin net kazancının yüzde 100'ü olduğu görülür. Ayrıca anne baba arasında bu izin üç kere değiştirilebilmekle beraber doğum izninin bitiminden çocuğun üç yaşına kadar kullanılabilir. Almanya'nın pratikte çok gerçekleşmese de izin konusunda babaya tanındığı bu hak babalık politikası açısından da kayda değer bir adımdır. İki yıllık iznin altı ayı babalarla sınırlı olsa da yüzde bir veya yüzde iki buçuğu bu izni kullanmaktadır. Ayrıca 12 yaşın altındaki her hasta çocuk için çalışan ebeveyne yılda 25 güne kadar hasta çocuğuna bakmak için izin verilir. Ebeveynlerin geliri her ne olursa olsun 18 yaşının altında çocuğa sahip her birey çocuk yardımı talep edebilir. Çocuğun özürli olması halinde yaşa bakılmaksızın yardım talep edilebilmektedir. Ayrıca bir ailedeki her çocuk için vergi muafiyetleri mevcut ve geliri çok daha düşük işçiler içinse çocukları için aylık ek alırlar. Yıllık geliri 53 bin doların altında olan 2 çocuklu ebeveynler ve yıllık geliri 34 bin doların altındaki tek çocuklu ebeveynler, çocuğun ilk iki yılı için yardım ödemesi alırlar. Almanya'daki çocuk bakım hizmetleri annenin istihdamını kolaylaştırmayı amaçlamamakta, daha çok çocuklara kaliteli eğitim ve bakım sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla 3 yaş ve üzeri çocukların daha küçüklere oranla buraya kayıt yaptırdığı bilinmektedir (Henneck, 2003: 12-13). Ancak her şeye rağmen Almanya'nın çocuk kreşlerine verdiği imkân ebeveynlere yönelik büyük bir politikanın meyvesi sayılabilir.

Fransa'ya geldiğimizde ise onların çalışan anneye sunduğu seçeneklerin diğer bahsettiğimiz ülkelere nazaran daha fazla olduğunu görüyoruz. Kamusal anlamda çocuk bakım yerlerinin daha yaygın olduğunu ve bu bakım yerlerinin daha uygun fiyatlı seçeneklerinin olduğunu görüyoruz. Yine bu konuda aile yardımları ve ebeveyn izinlerini de rahatça sunduğunu görmekteyiz. Özellikle bekar anneler, çoğunlukla devlet tarafından yönetilen yahut desteklenen yüksek kaliteli çocuk bakımlarına erişebildiklerinden tam zamanlı çalışmaktadır. Sıfır iki yaş arası çocukların yüzde 25'i; üç-beş yaş arasındaki çocukların yüzde 95'i devlet çocuk bakım merkezindedir. Yalnız ebeveyn ödeneği alan anneler vardır ve bunların sayıları çoğalmıştır. Fransa tüm kadın çalışanlara ilk iki çocuğun doğumundan altı hafta önce ve 10 hafta sonra, üçüncü çocuğun doğumundan sekiz hafta önce ve 18 hafta sonra ücretli ve iş korumalı doğum izni sunmaktadır. Doğum izni üzerinden ödenen yardım, belirli sınırlar dahilinde kadının net maaşına eşittir. Sigortalı anneler için, birinci ve ikinci çocuk için 16 haftaya, sonraki çocuklar için 26 haftaya ve çoklu doğumlar için 46 haftaya kadar kazancının yüzde 80'ine eşit yardım edilir. Doğum izninin sonunda, çocuk üç yaşına gelene veya evde en az iki çocuğun bakıma ihtiyacı olana kadar her iki ebeveyne de ücretli ebeveyn izni verilir. Ebeveyn daha sonra önceki veya benzer bir işe yeniden entegre edilir. Babalar için uygun olmasına rağmen, ebeveyn izni kullanan çalışan kadınlardır. Fransa, gelir takviyesi, bekar ebeveynler, evlat edinme, çocuklarla evde kalmak için mesleki faaliyetlerini azaltan ebeveynler, özel eğitim, çocukların okullaması ve barınma için çeşitli yardımlar sunmaktadır. Çocukların ebeveynleri evde olsa bile küçük yaşta anaokullarına kaydolurlar. Zira bu okullar çocukların sosyalleşme aracı haline gelmiştir. Düşük gelirli aileler buraya ödeme yapmasına gerek yokken durumu iyi olan aileler gelirlerinin yüzde 10 ila 15'i olmak üzere buraya verirler (Henneck, 2003: 14-16).

İtalya'ya baktığımızda devlet politikası, kadınları evde kalmaya teşvik etmektedir. Bir yandan sekiz yıla kadar süren ebeveyn izni kadın çalışanlar için oldukça müsahakâr görünmektedir. Ancak yeni doğanlar açısından çocuk bakım evleri yahut kreşler açısından devlete ait yerlerin tutarsız, oturmuş bir sisteme sahip olmadığından [6] işten ayrılıp çocuklarının bakımlarıyla kendilerinin ilgilenmeleri daha olasıdır. Devletin çocuk yardımları da az olduğundan bunun daha çok evlilik yoluyla erkeklerin maaşıyla erişime sahip olduklarını görüyoruz. Dolayısıyla İtalyan kadınlar iş gücüne bu nedenle daha az katılmaktadır. Yarı zamanlı çalışma, ABD ve Almanya'da olduğu kadar kadınlar için yaygın veya mevcut olmadığından İtalyan kadınların genellikle iş-aile çatışmasını çözmek için bunu kullanma fırsatı yoktur. Doğum izni, doğumdan sonraki ilk beş ay için zorunludur ve annenin kazancının yüzde 80'i kadardır. Ücretli doğum izninin sonunda, ebeveynlerden biri veya her ikisi için, çocuğun sekizinci doğum gününe kadar herhangi bir zamanda onar aylık dönemler halinde, işverenler tarafından kazancın yüzde 30'u oranında ödenen ek bir ebeveyn izni süresi mev-

cuttur. Doğum yardımı devlet tarafından genel vergi gelirlerinden finanse edilmez; işverenlerin bunu ödemesi gerekiyor ve bunu gönülsüzce yapmaktadırlar. Kadınlar bazen işverenlerine yük olmamak için izin haklarını kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Bu da çok profesyonelce görünmemektedir. Çocuk yardımları, yıllık geliri belirli bir sınırın (28.853 Euro) altında olan çalışanlara (çalışmaya bağlıdır) ödenir. Yardımın miktarı, hane halkı gelirinin ters fonksiyonu ve aile üyelerinin sayısı ile doğru orantılı olarak hesaplanır. İtalya'nın ailelere yönelik mali hükümleri, diğer Avrupa ülkelerinin hükümlerine göre nispeten düşüktür. Çok küçük çocuklar için ilkökul öncesi düzeydeki kamu çocuk bakım hizmetleri ülke genelinde eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır ve büyük ölçüde yetersizdir. İtalya'daki üç ila beş yaşındaki çocukların çoğu, okul tarafından yönetilip yönetilmediğine bakılmaksızın, "scuola materna"ya kayıtlıdır. Bu okullara kayıtlı çocukların annelerinin istihdamını kolaylaştırmak için değil, yalnızca eğitim için tasarlandığını not etmek önemlidir (Henneck, 2003: 16-23).

Ebeveyn-çocuk açısından sağlıklı bir süreç yönetimi adına da politikalar nazarından bakmak gerekmektedir. Bekar ebeveynlerin durumunun iyileşmesi için ilk olarak eğitim ikinci olarak ise "ortak fiziksel velayet" ele alınmıştır. Ortak fiziksel velayet, anne babadan ayrılmış çocukların her iki ebeveynle de eşit sürelerde yaşadığı aile biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da tek ebeveynli ailelerle ilgili AB raporuna yansımış ve Avrupa ülkelerinin müşterek fiziksel velayet yaygınlığının ebeveyn ve çocuklar için daha iyi sonuçları olduğunu göstermektedir (Nieuwenhis, 2020: 21). Bu velayetin yaygınlığı konusunda resmi bir istatistik olmasa da yine de ailelerin dörtte biri tarafından bu uygulamanın tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca ayrılma sonrası babaların çocukları konusundaki rollerinin de arttığı saptanmaktadır. Bu da daha çok Hollanda, Norveç, Danimarka, İzlanda, Belçika ve özellikle İsveç gibi Kuzeybatı Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir (Nieuwenhis, 2020: 22). Diğer taraftan istismar ve şiddetin olduğu hanede ortak fiziksel velayetin çocuk ve ebeveynler için olumsuz olduğu durumlar da olabilmektedir. Ancak yapılan politika değişikliklerinin bu yöntemin yaygınlığını nasıl etkilediğine dair araştırmalar ve bulgular azdır (Nieuwenhis, 2020: 27). İspanya'da, boşanma yasasında 2005 yılında yapılan bir reform, o zamana kadar yalnızca her iki ebeveynin de kabul etmesi halinde gayri resmi olarak düzenlenebilen ortak fiziksel velayete izin verdi. Ancak 2010 yılında Katalan Medeni Kanunu'nda yapılan bir reform, ebeveynleri ortak fiziksel velayet ve ortak ebeveynlik uygulamalarına aktif olarak teşvik etmek için bir adım daha ileri gitti. Bu düzenlemeler, ebeveynlerin ortak fiziksel velayeti tercih etmelerini gerektirmese de her iki ebeveynin de bakım sorumlulukları üzerinde düşünmelerini sağlamak ve ortak fiziksel velayeti teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır (Nieuwenhis, 2020: 42).

Ebeveynler için önemli politikalardan biri sayılan erken çocukluk eğitimi ve bakımına baktığımızda onun, kadınların işgücüne katılmasını desteklemek adına en

önemli politikalar arasında yer aldığını görüyoruz. Çocukların eğitim konusunda fırsat eşitliğine katkı sağladığı gibi yoksul yahut dezavantajlı bir ailede büyümenin olumsuz sonuçlarını engeller. Ancak bunun için bu bakım yerlerinin erişilebilir, uygun fiyatlı ve kaliteli olması gerekmektedir. EÇEB (erken çocukluk eğitimi ve bakımı) kullanıcı ücretleri örneğin İrlanda, Slovakya ve Kıbrıs'ta çok yüksek ve örneğin Avusturya ve Almanya'da düşük olduğunu göstermektedir. Çoğu ülkede kullanıcı ücretlerinin tek ebeveynli aileye kıyasla iki ebeveynli aile için daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni kullanıcı ücretlerinin hane gelirine göre gelir testine tabi tutulmasıdır. Zira çift kazanan iki ebeveynli aile daha yüksek bir gelire sahipken ek yardımlarla beraber tek ebeveynin hane gelirinin fazla görünmesinden kaynaklıdır (Nieuwenhis, 2020: 42). Burada, özellikle İrlanda, Slovakya ve Kıbrıs dahil olmak üzere bazı ülkelerde, aynı zamanda Finlandiya, İspanya ve Avusturya'da, bekar ebeveynlerin, normalde benzer olan iki ebeveynli ailelere kıyasla hane halkı gelirlerinden daha büyük bir payını bu bakım yerlerine ödedikleri açıkça görülmektedir (Nieuwenhis, 2020: 47).

Tabloda da görüldüğü üzere bekar ebeveynler EÇEB için eşit veya daha düşük ücret ödeme eğiliminde olsalar da bazı ülkelerde bu bazen önemli ölçüde büyük bir ücreti kapsamaktadır.

Tek ebeveynler için önemli politikalardan bir diğeri olan ücretli ebeveyn iznine gelindiğinde, onunla ilgili politikaların daha çok iş ve aileyi uzlaştırmaya yönelik olduğunu görüyoruz. Ücretli izinler uzun vadede bekar ebeveynlerin işini kolaylaştırmaktadır (Nieuwenhis, 2020: 47-48). Babalar için ebeveyn izni, çocuk parası, gelir koruması bu politikaların içindedir. Ebeveyn izni, yeterli düzeyde ücret ikamesinden oluştuğu sürece, kısmen istihdam oranlarını arttırdığı için, bekar ebeveynler arasında daha düşük yoksulluk riskleriyle ilişkilidir. Ayrıca, uzun süreli ücretsiz izinler yerine daha iyi ücretli izinlerin, yalnızca bekar ebeveynlerin yoksulluk riskini azalttığı değil, aynı zamanda orta sınıf bir gelire ulaşma şanslarını da artırdığı bilinmektedir (Nieuwenhis, 2020: 48). Baba iznine gelindiğinde; babalık izni (veya daha genel olarak babalar için ebeveyn izni), evde toplumsal cinsiyet eşitliğini iyileştirmede önemli bir rol oynayabilir. İzin kullanan babaların, kadınların işgücüne katılımının artması, ilişki istikrarının artması, babaların kendilerinin bildirdiği sağlık durumu ve babaların çocuklarının hayatlarına daha fazla dahil olmaları ve hatta hayatlarının ilerleyen dönemlerinde de dahil olmak üzere çok sayıda fayda ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Belçika, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda da dahil olmak üzere diğer ülkelerde, babalar artık ılımlı oranlarda ebeveyn/babalık izni kullanıyor, ancak yine de çok daha düşük seviyelerde ve tipik olarak annelere göre daha kısadır (Nieuwenhis, 2020: 49). Bu politikalardan yine büyük öneme sahip izin yasalarına baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nde, Aile Hekimliği İzin Yasası, çalışanlara ebeveyn durumundan

bağımsız olarak her yıl bakım için 12 haftalık ücretsiz izin sağlar. Norveç'te, ortak ebeveynlerin her biri, 10 yaşın altındaki hasta çocuklara bakmak için her yıl 15 ila 12 ücretli izin gününe sahiptir; Finlandiya'nın yeni ücretli aile izni politikası, her ebeveyn 164 gün, yaklaşık yedi ay ve bekar ebeveynlere 328 gün veriyor. Pandemi sırasında Almanya, eşli ebeveynlere çocuklarına bakmaları için 10 gün, bekar ebeveynlere ise 20 gün ek ücretli izin verdi (Schulte & Pabst 2021).

Şirketlerin bekar ebeveynlerin yaşadıkları zorlukları kabul ederek, özellikle fazla çalışana sahip olan tek ebeveynlerin psikolojisi ve motivasyonu göz önünde tutularak kendi bünyelerinde çocuk kreşi yahut bakım evi gibi bir alternatif oluşturmaları gerekmektedir. Bu durumda kadınlar çocukların bakımı sebebiyle iş hayatından uzak durmayacakları gibi bakımları için işten ekstra izin almaları gibi sebeplerden kaynaklı işinden uzaklaştırılmayacak; bu sayede çocuğunun bakımıyla ilgilenebilecek uygun yahut ücretsiz bir bakım fırsatı olacaktır.

Pandemi döneminde birçok tek ebeveyn işinden ayrılmak durumunda kaldı. Medya, yazılım ve daha birçok alanda sistemin "evde çalışma" ortamına çevrilmesinin yaygınlık kazanması gerektiği daha aşikâr hale geldi. Bu öncelikle ebeveyni madden ve psikolojik olarak rahatlatacağı gibi şirketi de birçok açıdan tasarrufa (çalışan yemek ve servis ücretleri gibi) götürecektir. Yine bu süreçte çok net görüldü ki belli alanlarda işler online platformlar üzerinden iyi bir şekilde ilerleyebilmektedir. Bu yüzden bunun normalleşilen şu günlere de yaygınlaştırılması gerektiğinin önemle altını çizmek istiyoruz.

♦ 3.2.2. Eğitim ve Doğum Yardımları

Türkiye'de aile politikaları çerçevesinde çeşitli eğitim ve doğum yardımları bulunmaktadır. Eğitim yardımlarının büyük bir çoğunluğu Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanırken, doğum yardımlarının büyük bir kısmı ise Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından sağlanmaktadır.

Eğitim Yardımları: Türkiye'de ebeveynleri desteklemeye yönelik olarak gerçekleştirilen yardımlardan biri de çocuklarının eğitim masraflarının karşılanması veya hafifletilmesi yoluyla ebeveynlerin yüklerinin azaltılmasıdır. Söz konusu yardımlar Millî Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, SHÇEK ve SYDV'ler eliyle gerçekleştirilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 91).

Bu çerçevede muhtaç durumdaki ailelerin okula giden çocuklarının kırtasiye ve okul kıyafetleri giderleri karşılanmakta ve ailelere bir miktar nakdi destek sağlan-

maktadır. Muhtaç durumda olan öğrencilerin barınması için yurt ve burs imkânları tanınmakta ve taşınmalı eğitimden faydalanan muhtaç durumundaki öğrencilerin öğle yemeği karşılanmaktadır. 2003-2004 yıllarından itibaren ders kitapları ücretsiz bir şekilde dağıtılmaktadır. 2004-2005 yılı itibarıyla engelli veya özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler okullarına taşınmaktadır (Salim, 2020: 1671-1672; Türk & Ünlü, 2016: 99; Hacımahmutoğlu, 2009: 90, 131; Zengin & Şahin & Özcan, 2012: 137; Türkoğlu, 2013: 287).

Şartlı eğitim yardımları kapsamında sosyal güvencesi olmayıp ihtiyaç sahibi ailelere çocuklarının örgün eğitimlerine devam etmeleri ve devamsızlık sınırını aşmaları kaydıyla nakdi yardım yapılmaktadır. Buna göre ilköğretimde okuyan erkek öğrenciler için aylık olarak 90 TL, kız öğrenciler için 100 TL ödenmektedir. Ortaöğretimde öğrenim gören erkek öğrenciler için aylık olarak 130 TL ve kız öğrenciler için 150 TL ödeme yapılmaktadır.⁷⁴ Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı programı kapsamında aynı imkânlar geçici barınma merkezlerinin dışında ikamet eden ihtiyaç sahibi öğrencilere devamsızlık sınırına dikkat etmeleri kaydıyla T.C Millî Eğitim Bakanlığı' veya geçici eğitim merkezlerinde eğitim gören yabancı uyruklu çocuklara da sunulmaktadır.⁷⁵

Öğrenci Barınma-Taşıma-Yemek Yardımı: “MEB’in taşınmalı eğitim sistemi dışında kalan 3294 sayılı Kanun kapsamında bulunan ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları tarafından taşıma, yemek, işe ve barınma ihtiyaçlarına yönelik yardımlar yapılmaktadır.” Sosyal güvencesi olmayan muhtaç durumundaki aileler ve sosyal güvencesi olduğu halde ailedeki kişi başına düşen gelir miktarı asgari ücretin 1/3’ünden düşük olan haneler bu yardımdan faydalanabilmektedir. Yardımlar ihtiyaca göre belirlenip eğitim öğretim döneminin tamamında karşılanmaktadır.⁷⁶

Anaokulu/Anasınıfı Yardımı: Çocukları resmi anaokulunda/anasınıfında öğrenim gören 3294 sayılı kanun kapsamında olan ailelerin okula ödemekle sorumlu oldukları eğitim masrafları Aile Bakanlığınca ödenmektedir. Bu miktar veliler adına doğrudan Millî Eğitim Bakanlığına ödenmektedir.⁷⁷

Kuran Kursu Destek Programı: 3294 sayılı kanun kapsamına girip sosyal yardım alan ailelerden 4-6 yaş aralığında olan çocuğu resmi Kur’an kurslarına devam eden ailelerin kursa ödemeleri gereken masraflar Aile Bakanlığı tarafından Diyanet İşleri Bakanlığı’na ödenmektedir.⁷⁸

⁷⁴ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁷⁵ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁷⁶ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁷⁷ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁷⁸ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

Eğitim Yardımları Kapsamında Ulaşım Giderlerine Yönelik Yardımlar: “3294 sayılı Kanun kapsamında yer aldığı SYD Vakıflarınca tespit edilen ve Türkiye sınırları içerisinde ailelerinin ikamet ettiği ilden farklı bir ilde örgün eğitime devam eden 25 yaş ve altı Türk vatandaşı öğrencilerin, ailelerinin yanına gidiş veya okullarına dönüşlerinde yıllık 2 gidiş-2 dönüş olmak üzere toplam dört bilet hâlinde, belirlenen tek yön bilet vasıta üst limit tutarını aşmamak kaydıyla ulaşım giderlerinin karşılanmasına yönelik bir destek programıdır.” Biletin ödenme tutarının üst limiti 2023 yılı için 750 TL şekline belirlenmiş olup bu limiti aşmayan tutarın tamamının ödenmesi esastır.⁷⁹

Yükseköğrenim Öğrencilerine Yönelik Yardımlar: “Yurt içindeki yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören 3294 sayılı Kanun kapsamındaki Türk öğrencilere temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Vakıf imkânları ve/veya Vakfa şartlı yapılan bağış kaynağı kullanılarak düzenlilik arz etmeyen ayni/nakdi yardımlar yapılmaktadır.”⁸⁰

Muhtelif Eğitim Yardımları: “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları tarafından ilk ve ortaöğretim okullarına devam eden 3294 sayılı Kanun kapsamında bulunan öğrencilerin ortaöğretim ve yükseköğrenim sınavlarına hazırlık materyallerinin sağlanabilmesi gibi diğer eğitim ihtiyaçlarına yönelik destekler verilmektedir.” Bu yardımlar eğitim öğretim döneminin başında veya ihtiyaç görülen vakitlerde yapılmaktadır.⁸¹

Doğum Yardımları: Türkiye’de ebeveynleri desteklemeye dair gerçekleştirilen bir diğer yardım faaliyeti ebeveynlerin evlat sahibi olmaları durumunda devlet tarafından çeşitli şekillerde desteklenmeleridir. Bu çerçevede bazı yardımlar yapılmaktadır ki bunları şöyle aktarabiliriz:

a) 2015 yılında yürürlüğe konulan uygulamaya göre canlı doğum gerçekleştiren Türk vatandaşı her anneye ve mavi kartı bulunanlara maddi durumu dikkate alınmaksızın talep etmesi durumunda doğum yardımı yapılmaktadır. Buna göre 2019 yılı itibarıyla ilk çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, üç ve üzerindeki çocuklar için ise 600 TL nakdi destek sağlanmaktadır. Ödemeler tek seferliğine yapılmaktadır⁸² (Salim, 2020: 1670).

b- Şartlı Sağlık Yardımları: Dünya Bankası tarafından yürütülen bu proje 2001 yılında SYDT Fonu’na devredilmiş bulunmaktadır. Bu yardım 2004 yılının nihayetine kadar 0-6 yaş aralığındaki çocuklar için verilmiş ancak 2005 yılında gebe ve doğum yapan kadınlara da belirli şartlarda vermeye başlanmıştır. Buna göre 0-6 yaş aralı-

⁷⁹ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁸⁰ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁸¹ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Egitim>

⁸² <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Aile>

ğında çocuklara sahip olan muhtaç durumdaki aileler ile gebe kadınların sağlık kontrollerini hastanede düzenli bir şekilde yaptırmaları ve doğumlarını hastane ortamında gerçekleştirmeleri durumunda anneye, annenin olmaması durumunda babaya verilmektedir. Böylelikle hem çocukların hem de annelerin/anne adaylarının sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri ve çocuk ölümlerinin, hastalıklarının azaltılması amaçlanmaktadır (Salim, 2020: 1673; Hacımahmutoğlu, 2009: 149-150; Türk & Ünlü, 2016: 100; Metin, 2011: 189-190).

Yapılan yardım miktarı ise gebelik süresince aylık olarak 20 TL, çocuk için aylık 100 TL ve doğumun hastanede yapılması durumunda tek seferliğine 500 TL olarak belirlenmektedir. Ayrıca şartlı lohusalık yardımı alabilmek için doğumun akabindeki ilk iki ayda her ay 300 TL olmak üzere iki ayda bir defa ödeme gerçekleştirilmektedir.⁸³

c) Çoklu Doğum Yardımları: Ailedeki kişi başına düşen gelir miktarı asgari ücretin 1/3'ünden az olup da çoklu doğum gerçekleştiren ve 0-2 yaş arasında çocukların mevcut olduğu muhtaç durumdaki ailelerin doğan çocuklarının ve ailenin geri kalan fertlerinin bakımlarının sağlanması ve ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak 2018 yılının sonlarından itibaren uygulanmaya başlanan programdır. Ödemeler iki ayda bir yapılmakta olup her ay 400 TL olacak şekilde hesaplanmaktadır⁸⁴ (Salim, 2020: 1673).

♦ 3.2.3. Çocuk Bakım Hizmetleri

Ebeveynlik ve aile politikaları ekseninde çocuk bakım hizmetleri; çocukların güvenliği, sağlığı, eğitimi ve gelişimi için sunulmakta olan profesyonel hizmetleri ifade etmektedir. Bu hizmetler genel anlamı itibarıyla, çocukların türlü ihtiyaçlarını karşılamak, sağlıklı ve korunaklı bir ortam sağlamak ve de ebeveynlerin çalışma ve aile yaşamının desteklenmesine yardımcı olabilmek amacıyla sunulmaktadır. Türkiye'de aile ve ebeveynlik politikaları bağlamında çocuk bakım hizmetlerine yönelik birçok adım atılmıştır. Kamu kreşleri ve gündüz bakım evleri, sosyal ve ekonomik destek hizmetleri, esnek çalışma saatleri ve işveren destekleri, özel kreşler ve çocuk bakıcıları, ebeveyn eğitimleri ve destek programları bu atılan adımlar arasındadır.

a) Kamu Kreşleri ve Gündüz Bakımevleri: Kreşler, 0-24 aylık çocuklara yönelik olurken; gündüz bakımevleri ise, 25-66 aylık çocuklara hizmet veren kuruluşlardır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak açılan bu kurumların vermiş olduğu hizmetler ücretsiz olarak verilmektedir. Ayrıca Çocuk Kulübü hizmeti ile de, ilkökul

⁸³ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Saglik>

⁸⁴ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/Saglik>

ve ortaokul eğitimlerine devam eden çocukların, sosyal, sportif ve kültürel etkinliklerle sosyal gelişimlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.⁸⁵ Bu sayede, çocukların güvenli bir ortamda bakımı sağlanırken, ailelere ekonomik destek de sağlanabilmektedir.

b) Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafınca, yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanan kişi ve ailelere, çocuklarını yanında bakımına imkân sağlaması amacıyla sunulan, psi-ko-sosyal ve sosyal hizmet desteğini kapsayan ekonomik destek hizmetidir.⁸⁶

c) Esnek Çalışma Saatleri ve İşveren Destekleri: İş Kanunu'nun, analık halinde çalışma ve süt iznini konu alan 74. Maddesinde, hamile kadının doğum öncesi ve sonrasında toplamda 16 haftalık ücretli izin hakkı olduğu ve çoğul gebelikte bu süreye 2 hafta daha eklendiği yazmaktadır. İlgili maddenin devamında, hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontroller için de ücretli izin verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, kadın işçiye bir yaşına kadar olan çocuğunu emzirmesi için günde bir buçuk saat süt izni verilip, bu izin süresinin de çalışma süresinden sayılacağı vurgulanmıştır.⁸⁷

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmeliğin 13. Maddesinde, yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun bir işyerlerinde 100-150 kadın çalışanı varsa emzirme odalarının kurulması; 150'den ok kadın çalışanı varsa, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması ve bakılması için bir yurdun kurulması işverenin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir.⁸⁸

d) Özel Kreşler ve Çocuk Bakıcıları: Özel sektör bünyesinde işletilen kreşler ve çocuk bakım hizmetleri de mevcuttur. Aileler, istedikleri takdirde çocuklarını özel kuruluşlara ya da bireysel olarak hizmet veren çocuk bakıcılarına emanet edebilme imkanına sahiptir.

e) Ebeveyn Eğitimleri ve Destek Programları: Türkiye'de çocuk bakımına dair ebeveynlere yönelik çeşitli eğitim ve destek programları düzenlenmektedir. Bu programlar, ebeveynlerin çocuk yetiştirme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarıyla daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına ve doğal olarak çocukların gelişimini desteklemelerine olanak sunmaktadır. Bazı ebeveyn eğitim ve destek programları ise şunlardır; Millî Eğitim Bakanlığınca sunulan "Ebeveyn-Çocuk Destek Eğitimi Programı Uygulama Kılavuzu"⁸⁹, yine Millî Eğitim Bakanlığınca hayata geçirilen "3-5 Yaş Çocuklar için Ebeveyn- Çocuk Destek Prog-

⁸⁵ <https://www.aile.gov.tr/sss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/ozel-kres-gunduz-bakimevleri-cocuk-klupleri/>

⁸⁶ <https://www.aile.gov.tr/chgm/uygulamalar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti/>

⁸⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857-20140910.pdf>

⁸⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18728&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

⁸⁹ https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_10/03155755_ebeveyn-destek-klavuz.pdf

ramı”⁹⁰, AÇEV tarafından geliştirilen “Anne Destek Programı”⁹¹, İstanbul Üniversitesi tarafınca verilen “Ebeveyn Destek Sistemi Eğitimi”⁹² ve çeşitli kurumlar tarafından sunulan eğitim programları da buraya dahil edilebilir. Örneğin; “Çalışan Ebeveyn Destek Programları”⁹³, “Ebeveyn Eğitimi Programı (0-11 yaş için)”⁹⁴ ve “Anne-Babalara Yönelik Eğitimler”⁹⁵ gibi ebeveyn eğitimlerine yönelik oldukça çeşitli eğitim programları sunulmaktadır.

Türkiye’de aile ve ebeveynlik politikalarına yönelik çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi hususunda çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Geliştirilen ve iyileştirilen bu politikalar sayesinde, çocukların sağlıklı gelişimi, ebeveynlerin ise iş-yaşam dengesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi hedefleri desteklenebilmektedir.

◆ 3.2.4. Göçmen Ebeveyn Hizmetleri

Dünyada yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, savaş ve ekonomik nedenlerden dolayı milyonlarca insan evinden uzakta farklı ülkelerde yaşamlarına devam etmek durumunda kalmaktadır (Ertan & Ertan, 2017: 9). Günümüzde, hiçbir dönem yaşanmadığı kadar yoğun bir göç dalgası görülmektedir. Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) raporuna göre dünya genelinde 2010 yılı itibarıyla 214 milyon birinci kuşak göçmen mevcuttur. Aile içi ilişkiler ve ebeveynlik tutumları, göçmen çocukların hem gelişim zorlukları hem de uyum sorunları yaşamasına neden olmaktadır (Durgel & Yağmurlu: 4-6). Türkiye’nin jeopolitik konumundan ötürü iç karışıklıkların fazla olduğu Orta Doğu ve Arap Dünyasına olan yakınlığından kaynaklı olarak göçmen ailelere yönelik politikalar geliştirmektedir.

Türkiye’de göçmenler ve ailelerine yönelik gerçekleştirilen politika ve uygulamaların genel olarak sivil toplum kuruluşları ve dernekler etrafında şekillendiği görülmektedir. Konuyla ilişkili olarak çeşitli bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları ve dernekler aracılığıyla göçmen aileleri bir arada tutmaya yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Sosyal Uyum Yardım Programı: Bu program kapsamında geçici koruma altında olan göçmenlerin sosyal ve ekonomik anlamda desteklenmesini sağlamak amacıyla

⁹⁰ <https://tegm.meb.gov.tr/www/3-5-yas-cocuklar-icin-ebeveyn-cocuk-destek-egitim-programi/icerik/810>

⁹¹ https://www.acev.org/neler-yapiyoruz/programlarimiz/anne-babalar-icin/anne-destek-programi/?gclid=CjwKCAjwh8m1BhB_EiwAsztdBFsqXzyHFwsvVCwE4T_lYeZxCzgi-sYTiW0Md6PWZQhKiAyWMBekhoCmp4QAvD_BwE

⁹² <https://auzefhayatboyuogrenme.istanbul.edu.tr/tr/content/egitim-hakkinda/ebeveyn-destek-sistemi>

⁹³ <https://akademi.cadempsikoloji.com/egitim/4-calisan-ebeveyn-destek-programlari>

⁹⁴ <https://www.psikoterapi.pro/duyurular/ebeveyn-egitimi-programi-0-11-yas-icin>

⁹⁵ <https://www.dbe.com.tr/tr/cocuk-ve-genc/5/anne-babalara-yonelik-egitimler/>

hane başına kişi başı 230 TL olacak şekilde Kızılay Kart aracılığıyla bu destek sağlanmaktadır. Kızılay'ın 2022 Kasım ayı verilerine göre 273.603 Hane bu yardımlardan fayda sağlamıştır (Türk Kızılay, 2022).

Şartlı Eğitim Yardımı Programı: Program, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2003 yılında Türk öğrenciler için açılmış bir programdır (Türk Kızılay, 2022). Daha sonra bu program yabancı uyruklular için genişletilmiştir. 2017 yılında Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılay ve UNICEF işbirliği ile kapsamı genişletilmiştir. Mültecilere yönelik sağlanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nın içeriğine bakıldığında iki temel bileşeni bulunmaktadır. İlk bileşeni verilen nakdi yardım ile mülteci çocukların maddi güçlüklerinin azaltılmasına yöneliktir. İkinci bileşeni ise çocuk koruma ile ilgilidir. Çocukların 4 gün veya daha fazla devamsızlık yapması halinde nakdi yardımlar kesilerek Türk Kızılay'ına bağlı vaka çalışanları tarafından risk analizine tabi tutulmaktadır. Vaka çalışanlarının gerekli görmesi halinde göçmen aileler koruma ve destek hizmetlerine yönlendirilmektedir.⁹⁶

Çocukların okula devam etmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmayla iki ayda bir 55 ile 90 TL arasında değişiklik gösteren ödemeler yapılmaktadır. Son verilere göre ulaşılan çocuk sayısı 855.079'dur (Türk Kızılay, 2022).

Aile Bağlarının Yeniden Tesisi Projesi: Proje kapsamında savaş ve çeşitli krizler sebebiyle birbirlerinden ayrı düşmüş ailelerin bir araya getirilmesiyle ilgili Türk Kızılay'ı tarafından gerçekleştirilen projedir. Uluslararası devlet kurumları ve Kızılhaç gibi paydaşların desteği ile aileler bir araya getirilmektedir. Aile bağlarının devamını sağlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen proje Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Beyannamesi gibi kanunlar baz alınarak gerçekleştirilmektedir.⁹⁷ Türk Kızılay'ı verilerine göre 4.002 aile yeniden bir araya getirilmiş, 2.243 ailenin birbirleriyle çeşitli iletişim araçlarıyla görüşmeleri sağlanmış ve 3.939 ailenin kayıplarına ulaşım sağlanması adına kayıtları alınmıştır (Türk Kızılay, 2022).

2018 ve 2019 yıllarında GIZ tarafından finanse edilen "Kadın Dayanışması Sınırları Aşıyor" başlıklı proje, çocuk bakımı nedeniyle ev ortamına bağımlı yaşayan Suriyeli ve Türk kadınları bir araya getirerek mülteci kadınların yeteneklerini ve görünür-lüğünü güçlendirmeyi amaçlamıştır. Projeye katılım sağlayan kadınlar dayanışma toplantıları aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın sağlığı ve şehre erişim gibi konularda bilgilendirilmiştir.⁹⁸

Erasmus+ Programı tarafından desteklenen Parents Engage (Ebeveyn Katılımı – Avrupa'da okullar ile göçmen ve mülteci ebeveynler arasında köprüler kurmak) pro-

⁹⁶ <https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi-programi-sey>

⁹⁷ <https://rfl.kizilay.org.tr/>

⁹⁸ <https://gocmendd.org/tr/project.html>

jesi, göçmen aile bireyleri ve öğretmenler arasındaki iş birliğini sağlayarak göçmen çocukların takibinin daha rahat yapılmasına olanak sağlamıştır.⁹⁹

ECHO ve Welthungerhilfe tarafından ortaklaşa yürütülen bir projede Ümraniye ve çevresinde bütüncül koruma hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda göçmen yetişkin ve çocuklar için aile danışmanlığı ve çocuk koruma hizmetleri verilmiş, hukuki ve psikolojik danışmanlık hizmetleri gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁰

Kadın Dayanışma Merkezi Projesi (UNFPA) kapsamında genel olarak kadın ve çocukların barınma ihtiyacının giderilmesi ve onlara psikososyal destek verilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda projeden yararlanan kadınlar için doğum ve hijyen kitleri temin edilmekte ve kadın ve kız çocuklarını şiddetten uzak bir yaşam sürmeleri için güçlendirilmeleri sağlanmaktadır.

Anne ve Bebek Sağlığı Programı, göçmen/mülteci anne ve anne adaylarına bebek bakımı ve çocuk gelişimi ile alakalı eğitimler vererek, ailelerin bilinçlendirilmesini ve ailelerin kendilerini yetersiz gördükleri konularda farkındalık kazanmalarını amaçlamaktadır. Bu program kapsamında planlanan faaliyetler şu şekildedir:

- *Doğumdan sonraki süreçte anneye ruh sağlığı, beslenme ve bebek bakımıyla ilgili rehberlik yapmak,*
- *Bebeğin gelişimini takip ederek sağlıklı bir toplum oluşturmaya destek olmak,*
- *Bebeğin gelişimine uygun oyuncakları ve etkinlikleri aile ile tanıştırmak,*
- *Kadınları cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında bilinçlendirmek,*
- *Genç kızları ergenlik, bedenlerindeki değişimler vb. konularda bilinçlendirmek ve güçlendirmek,*
- *Genç kızlara ve kadınlara temel seviyede yakın savunma eğitimleri vermek.*

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) iş birliğiyle 2016 yılında başlayan "Mülteci Çocuklara Yönelik Al Farah Çocuk ve Aile Destek Merkezleri Projesi" ile mülteci çocuklar, gençler ve aileleri için koruma hizmeti sunulmakta ve gerekli yönlendirmelerle birlikte gelişimlerini en verimli şekilde sağlamaları için çocuk dostu çalışmalar yürütülmektedir. Proje kapsamında kurulan "Al Farah Çocuk ve Aile Destek Merkezleri", hassas durumdaki mülteci çocukların, gençlerin ve ailelerin duygusal güçlenmesi, sosyal uyumun teşvik edilmesi, günlük yaşamda ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin kazandırılması yönünde kapsamlı hizmetler sunmaktadır (SGDD-ASAM, 2016).

⁹⁹ <https://gocmendd.org/tr/project.html>

¹⁰⁰ <https://multeciler.org.tr/projelerimiz/>

T.C. İşçileri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı ile T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü arasında 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde imzalanan iş birliği protokolü kapsamında, geçici koruma ve uluslararası koruma kapsamındaki yabancıların Türkiye’deki sosyal, ekonomik ve kültürel hayata uyumlarının kolaylaştırılması amacıyla Sosyal Uyum ve Yaşam Eğitimi Programı tasarlanmış ve 2019 yılında İstanbul, Ordu ve Karabük’te pilot olarak uygulanmaya başlanmıştır. Pilot uygulamanın ardından projenin daha geniş bir kesime erişmesi amacıyla Göç İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği’nin (SGDD-ASAM) yürütücülüğünde 1 Ekim 2020’de Sosyal Uyum ve Yaşam Eğitimleri Programı uygulamaya başlamıştır (SGDD-ASAM, 2020).

Göçmen ebeveynlerin bulundukları ülkede sağlıklı bir aile hayatı oluşturma noktasında devamlı iş imkânlarının oluşturulması önem arz etmektedir. Bu anlamda bir takım projeler gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Örneğin 2018 ve 2023 yılları arasında uygulanan “Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Ev Sahibi Topluluklar için İş Yaratma ve Girişimcilik Fırsatları Projesi”, göçmen ve ev sahibi toplulukların ekonomik ve sosyal dayanıklılıklarını arttırmak amacıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ile ortaklık halinde yürütülmektedir. Hükümet tarafında koordinasyon, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü tarafından üstlenilmiştir. Projede istihdam yaratma ve işgücü piyasası ihtiyaçlarına yönelik becerileri kazandırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır (ILO, 2018). Yine bu minvalde başka bir proje de “Türkiye’de Suriyeli Kadınlar, Kız Çocukları ve Ev Sahibi Toplulukların Dayanıklılıklarının Artırılması Projesi”dir. Proje BM Kadın Birimi liderliğinde, ILO ve Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) ile işbirliği halinde yürütülmektedir. Hükümet tarafında ana ortağın Gaziantep Büyükşehir Belediyesi olduğu projede Türkiye’deki Suriyeli kadın ve kız çocuklarının sosyal ve ekonomik durumlarının istikrarlı hale getirilmesi ve iki yönlü bölgesel strateji yoluyla, kendine yeterli ve bir arada yaşama yeteneklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (ILO, 2018).

5. KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). *Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve Bölgesel Uygulama Stratejisinin (MIPAA/RIS) Uygulanmasının Dördüncü Döngüsü 2018-2022*. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Akgül, A. (2009). *Yaşlılarda Sosyal ve Manevi Bakım (Darülaceze Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Akdur, R. (2008). *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Sağlık*, 12.Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Ankara, 45-71.
- Arslan, A. (2017). Muhafazakâr Liberalizm ve Sosyal Politika Birleşimi Olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4).
- Altan, S. & Tarhan, S. (2018). Büyükanneden Toruna: Yaşamboyu Öğrenme Sürecinde Değer Ve Beceri Aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 26-42.
- Arpacı, F., & Bakır, B. (2017). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(3): 691-703.
- Aslan, Y. (2020). Türkiye’de ve Dünya’da Palyatif Bakım Modellerine Genel Bakış. *Anadolu Güncel Tıp Dergisi*, 2(1): 19-27.
- Akçınar, B. (2017). *Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi II, AÇEV*. (Avrupa Konseyi, 1961). Avrupa Sosyal Şartı. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupa-sosyalsarti.pdf>
- Aydemir, A. (2021). Geçmişlerinin Gölgesinde Gelin Kayınvalidenin Bakım İlişkisi; Yaşlı İhmal ve İstismar. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(1): 4-18.
- Baş, H. (2017). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 166-196.
- Bağ, B. (2012). Almanya Örneğinde Sağlık Sisteminde Palyatif Bakım Uygulamaları. *Turkish Journal of Oncology/Türk Onkoloji Dergisi*, 27(3).
- Baxter, J., Lam, J., Lee, R., Povey, J. & Zubrick, S. R. (2022). *Family Dynamics over the Life Course: Foundations, Turning Points and Outcomes*. Springer Publishing.

- Balun, B. (2021). Çin’de Aile Desteği ve Yaşlı Refahı: Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık) Yasası Bağlamında Bir Değerlendirme, *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (UNİKA Toplum ve Bilim) Dergisi*.
- Béland, D., Morgan, K. J., Obinger, H., & Pierson, C. (2021). *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford University Press, 492-506.
- Bıçak Ayık, D., Akça, D. & Cengiz, Z. (2019). “Palyatif Bakımda Aile Desteği”. Aylaz R., Yayan E. H., Cengiz Z., Dural G., Söylemez N. (ed.) “1. Uluslararası Palyatif Bakım Kongresi (I. International Palliative Care Congress)”, 295-301.
- Can, M. (2022). *Sosyal Politika Kapsamında Yaşlılara Yönelik Uygulamalar: Almanya Örneği*, 6(3), 336-356.
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2014). *Türkiye’de Sosyal Politika: İlke-ler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*.
- Bozok, M. (2018). *Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi II, AÇEV*.
- Buz, S. & Ayyıldız, A. A. (2020), Çocuk Refahı Çalışanlarının Farklı Sosyal Hizmet Sunum Modellerindeki Deneyimleri: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu İle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Dönemleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2): 524-552.
- Canatan, K. (2010), Aile Politikaları ve Türkiye Örneği, *Umran Dergisi*, (187), 34-39.
- Cancian, M., Meyer, D. R. (2017). *Single-parent-family policy*, 33(3).
- Ceylan, H., & Şentürk, M. (2015). *İstanbul’da Yaşlanmak*. Açılım Kitap Yayınevi.
- Chan, D., & Yip, D. (2019). Elderly employment: latest developments in Hong Kong and policies in international perspective, *Economic Letter*, 10.
- Çelik, N. A. (2007). *Aile Politikaları ve Yasal Sorunlar, Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, 355-364.
- Çiftçi, E. G. (2009). Türkiye’de ve dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(19), 53-66.
- Çoban, A. İ. & Özbesler, C. (2009), Türkiye’de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler, *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(18): 31-41.
- Çunkuş, N., Yiğitoğlu, G. T., & Akbaş, E. (2019). Yaşlılık ve toplumsal dışlanma. *Geriatric Bilimler Dergisi*, 2(2): 58-67.

- Çataloğlu, S. (2020). Yaşlıya Yönelik Turizmin Yansımaları ve Değişen Yaşlılık, *Turizm Çalışmaları Dergisi Journal of Tourism Studies*. 2(1), 59-67.
- Çerik, O. (2007). Yaşlılıkta Sosyal ve Manevi Bakım, Yaşlılık Dönemi ve Problemleri (Tartışmalı İlmi Toplantı), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Çelebi, Ç. D., & Yüksel, M. Y. (2014). Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulamalarına Bir Bakış, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2): 175-202.
- Çoban, M. N. (2021). *Tek Ebeveyn Olarak Annelik Deneyiminin Sosyal Politika Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi: Türkiye- Almanya Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çolak, M. & Özer, Y. E. (2015). Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal ve Yerel Düzeydeki Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (55): 115-124.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1): 67-84.
- Dağdelen, G. (2017). *Ankara İlinde Denetimli Serbestlik Uygulaması Yönteminde Suç Tekrarı*, (Doktora Tezi). Ankara.
- Daly M., Bray R., Bruckauf Z., Byrne J., Margaria A., Pecnik N. & Samms-Vaughan M. (2015). *Family and Parenting Support Policy and Provision in a Global Context*, UNICEF.
- De Grip, A., Fouarge, D., Montizaan, R., & Schreurs, B. (2020). Train to retain: Training opportunities, positive reciprocity, and expected retirement age. *Journal of Vocational Behavior*, 117, 103332.
- Demir, Z. (2015). Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 35-47.
- Durcan, G. (2008). *From the Inside Experiences of Prison Mental Health Care*. Sainsbury Centre for Mental Health, London.
- Demirel, M. N. (2017). *Yaşlılarda Psiko-sosyal Güçlükler ve Sosyal Hizmet İhtiyacı*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi.
- Doğan, S., & Başer, M. (2021). Yaşlılarda Yalnızlık: Bir Saha Araştırması. *Journal of Health Sciences and Management*, 1:1-10.

- Doğanay, G., & Güven, S. (2019). Ailede yaşlı bakımı rolünü üstlenen kadınlar ve görüşleri: Giresun ili örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21): 343-357.
- Doğmuş, I., & Yıldırım, S. (2021). Çalışma Hayatında Yaşlı Olmak. *Anasay*, (15): 107-124.
- D'Onofrio, G., Fiorini, L., Hoshino, H., Matsumori, A., Okabe, Y., Tsukamoto, M., ... & Sancarlo, D. (2019). Assistive Robots For Socialization in Elderly People: Results Pertaining To the Needs Of the Users. *Aging clinical and experimental research*, 31: 1313-1329.
- Duman, Y. (2014). Dünyanın en yaşlı ikinci ülkesi Almanya'da Riester emeklilik sistemi ile zorunlu emeklilik sigortası arasındaki ilişkinin analizi. *Sosyal Güvence*, (5).
- Durgel, E., & Yağmurlu, B. (2014). Türk göçmen ailelerde sosyalleştirme hedefleri ve ana babalık: Okul öncesi döneme detaylı bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34): 3-12.
- Ertan, K. A., & Ertan, B. (2017). Türkiye'nin göç politikası. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 1(2): 7-39.
- Elmas, G. (2019). *Türkiye'de Kadın Sağlığına Yönelik Politikalar* (Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Eydal, G. B. & Rostgaard, T. (2018). *Handbook of Family Policy*. Edward Elgar Publishing.
- Eydal, G. B. & Ólafsson, S. (2006). *Family Policy in Iceland: An Overview*.
- Erden, Ş., & Boz, H. (2018). Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 71(3): 100-105.
- Erdoğan, F. (2022). Bir Kamu Politikası Olarak Sosyal Güvenlik Temelinde Emeklilik. *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 377-396.
- Ertin, H., & Kötu, Ö. H. E. A. Y. (2016). Muamele/İstismar ve Toronto Bildirgesi. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History-Special Topics*, 2(2): 77-84.
- Eser, U. (2016). Evde Bakım ve Palyatif Bakım Entegrasyonu. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 8 (3): 47-47.
- Fang, H., & Feng, J. (2018). The Chinese pension system. *National Bureau of Economic Research*.

- Farrugia, R. & Abela, A. (2007), Avrupa Birliğinde Aile Politikaları, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, 453-466.
- Günel, P. (2009). *Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Ankara.
- Greller, M. M. & Richtermeyer, S. B. (2006). *Changes in social support for professional development and retirement preparation as a function of age. Human Relations*, 59(9).
- Gülen, M., Aktürk, A., Acehan, S., Seğmen, M. S., Açıkalın, A., & Bilen, A. (2013). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(3): 393-407.
- Hacivelioglu, D. & Bolsoy, N. (2020). Üç Kuşak Kadınların Doğum Deneyimleri ve Doğum Algılarının İncelenmesi: Batı Anadolu Kırsalı Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2): 67-81.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi*, (DTP-Uzmanlık Tezleri), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Hiilamo, H. (2002). *Family Policy Models and Family Policy Outcomes – a Nordic Perspective*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 290.
- Holzmann, R., Hinz, R. P., & Dorfman, M. (2008). Pension systems and reform conceptual framework. *World Bank Discussion Paper*, 824.
- Hospido, L., & Zamarro, G. (2014). Retirement patterns of couples in Europe. *IZA Journal of European Labor Studies*, 3(1): 1-18.
- Hörnblad, J. (2017). *Statistics on Municipal Family Counselling in 2016 The National Board of Health And Welfare*.
- Henneck, R. (2003). *"Family Policy in The US, Japan, Germany, Italy and France: Parental Leave, Child, Benefits, Family, Allowances, Child, Care, Marriage, Cohabitation, And Divorce."* Council on Contemporary Families.
- Işık, O., Kandemir, A., Erişen, M. A., & Fidan, C. (2016). Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastaların Profili ve Sunulan Hizmetin Değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2).
- ILO. (2014). Social protection for older persons: Key policy trends and statistics. *Social Protection Policy Papers*, 11.

- Adati Laura, Cassirer Naomi, Gilchrist (2014). *Maternity and paternity at work*, Geneva: International Labour Organization (ILO).
- Jarrott, S. E. (2010). Programs that Affect Intergenerational Solidarity. Cruz-Saco, M. A. & Zelenev, S. (ed.) *Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties*, 113-129. New York: Palgrave Macmillan.
- Karagöz, L. (2015). *Türkiye’de Aile Politikalarında Bütünlük İhtiyacı*, İLEM Politika Notu 5.
- Kılıç, Z. (2000). *Eşitlik İçin Kota Politikaları*.
- Kifer, Misty, Craig Hemmens ve Mary K. Stohr (2003). *The Goals of Corrections: Perspectives From The Line*, *Criminal Justice Review*, 28(1): 47-69.
- Kahveci, C., & Gökçınar, D. (2014). Knowledge About Palliative Care in the Families of Patients. *Acta Medica*, 30: 1370-1372.
- Kalaycı, I., Yazıcı, S. Ö., Özkul, M., & Küpeli, A. (2016). Perceptions of the Elderly on Elderly Abuse. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, 19(4).
- Kalaycı, İ., & Özkul, M. (2018). Modernleşme Sürecinin Toplumsal Mağdurları Olarak Yaşlılar: Türkiye’de yaşlı istismarı ve ihmali. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43): 92-119.
- Kalınkara, V. & Kalaycı, İ. (2017). Yaşlıya Evde Bakım Hizmeti Veren Bireylerde Yaşam Doyumu, Bakım Yüğü ve Tükenmişlik. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2): 19-39.
- Karabayır, İ. (2019). *İLO temel sosyal güvenlik standartları kapsamında aile yardımlarının Türk sosyal güvenlik sistemine entegrasyonu: AB araştırmalı öneriler*. Sakarya Üniversitesi. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi.
- Karali T., Çerik, O., Sarıgöl, A. (2008). *Darülaceze Müdürlüğünde Din Eğitimi*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Karasu, F. & Polat, F. (2019) *Palyatif Bakımda İletişim*. Aylaz R., Yayan E. H., Cengiz Z., Dural G., Söylemez N. (ed.) "1. Uluslararası Palyatif Bakım Kongresi (I. International Palliative Care Congress)", 203-212.
- Kıssal, A., & Beşer, A. (2009). Yaşlı İstismar ve İhmalinin Değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4): 357-364.

- Kıvanç, M. M. (2017). Türkiye’de Palyatif Bakım Hizmetleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(2): 132-135.
- Kılıç, Ç. (2010). *Aile Eğitim Programları ve Türkiye’deki Örnekleri*.
- Kocatepe, B. & Bilgi, S. (2018). *Toplumsal Bir İnşa Olarak Babalık: Annelerin Yaşam Öykülerinde Baba İmgesi*.
- Kol, E. & Topgül, S. (2022). İşyeri Sosyal Hizmeti Ve Yaşlı Çalışanlar. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 111-122.
- Kökenek, Y. Y. (2018). *Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Kpessa-Whyte, M., & Tsekpo, K. (2020). Lived experiences of the elderly in Ghana: Analysis of ageing policies and options for reform. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 35(3): 341-352.
- Kurtkapan H. (2019). Yaşlılar İçin Bir Sosyal Sermaye Kaynağı Olarak Emekli Dernekleri: İstanbul Örneği, *Muhakeme Dergisi*, 2(1): 72-82.
- Lee, H. & Cho, M. & Nicolini, G., (2022). *International Comparison of Pension Systems Investigation from Consumers’ Viewpoint*. Springer, Singapore.
- Lotfi, S. (2020). Yaşlı İstismarı ve İhmaline Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi ve Yaklaşımları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39): 1436-1452.
- Maldonado, L. C. (2017). *Doing Better for Single-Parent Families Poverty and Policy across 45 Countries*, Thesis, Los Angeles, University of California.
- Martine, J., & Jaussaud, J. (2018). Prolonging working life in Japan: Issues and practices for elderly employment in an aging society. *Contemporary Japan*, 30(2): 227-242.
- Metin, O. (2011), Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: 179 Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar, *Çalışma ve Toplum*, 179-200.
- Narin, B. (2019). *Türkiye’de Yaşlı Politikaları ve Yaşlı İhmal ve İstismarına Yönelik Uygulamalar*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

- Nieuwenhuis, R. (2020). *Swedish Institute for Social Research (SOFI), Stockholm University, The situation of single parents in the EU*, European Parliament.
- Nieuwenhuis, R. (2020). *The situation of single parents in the EU IPOL | Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs*.
- Nisanci, A. (2016) Continuity or Shift?: A Multiple Streams Framework Analysis of the Family Policy in Turkey, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 43(1), 19-36.
- OECD (2019). *OECD Reviews of Pension Systems: Peru*, OECD Reviews of Pension Systems, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2016). *LMF1.2: Maternal employment rates*. https://www.oecd.org/els/family/LMF_1_2_Maternal_Employment.pdf
- OECD (2011). *Doing Better for Families*. OECD Publishing.
- OECD (2011). *Doing Better for Families. OECD Publishing on Municipal Family Counselling in 2016 The National Board of Health And Welfare*.
- Oğlak S. ve Canatan, A. (2020). Yaşam boyu öğrenme ve aktif yaşlanma bakış açısından Üçüncü Yaş Üniversiteleri: İyi uygulama örnekleri, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2): 131-141.
- Okan, M., & Cam, E. (2022). Uluslararası Kuruluşların Yaşlı İşgücüne Yönelik İstihdam Politikaları Ve Bazı Ülkelere Yönelik İncelemeler. *Journal of Social Policy Conferences*, 82: 53-92.
- Özgür, Ö. *Aile Politikası*, Ailelerle Sosyal Hizmet, ATA-AOF, 9. Ünite.
- Özmete, E. (2017). *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özmete, E., & Dinç, B. (2020). Yaşlıların "Göç" ve "Yerinde Yaşlanma" Bağlamında Kentsel Dönüşüm ile İlgili Değerlendirmeleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(46): 197-234.
- Özmete, (2022). *Türkiye Yaşlı Hakları Raporu*. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
- Print, J. (2013). *Child and Family Policy in Finland*.
- Rostgaard, T. (2014). *Family Policies in Scandinavia*. Friedrich Ebert Stiftung Dergisi (3-14).

- Riedel, M., Hofer, H., & Wögerbauer, B. (2015). Determinants for the transition from work into retirement in Europe. *IZA Journal of European Labor Studies*, 4: 1-19.
- Sağlam, Z., Koç, Z., Çınarlı, T., & Korkmaz, M. (2016). Altmışbeş Yaş ve Üzeri Bireyle-re Bakım Veren Hasta Yakınlarının Bakım Verme Yükü ile Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2): 40-6.
- Sánchez, M., Sáez, J., & Pinazo, S. (2010). Intergenerational solidarity: Programs and policy development. Cruz-Saco, M. A. & Zelenev, S. (ed.) *Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties*, 129-146, New York: Palgrave Macmillan.
- Sarıca, A. A., & Coşkun, U. H. (2020). Cinsel İstismar Olgularında Adli Görüşme Odalarının Kullanımı: Hâkim, Avukat, Uzman ve Mağdur Görüşleri. *Journal of Penal Law and Criminology*, 8(1): 117-142.
- Sarıca, A. O. (2019). Türkiye’de Emeklilik Sistemlerinin Yaşlı Yoksulluğu ve Emekli Yoksulluğu Üzerine Etkisi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2): 477-498.
- Secretariat, L. C. (2021). Community Care Services For The Elderly in Germany and Japan. *Paper No. IN12/20-21*.
- Sığın, A. (2016). Çalışma Hayatı Ve Emeklilik Bağlamında Türkiye’de Yaşlılık. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 87-101.
- Solmaz, T. & Altay, B. (2019). Yaşlılara yönelik evde bakım hizmetleri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(2): 150-157.
- Sütçü, S. (Ed.). (2023). *Güncel Tartışmalarla Yaşlılık*. Efe Akademi Yayınları.
- Swartz, K. (2013). Searching for a balance of responsibilities: OECD countries’ changing elderly assistance policies. *Annual Review of Public Health*, 34: 397-412.
- Salim, M. (2020). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Kamusal Sosyal Yardımlar ve Bir Kurum İncelemesi: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, *Smart Journal*, 6(36): 1658-1679.
- Salim, M. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Doctoral dissertation, SDÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Sancar, S. (2008). Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4): 173-184.

- Saruç, S. (2013). *Kadın Hükümlülerin Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimler*. Doktora Tezi. Ankara.
- Sayılan, F. (2014). Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. *Eleştirel Pedagoji*, 6(31): 17-23.
- Turgut, F. (2016), Türk Siyasetinde Son Dönem Aile Politikaları, *Sefad*, (35): 411-426.
- Schulte, B. & Pabst, S. (2021). *How Companies Can Support Single Parents*, Harvard Business Review.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri. In *Journal of Social Policy Conferences*, 51: 177-228.
- Şamar, B., & Urhan, B. (2020). Adli Görüşme Odalarında Suç Mağdurlarıyla Görüşme Yapan Adli Görüşmecilerin Deneyimlerinin İncelenmesi: Eskişehir Adliyesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 931-959.
- Şen, Y. F. (2015). Emeklilik Döneminde Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Çözüm Önerisi: İkinci İşe Hazırlık Eğitimi Ve Emeklilik Kulüpleri. *Ekev Akademi Dergisi*, (64): 313-334.
- Şen Karadağ, Ö. & Tuncay, T. (2022). *Aile Eğitim Programı (Aep) Ve Ebeveynlik Becerileri Arasındaki İlişkilerin Yararlanıcıların Gözünden İncelenmesi: Kontrol Gruplu Bir Çalışma*.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı & Türkiye İstatistik Kurumu, (2021). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*. Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2016). *Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması*, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2018). *Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımda İllerin Durumu*.
- Tamer, M. G. (2017). Yaşlı Hastalarına Bakım Veren Kadınların Deneyimleri Işığında Evde Bakım Hizmetinin Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (26): 157-186.

- Tan, S. G., & Soysal, P. (2020). Sağlık Çalışanlarının Yaşlı İstismarı Konusundaki Algısı ve Farkındalığının Araştırılması. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 3(3): 132-137.
- Tanrıkulu, S. (2019). Evinde Bir Aile Üyesine Bakım Veren Kadınların Bakım Verme Yüklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere Ve İtalya Örnekleri. *Çalışma Ve Toplum*, 1(24): 175-202.
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere Ve İtalya Örnekleri. *Çalışma Ve Toplum*, 1(24): 175-202.
- Tereci, D., Turan, G., Kasa, N., Öncel, T., & Arslansoyu, N. (2016). Yaşlılık Anlayışına Bir Bakış. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*.
- Tezel Şahin, F. & Özbey, S. (2007). Aile Eğitim Programlarına Baba Katılımının Önemi, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18/, 39-48.1
- Tol, U. U. & Taşkan, D. (2018). *Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi III, AÇEV*.
- Thevenon, O. (2011). Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review*, 37(1): 57–87.
- Toraman, H., Özkaya, F., Bulut, M., Ayşenur, Ü. N. A. L., Kesen, N., & Daşbaş, S. (2022). Yaşlı İstismarı ve İhmalinin Önlenmesine Yönelik Uygulamalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34): 642-658.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak. İstanbul: Anahtar*.
- Tuncer B. B. (2021). *Dijital İletişim, Dijital Eşitsizlik Ve Yaşlanma: Kovid-19 Süreci İle Yaşanan Dijital Bölünme Ve Uçurumlar Üzerine. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, Yıl 3, Sayı 6 Ağustos 2021*.
- Türk, T., Ünlü, H. (2016), Yoksullukla Mücadele Politikaları: 200 Sonrası Türkiye Örneği, *Vizyoner Dergisi*, 7(14): 92-104.
- Türkoğlu, İ. (2013), Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3): 275-305.
- Uyar, H. (1999). *Muğla İli Merkezinde Evli Kadınlarda Aile Planlaması Yöntem Seçimi ve Kullanımını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- UNECE. (2019). Combating ageism in the world of work. Policy Brief on Ageing.

- Urlick M. J. (2017). Understanding and Managing Intergenerational Conflict: An Examination of Influences and Strategies, *Work, Aging and Retirement*, 3(2): 166–185.
- Uyanık, Y., & Başıyigit, R. (2018). Demografik Yapı İçinde Yaşlı Nüfusun Görünümü Ve Aktif Yaşlanma Yaklaşımı Perspektifinde Politika Örnekleri. *İş Ve Hayat*, 4(8): 273-310.
- World Health Organization. (2002). *The Toronto declaration on the global prevention of elder abuse*. Geneva, Switz: World Health Organization.
- Yanardağ U & Zubaroğlu Yanardağ M. (2019) Ed. *Yaşlılık ve sosyal hizmet*. Nika yayınevi.
- Yeles, S. (1988). Nüfus Planlamasında Halkla İlişkiler. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 331-368 .
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Yeşil, P., Taşcı, S., & Öztunç, G. (2016). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2):128-134.
- Yıldırım, F. (2015). Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek: Okul Temelli Kuşaklararası Dayanışma Modelleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1): 275-296.
- Yıldırım, Y. Z. (2021). *Emeklilik Sonrası Toplumsal Hayata Uyum Sorunları*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yuvalı, E. (2013). 4857 Sayılı İş Kanunu'nun ve ilgili Mevzuatın Kadın İşçiler ile İlgili Hükümlerine Genel Bir Bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (106): 93-114.
- Yuvalı, E. (2018), Hak Temelli Sosyal Yardım ve Klientalizm, *TBB Dergisi*, (135): 383-404.
- Zengin, E., Şahin, A., Özcan S. (2012), Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları, *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2): 133-142.
- Wells, B. M. & Bergnehr, D. (2014). Families and Family Policies in Sweden, *Handbook of Family Policies Across the Globe* (ed. Mihaela Robila), Springer, 91-108.

◆ Elektronik Kaynaklar

AgeUK, Safeguarding Older People From Abuse and Neglect, Aralık, 2022. https://www.ageuk.org.uk/globalassets/ageuk/documents/factsheets/fs78_safeguarding_older_people_from_abuse_fcs.pdf adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 8.06.2023.

Beşiktaş Belediyesi, Yaşam Evleri. <https://besiktas.bel.tr/merkezler/hizmet-merkezleri/yasam-evleri> 20.06.2023 tarihinde erişim sağlandı.

Health & Human Services, <https://www.hhs.gov/guidance/document/elder-abuse-prevention> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 8.06.2023

Kadıköy Belediyesi, Sosyal Yaşam Evi. <https://sosyal yasamevi.kadikoy.bel.tr/hakimizda/tarihce#> 20.06.2023 tarihinde erişim sağlandı.

OECD. (2023). Employment rate by age group 55-64 year-olds, % in same age group <https://www.oecd.org/employment/ageingandemploymentpolicies.htm>.

T.C. Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlanma Vizyon Belgesi https://www.aile.gov.tr/media/133623/yaslanma_vizyon_belgesi.pdf.

T.C. Cumhurbaşkanlığı 1. Yaşlılık Şurası Komisyon Raporları, Ankara, 2020. <https://www.aile.gov.tr/media/40504/i-yas-lilik-s-urasi-07022020-pdf-pdf.pdf>

T.C. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

<https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<http://www.refahiye.gov.tr/kusaklar-bulusuyor-sinifi-refahiye-huzurevinde-acildi> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<https://togetherwomenrise.org/programfactsheets/the-grandmother-project/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<https://besiktas.bel.tr/hizmetler/saglik-hizmetleri/65-arti-yasam-ofisi> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

https://commission.europa.eu/projects/reform-long-term-care-services-older-people_en adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/active-ageing> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<https://www.interregeurope.eu/find-policy-solutions/stories/active-and-healthy-ageing> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<http://bosev.org/2022/07/11/parents-engage-projesi-bulten/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 20.07.2023

<https://platform.kizilaykart.org/tr/sev.html> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 20.07.2023

<https://platform.kizilaykart.org/tr/suy.html> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 20.07.2023

<https://gocmendd.org/tr/project.html> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 20.07.2023

<https://multeciler.org.tr/projelerimiz/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 20.07.2023

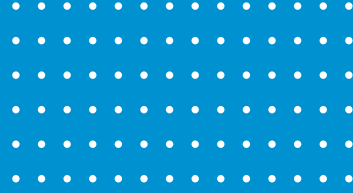
<https://sgdd.org.tr/proje/multeci-cocuklara-yonelik-al-farah-cocuk-ve-aile-des-tek-merkezleri-projesi/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<https://sgdd.org.tr/proje/sosyal-uyum-ve-yasam-egitimleri-programi/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_702141/lang--tr/index.htm adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_702142/lang--tr/index.htm adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

<https://www.aile.gov.tr/> adresinden erişim sağlandı. Erişim tarihi: 22.07.2023.

Dünyadaki ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimler, toplumun her alanında etkili olduğu gibi, aile yapısının ve aileye ilişkin yaklaşımların değişiminde de etkili olmuştur. Aile içi rollerin değişmesi, çocuklara ve kadınlara yönelik tehditlerin artması, ortalama evlilik yaşının yükselmesi, boşanmaların artması ve bu gibi sebepler ve tehditler aileye ilişkin yaklaşımı değiştirdiği gibi aile politikalarının da daha ciddiye alarak hizmetlerin çeşitlenmesine ve yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Bu raporda sosyal politika bağlamında, Dünya genelinde ve Türkiye yerelinde aile politikalarının dün, bugün ve geleceği ele alınacaktır. Başka bir deyişle, Dünya’da ve Türkiye’de geçmişte ne tür aile politikalarının uygulandığı, bugün hangi aile politikalarının izlendiği ve gelecekte aile için ne tür politikaların üretilebileceği üzerine bir inceleme yapılacaktır. Bu politikaları incelerken, özellikle bazı ana başlıklar üzerinde durulacaktır. Raporun birinci bölümünde aile ve aile politikaları kavramları üzerine genel bir giriş yapılacaktır, ardından aile politikaları modelleri ele alınacak ve sonrasında Türkiye’deki mevcut aile politikaları incelenecektir. İkinci bölümde, Türkiye’deki yaşlılık ve yaşlanma geliştirilen aile politikaları detaylı olarak tartışılacaktır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, ebeveynlik kavramı ve alt başlıkları aile politikaları bağlamında ele alınacaktır. Tüm bu konuların ele alındığı Aile Politikaları 2022 Raporumuzu sizlere sunmaktan büyük bir memnuniyet duyuyoruz.

Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarğa Cd.
No.12/1 Eyüpsultan / İstanbul

T. +90 212 501 31 71
+90 552 159 86 53

www.mutluaile.org.tr
bilgi@mutluaile.org.tr